STRATEGIA ROZWOJU
PRODUKTU TURYSTYCZNEGO
OBSZARU LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „RAZEM DLA RADOMKI”

NA LATA 2010 - 2015

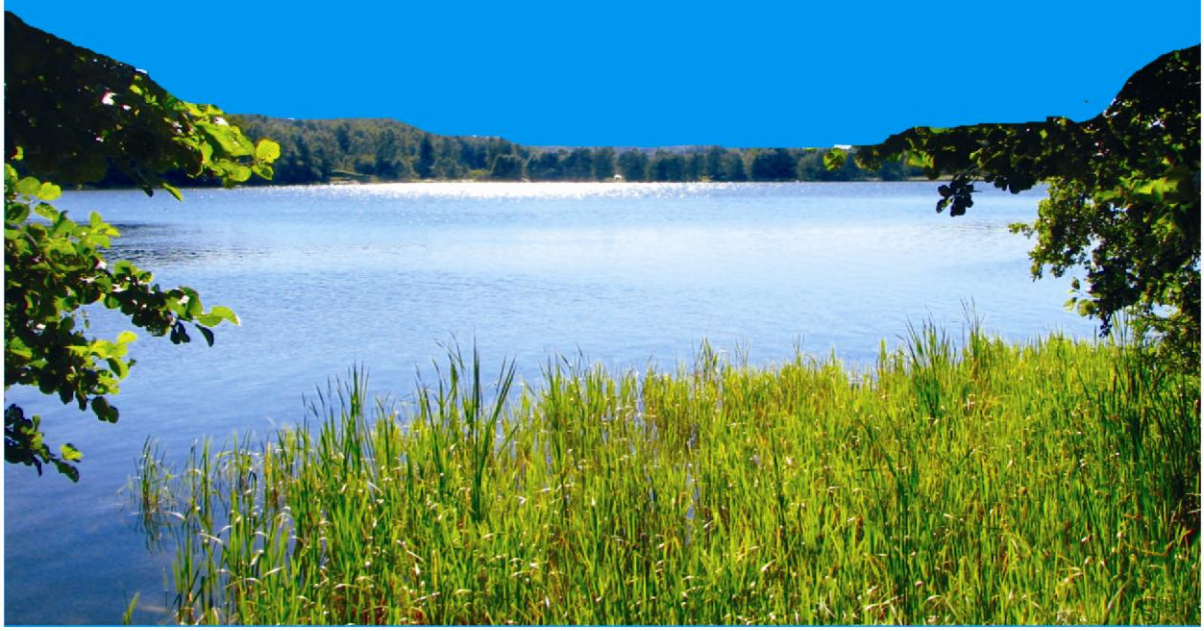

stowarzyszenie
LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA
Razem dla Radomki

SPIS TREŚCI

1 WSTĘP ... 3

2 METODOLOGIA ... 5

3 OPIS OBSZARU OBJĘTEGO LSR ... 7

3.1. UWARUNKOWANIA PRZESTRZENNE ... 7

3.2. DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA ... 8

3.3. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA GMIN OBJĘTYCH PROJEKTEM ... 10

3.4. WALORY TURYSTYCZNE ... 16

3.4.1. WALORY NATURALNE ... 16

3.4.2. WALORY ANTROPOGENICZNE ... 30

3.4.3. INFRASTRUKTURA TURYSTYCZNA I PARATURYSTYCZNA ... 57

4 WNIOSKI Z DIAGNOZY POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO ... 63

5 ANALIZA S.W.O.T. ... 65

6 KONCEPCJA ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARZE LGD ... 68

6.1. OBSZARY PRIORYTETOWE I CELE OPERACYJNE ... 69

6.2. ZINTEGROWANY PRODUKT TURYSTYCZNY REGIONU ... 72

6.3. SEGMENTACJA RYNKU ... 73

7 KONCEPCJA ZINTEGROWANEGO PRODUKTU TURYSTYCZNEGO DLA STOWARZYSZENIA LGD „RAZEM DLA RADOMKI” ... 76

8 KONCEPCJA WSPÓLNYCH PRODUKTÓW I PROJEKTÓW GMIN LGD ... 79

9 BUDOWA TOŻSAMOŚCI MARKI TURYSTYCZNEJ LGD „RAZEM DLA RADOMKI” ... 92

9.1. BUDOWA WIZERUNKU MARKI LGD „RAZEM DLA RADOMKI” ... 92

9.2. MARKA W TURYSTYCE ... 93

9.2.1. SYSTEM IDENTYFIKACJI WIZUALNEJ ... 94

9.2.2. DZIAŁANIA SŁUŻĄCE REALIZACJI CELÓW STRATEGII ... 95

10 KONTEKST KRAJOWY I REGIONALNY ... 99

11 WDRAŻANIE I MONITORING STRATEGII ... 108

1. WSTĘP

Turystyka a rozwój regionalny

Turystyka należy do jednej z najszybciej rozwijających się dziedzin gospodarki, odzwierciedlając dynamikę i zakres skoordynowanego rozwoju społecznego oraz zrównoważonego rozwoju cywilizacyjnego. Wiele krajów, prowincji i regionów osiągnęło wszechstronny rozwój społeczno-ekonomiczny rozwijając gospodarkę turystyczną i – przy tym - szereg innych niezbędnych działań wspierających m.in. komplementarną infrastrukturę, aktywne oraz dobrze wyedukowane społeczeństwo, organizując odpowiedni poziom życia i zapewniając zaspokojenie podstawowych potrzeb społecznych, etc.

Turystyka stała się kołem zamachowym rozwoju wielu obszarów europejskich z kilku podstawowych powodów. Po pierwsze, z uwagi na swój usługowy charakter, wymaga zaangażowania na dużą skalę kapitału ludzkiego, co w gospodarce światowej należy do rzadkości. Turystyka nie może obyć się bez udziału czynnika ludzkiego, stąd jej ogromny wpływ na rynek pracy. Gospodarka turystyczna należy do jednej z niewielu dziedzin, w której wzrost wpływów przekłada się na realne tworzenie nowych miejsc pracy. Turystyka jest jednocześnie potężnym instrumentem polityki regionalnej, pozwalającym na wyrównywanie różnic społeczno-ekonomicznych, przenosi bowiem popyt z regionów bogatych do tych mniej zamożnych i mniej rozwiniętych. Posiada bardzo istotną wartość dodaną w zakresie pobudzania i podnoszenia morale społeczności lokalnych. Pozwala zjednywać zwaśnione narody, przełamywać stereotypy, wzbogacać wiedzę, rozwijać się intelektualnie. Jest doskonałą podstawą do aktywizacji społeczeństw lokalnych i stymulatorem rozwoju regionów.

Obecnie rozwój gospodarki turystycznej następuje głównie na obszarach charakteryzujących się dużymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi, odpowiednio zagospodarowanymi i eksponowanymi. Szacuje się, że takie zintegrowane strefy rekreacyjne będą głównym kierunkiem popytu turystycznego w XXI wieku – popytu w znacznej części generowanego przez segmenty rynku europejskiego.

O projekcie

Niniejszy projekt zakłada przeprowadzenie diagnozy potencjału turystycznego na obszarze projektowym zdefiniowanym jako obszar 6 gmin zrzeszonych w Stowarzyszeniu LGD „Razem dla Radomki: Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew. Projekt ma na celu rozpoznanie i przeanalizowanie potencjału obszaru w kontekście rozwoju turystyki oraz opracowanie wytycznych do opracowania koncepcji rozwoju produktu turystycznego.

Zadaniem diagnozy potencjału turystycznego jest szczegółowa i kompleksowa analiza zasobów badanego obszaru pod kątem możliwości ich wykorzystania dla rozwoju turystyki. Na turystyczną ocenę obszaru składają się walory naturalne (przyrodnicze i krajobrazowe), antropogeniczne (m.in. zabytkowe obiekty, tradycje, folklor, imprezy kulturalne i sportowe) oraz infrastruktura turystyczna (baza hotelowa i gastronomiczna) i paraturystyczna (m.in. obiekty rekreacyjne i sportowe). Dla rozwoju turystyki bardzo istotne znaczenie ma także dostępność komunikacyjna obszaru. W kontekście istniejących trendów ogólnoświatowych oraz przystąpienia Polski do Unii Europejskiej kluczowe znaczenie ma także stan ochrony środowiska naturalnego i działania ekologiczne władz samorządowych.

Wnioski płynące z audytu turystycznego wskazują, które kierunki rozwoju turystyki obserwowane obecnie w mieście, czy gminie mają największą szansę zdobycia przewagi rynkowej, które formy turystyki powinny stanowić o specyfice regionu.

Przygotowanie diagnozy potencjału turystycznego jest procesem wieloetapowym, w który zaangażowani są nie tylko eksperci, ale również społeczność lokalna. Szczegółowość diagnozy dla poszczególnych gmin zależała przede wszystkim od informacji dostarczonych przez ich przedstawicieli.

2. METODOLOGIA

Strategia Rozwoju Produktu Turystycznego obszaru LGD „Razem dla Radomki": Przytyk, Przysucha, Jedlińsk, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew powstał przy współpracy ekspertów Agencji Zarządu Nieruchomości i Rozwoju Regionalnego w Radomiu, przedstawicieli władz samorządowych gmin oraz innych osób o wysokiej aktywności. Niniejszy dokument jest efektem konsultacji społecznych i uwzględnia wszelkie zgłoszone uwagi.

Metodologia zbierania danych

W procesie zbierania danych wykorzystane zostały dwa podstawowe rodzaje źródeł informacji:

- *Źródła wtórne, czyli dostępne opracowania i dokumenty*
    - Publikacje dotyczące obszaru Lokalnej Grupy Działania "Razem dla Radomki" wyszczególnione w *Bibliografii*
    - Opracowania Głównego Urzędu Statystycznego.
    - Dokumenty strategiczne krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne (strategie rozwoju, plany rozwoju lokalnego, plany zagospodarowania przestrzennego, raporty dotyczące stanu środowiska naturalnego, etc.).
        - Strategia rozwoju turystyki na lata 2007-2013
        - Strategia rozwoju województwa mazowieckiego
        - Strategia rozwoju powiatu radomskiego
        - Strategia rozwoju powiatu przysuskiego
        - Plan Rozwoju Lokalnego gminy Jedlińsk
        - Plan Rozwoju Lokalnego gminy Przytyk
        - Plan Rozwoju Lokalnego gminy Wolanów
        - Strategia Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Przysucha
        - Uwarunkowania rozwoju i kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy Wieniawa
        - Foldery, ulotki, publikacje promocyjno-informacyjne.
    - Strony internetowe (portale regionalne i tematyczne)
- Źródła pierwotne, czyli dane uzyskane w odpowiednio zaprogramowanym procesie badawczym dotyczącym zarówno cech jakościowych, jak i ilościowych.

  W procesie badań pierwotnych wykorzystane zostały następujące metody badawcze:

  1 *Badanie obserwacyjne, tzw. wizja lokalna* - wizyty bezpośrednie konsultantów AZNiRR sp. z o. o., w tym ocena wybranych miejsc, elementów infrastruktury, ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury turystycznej.

  2 *Badanie ankietowe* – ankiety zostały wysłane do władz samorządowych, przedstawicieli branży turystycznej i organizacji pozarządowych działających na rzecz rozwoju turystyki

i miały na celu określenie potencjału turystycznego i stopnia przygotowania obszaru objętego projektem do rozwoju turystyki.

3 *Konsultacje eksperckie* – wywiady osobiste pogłębione z wybranymi podmiotami działającymi na rzecz rozwoju regionalnego.

Etapy prac

W przygotowaniu materiałów i wniosków do diagnozy potencjału turystycznego uczestniczyli przedstawiciele trójkąta społecznego Obszaru, reprezentujący administrację publiczną, prywatny kapitał lub przedsiębiorczość oraz organizacje pozarządowe. Diagnoza została zbudowana w trzech etapach:

Etap I. diagnostyczny

- Etap I związany był z pozyskiwaniem danych. W trakcie jego trwania odbyła się wizja lokalna i spotkania z władzami samorządowymi miast i gmin objętych projektem. Zostały również rozesłane ankiety do przedstawicieli samorządów i liderów społecznych.

- Ten etap trwał od września 2009 do końca października 2009. W tym czasie pracował tzw. zespół roboczy, z udziałem przedstawicieli samorządów i liderów społecznych 6 gmin, którzy zajmują się rozwojem gospodarczym, przygotowywaniem programów aplikacyjnych do funduszy europejskich lub promocją. Zespół dokonał analizy poszczególnych Gmin i całego Obszaru w zakresie identyfikacji barier rozwoju społecznego i gospodarczego oraz charakterystyki potencjału turystycznego, w kontekście rozwoju produktów turystycznych.

Etap II. analiza danych

- Etap II został poświęcony przeanalizowaniu zebranych danych.

Etap III. projektowy

- W III etapie realizacji projektu nastąpiło merytoryczne opracowanie dokumentu, który następnie został poddanych konsultacji i niezbędnym korektom. Dokument ostateczny został wydrukowany.

Przedstawiony proces badawczy pozwolił na zebranie kompletnych i aktualnych danych oraz informacji dotyczących zasobów przyrodniczo-kulturowych oraz potencjału społeczno-gospodarczego i organizacyjnego obszaru.

3. OPIS OBSZARU OBJĘTEGO LSR

Lokalna Strategia Rozwoju realizowana będzie przez Lokalną Grupę Działania „Razem dla Radomki" na terenie sześciu gmin leżących w zlewni rzeki Radomki. Gminy te wchodzą w skład dwóch powiatów tj. powiatu radomskiego (Jedlińsk, Przytyk, Wolanów, Zakrzew) i powiatu przysuskiego (Przysucha, Wieniawa). Łącznie zajmują obszar 737 km2 (73 718 ha).

3.1. UWARUNKOWANIA PRZESTRZENNE

Pod względem administracyjnym wszystkie gminy analizowanego obszaru są gminami wiejskimi, z wyjątkiem gminy Przysucha, która jest gminą miejsko-wiejską. Obszar LGD jest spójny przestrzennie (obrazuje to prezentowana poniżej mapa) - znajduje się w jednym obrysie. Granica obszaru LGD przebiega po granicach administracyjnych gmin.

Tabela 1. Gminy należące do Stowarzyszenia „Razem dla Radomki"

Lp.	Gmina	Jednostka administracyjna		Powierzchnia w ha
		typ gminy	powiat	
1.	Jedlińsk	wiejska	radomski	13 872
2.	Przytyk	wiejska	radomski	13 412
3.	Przysucha	miejsko-wiejska	przysuski	18 131
4.	Wieniawa	wiejska	przysuski	10 403
5.	Wolanów	wiejska	radomski	8 285
6.	Zakrzew	wiejska	radomski	9 615
RAZEM				**73 718**

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2008

Obszar LGD usytuowany jest w południowo - zachodniej części województwa mazowieckiego. Otaczają go powiaty: białobrzeski, kozienicki, szydłowiecki z województwa mazowieckiego oraz powiat konecki z województwa świętokrzyskiego. W skład otaczających gmin wchodzą następujące gminy: Gielniów, Rusinów, Potworów, Radzanów, Stara Błotnica, Stromiec, Głowaczów, Jastrzębia, Radom, Kowala, Orońsko, Szydłowiec, Chlewiska, Gowarczów.

Położenie obszaru w regionie obrazują poniższe mapki:

Źródło: opracowanie własne

3.2. DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA

Dostępność komunikacyjna wpływa bezpośrednio na stopień ruchu turystycznego obszaru oraz jest istotnym kryterium przy jej planowaniu. Sieć drogową gmin wchodzących w skład LGD tworzą drogi krajowe i wojewódzkie, uzupełnione drogami powiatowymi i gminnymi.

Pod względem komunikacyjnym największe znaczenie dla obszaru LGD posiada sieć dróg kołowych, w skład której wchodzą:

Drogi krajowe:

- nr 7 - Gdańsk – Warszawa – Radom-Kielce – Kraków – Chyżne – granica państwa,
- nr 12 - Głogów – Leszno – Kalisz - Sieradz – Piotrków Trybunalski – Radom- Lublin – Chełm – Dorohusk,
- nr 48 - Tomaszów Mazowiecki - Potworów - Białobrzegi - Kozienice - Dęblin - Kock

Drogi wojewódzkie:

- nr 727 Klwów – Przysucha – Szydłowiec – Wierzbica
- nr 732 Stary Gózd – Stara Błotnica – Kaszów – Przytyk
- nr 733 Zakrzew – Wolanów Kowala – Skaryszew - Karszówka
- nr 740 Radom – Przytyk – Potworów
- nr 749 Przysucha – Końskie

GMINA JEDLIŃSK — Najważniejszym ciągiem drogowym na terenie gminy jest międzynarodowa droga ekspresowa nr 7 będąca elementem podstawowego układu komunikacyjnego kraju.

GMINA PRZYSUCHA — Siedzibą Gminy oraz powiatu przysuskiego jest miasto Przysucha, położone w środkowej części Gminy w przecięciu drogi krajowej nr 12 oraz dróg krajowych nr 727 Klwów – Przysucha – Szydłowiec i nr 749 Przysucha – Końskie. Przez teren gminy przebiega linia kolejowa Lublin – Łódź.

GMINA WOLANÓW — Gmina Wolanów położona jest w południowej części województwa mazowieckiego wzdłuż drogi krajowej nr 12 Radom – Łódź. Przez teren gminy przebiega linia kolejowa Lublin – Łódź.

GMINA WIENIAWA — Gmina jest położona przy drodze krajowej nr 12 Łódź - Radom. Przez teren gminy przebiega linia kolejowa Lublin – Łódź.

GMINA PRZYTYK — Obsługa komunikacyjna gminy oparta jest o istniejący układ drogowy, przy czym decydujące znaczenie dla tej obsługi ma droga wojewódzka nr 740 Radom – Przytyk – Potworów, stanowiąca w dalszym przebiegu drogę krajową (nr 48)oraz droga wojewódzka nr 732 Stary Gózd – Stara Błotnica –

Kaszów – Przytyk, która łączy się z drogą ekspresową nr 7, przez co skraca połączenie z Warszawą.

GMINA ZAKRZEW

Gmina znajduje się w odległości zaledwie 13 km od centrum Radomia. Transport drogowy jest jedyną formą dostępności komunikacyjnej gminy bowiem na jej obszarze nie występują drogi kolejowe. Najważniejsze ciągi komunikacyjne gminy to droga wojewódzka nr 740 Radom – Przytyk – Potworów oraz Droga wojewódzka nr 733 – Zakrzew – Wolanów Kowala – Skaryszew - Karszówka.

Jeżeli chodzi o dostępność komunikacyjną z perspektywy połączeń autobusowych to we wszystkich gminach znajdują się połączenia PKS. Linia PKP przebiega przez gminy: Przysucha, Wolanów i Wieniawa.

Przez teren LGD przebiegają szlaki kolejowe w kierunku:

- wschód – zachód (Lublin – Łódź) - gminy: Przysucha, Wolanów, Wieniawa
- północ – południe (Warszawa – Kraków) - przez gminę Jedlińsk.

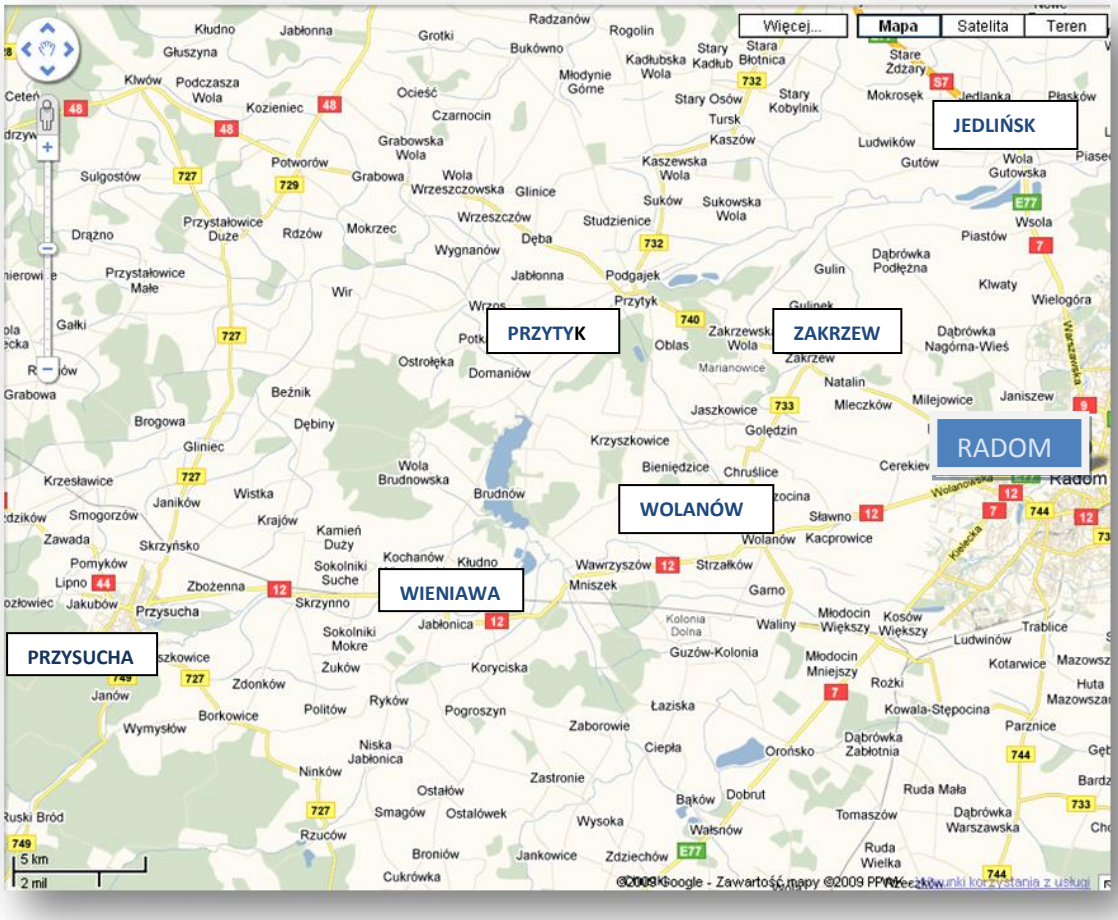

Źródło: opracowanie własne

3.3. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA GMIN OBJĘTYCH PROJEKTEM

Położenie większości obszaru działania LGD w dolinie rzeki Radomki oraz jej przestrzenna, historyczna i przyrodnicza spójność stała się przyczyną, dla której LGD przyjęła nazwę „Razem dla Radomki".

Cały obszar objęty strategią jest spójny terytorialnie pod względem geograficznym. Z uwagi na fakt, że gminy wchodzące w skład LGD sąsiadują ze sobą, i położone są w jednym, geograficznie ukształtowanym obszarze, ich rozwój społeczny i ekonomiczny przebiega w podobny sposób.

GMINA JEDLIŃSK

Gmina wiejska, położona przy międzynarodowej trasie nr 7 nad rz. Radomką i Tymianką. Jej powierzchnia wynosi 138,72 km². Siedzibą Gminy jest Jedlińsk – historyczna osada położona nad rz. Radomką i Tymianką. Od XVI do XIX wieku przez ponad 250 lat posiadała prawa miejskie. Ma ciekawą historię i bogatą kulturę oraz tradycje . Do dziś kultywowany jest obrzęd ludowy tzw. **"Ścięcie śmierci"**, wywodzący się z 1778 roku, odbywający się corocznie w „kusaki" tj. ostatni wtorek przed „wielkim postem". Na terenie gminy istnieje **Muzeum im. Witolda Gombrowicza**. Wybudowany w 1914 roku dworek we Wsoli, będący obecnie oddziałem Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, od 1926 należał Jerzego Gombrowicza, brata pisarza. To tutaj Witold Gombrowicz pracował nad jedną ze swoich najważniejszych powieści – „Ferdydurke". Do najcenniejszych zabytków Jedlińska należy barokowy Kościół pod wezwaniem Apostołów Piotra i Andrzeja erygowany przez Stanisława Witowskiego.

Źródło: opracowanie własne

GMINA PRZYSUCHA Gmina położona jest w zachodniej części województwa mazowieckiego. Na koniec 2004r. jej powierzchnia wynosiła 174,33 km2. Przysucha to swoiste trójmiasto, ponieważ posiada trzy odrębne rynki. Na przełomie XVIII, XIX i początku XX wieku mieszkali tutaj obok siebie wyznawcy trzech religii; Luteranie, Żydzi i Katolicy, region ten zaliczany był do Staropolskiego Zagłębia. Niemal w jednym czasie osiedliły się tu i mieszkały obok ludności polskiej społeczność: niemiecka i żydowska. Przysucha jest miastem rodzinnym Oskara Kolberga. Z dawnej zabudowy miasteczka najokazalszymi budynkami są: Klasycystyczny kościół parafialny św. Jana Nepomucena, Synagoga i dwór Dembińskich, w którym obecnie mieści się **Muzeum im. Oskara Kolberga**. Pozostałe dobra kultury to przeważnie domy drewniane z przełomu XIX i XX w., występują również ślady osadnictwa średniowiecznego. W Gródku Leśnym koło Przysuchy miało miejsce jedno z najciekawszych odkryć archeologicznych na ziemi radomskiej. Znaleziono tu kilka tajemniczych kamieni, które zostały uznane za symbole dawnych bóstw. W Przysusze jest dobrze rozwinięta infrastruktura. Miejsca noclegowe, duże kompleksy leśne, czyste powietrze, walory turystyczne i przyrodnicze sprzyjają korzystaniu z czynnego wypoczynku na szlakach turystycznych w otoczeniu czystej i pięknej przyrody.

Źródło: opracowanie własne

GMINA PRZYTYK

Gmina wiejska, obejmuje obszar 134,12 km². Przytyk jest położony nad rzeką Radomką w odległości 17 km od Radomia. Od zarania dziejów Przytyk dziedziczyli Podlodowscy herbu Janina. Pierwszą siedzibą tej rodziny był Zameczek (dawniej zwany Ostrów). Do najciekawszych obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie gminy należą: **cmentarz żydowski z XVIII wieku** w Przytyku, park zabytkowy w Zameczku z dworem z XIX wieku. W 2005 r. w ramach Programu "Działaj Lokalnie IV" zostały przedstawione pomniki historii Przytyckiej "Małej Ojczyzny". W kolorowym folderze zaprezentowano wszystkie przydrożne kapliczki, krzyże i figurki wraz z ich historią. Ogółem na terenie gminy jest ponad 130 takich obiektów.

Studnia na rynku „Pępek Europy" w Przytyku - duży wpływ na handlową atrakcyjność Przytyka miało jego ówczesne położenie, gdyż leżał on na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych. Tu przecinały sie: Trakt Królewski zwany Traktem Mazowieckim (Warszawa - Kraków) z Traktem Wielkopolskim (Lublin - Poznań). Skrzyżowanie to było zwane Środkiem lub Pępkiem Europy.

Atrakcyjność gminy wzrosła wraz z oddaniem do użytku **zbiornika wodnego w Domaniowie**, którego powierzchnia przekracza 500 hektarów. W gminie funkcjonują gospodarstwa agroturystyczne skupione w Stowarzyszeniu Gospodarstw Agroturystycznych „Zalew Domaniów". Gmina Przytyk słynie z upraw papryki i związanych z nią **Ogólnopolskich Targów Papryki**.

Źródło: opracowanie własne

GMINA WIENIAWA

Gmina położona jest w południowo - zachodniej części województwa mazowieckiego, we wschodniej części powiatu przysuskiego. Teren gminy zajmuje powierzchnię 104 km^2. Na terenie gminy występuje duża część **zbiornika retencyjnego w Domaniowie**.

Teren ten rozkwitał już w epoce brązu o czym świadczy odkryty we wsi Pogroszyn skarb składający się z ozdób kobiecych tamtych czasów. Najstarszą miejscowością w gminie jest Skrzynno, natomiast miejscowość Wieniawa istnieje już ponad 5 wieków. Rycerstwo ze Skrzynna uczestniczyło w bitwie pod Grunwaldem. W XVI w. we wsi Żuków, jego właściciel wzniósł monumentalny dwór, który miał świadczyć o potędze rodu –obecnie podziwiać możemy tylko jego ruiny. Najcenniejszym zabytkiem gminy jest **Poliptyk Wieniawski** – arcydzieło renesansu wykonane w 1544 roku.

Źródło: opracowanie własne

GMINA WOLANÓW

Gmina wiejska. Jej powierzchnia wynosi ogółem 82,85 km^2. Obecnie gmina Wolanów jest typową gminą o charakterze rolniczym, niemniej jednak na terenie gminy znajduje się wiele obiektów dziedzictwa kulturowego. W XIX wieku gmina Wolanów był już obsadą miejską z folwarkiem, posiadającą drewniany kościół parafialny, szkołę podstawową, sąd gminny, browar. Nadanie praw miejskich dla Wolanowa na gruntach wsi Wola św. Doroty nastąpiło na mocy przywileju Króla Stanisława Augusta Poniatowskiego z 1773r.

Na terenie gminy występuje **część zbiornika retencyjnego w Domaniowie**. W dolinach rzek Szabasówki i Radomki istnieje możliwość rozwoju agroturystyki i rekreacji.

Źródło: opracowanie własne

GMINA ZAKRZEW

Gmina wiejska. Jej powierzchnia wynosi 96,15 km². Wiodącą funkcją gminy jest rolnictwo. W gminie Zakrzew, tak jak w gminie Przytyk znajduje się ogólnopolskie zagłębie uprawy papryki.

Najstarszą miejscowością gminy jest prawdopodobnie Cerekiew, która powstała w XIII wieku. Pierwsze wzmianki o miejscowościach gminy pochodzą dopiero z XIV wieku, jednak dużo wcześniej mieszkali tu ludzie, czego świadectwem są pozostałości grodzisk w Cerekwi i w Taczowie oraz liczne znaleziska archeologiczne. Do najciekawszych zabytków na terenie Gminy zaliczają sie: Kościół Św. Jana Chrzciciela w Zakrzewie (z XVIII wieku), kościół parafialny w Cerekwi wg projektu arch. Stefana Szyllera w 1929 r. Ponadto w Gminie znajdują się pomniki przyrody: zabytkowy dąb szypułkowy w parku w Zakrzewie Kolonii oraz trzy głazy narzutowe w Dąbrówce Podłężnej.

Występuje tu intrygujący element grunwaldzki związany z **rycerzem Mikołajem Powałą z Taczowa**. W Taczowie znajdują sie **pozostałości grodu średniowiecznego- XII-XV wiek**, dawnej siedziby rycerskiej, mieszkał tam Powała z Taczowa, znakomity rycerz, późniejszy stolnik królewski i podkomorzy sandomierski, nie ustępujący wówczas sławą Zawiszy Czarnemu. W Taczowie jest planowane utworzenie kompleksu muzealno-rekreacyjnego o nazwie „Rycerze Bogurodzicy".

Źródło: opracowanie własne

3.4. WALORY TURYSTYCZNE

Analiza walorów turystycznych gmin rozpatrywanych pod kątem obecnej funkcji turystycznej jaką pełni ten obszar obejmuje ocenę walorów naturalnych oraz walorów tzw. antropogenicznych (będących dziełem człowieka).

3.4.1. WALORY NATURALNE

Walory naturalne to atrakcja każdej gminy. Ważna jest dbałość o zasoby naturalne, ich ochrona jak również stałe poprawianie czystości środowiska poprzez inwestycje czynione w tym kierunku. Z punktu widzenia atrakcyjności omawianego obszaru planowane inwestycje to działania z jednej strony podnoszące standard życia ludności lokalnej, a z drugiej zapewniające niezbędną ochronę środowiska. Władze gmin wchodzących w skład LGD podejmują różne działania w kierunku poprawy stanu środowiska naturalnego, jak również hamują proces degradacji walorów naturalnych.

Uwarunkowania przyrodnicze analizowanego obszaru mają niezwykle istotne znaczenie dla oceny stanu zasobów i, w kolejnym etapie prac, dla kreowanego produktu turystycznego. Od nich w dużej mierze zależą przede wszystkim możliwości rozwoju różnych rodzajów i form turystyki. Wielość i różnorodność występującego bogactwa przyrodniczego stanowią nierzadko podstawową atrakcję dla odwiedzających obszar recepcyjny turystów.

Uwarunkowania przyrodnicze zostaną przeanalizowane w kontekście: ukształtowania terenu, klimatu, bogactw naturalnych, sieci hydrograficznej, stanu ochrony środowiska naturalnego oraz ilości i charakteru obiektów cennych przyrodniczo.

UKSZTAŁTOWANIE TERENU

Zgodnie z podziałem fizyczno-geograficznym J. Kondrackiego obszar Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" położony jest w obrębie Równiny Radomskiej, wchodzącej w skład Krainy Wzniesień Południowo-Mazowieckich, obejmującej teren w zasadzie płaski, rozcięty doliną rzeki Radomki i jej dopływów, opadający w kierunku północno-wschodnim.

Równina Radomska rozpościera się na południe od Doliny Białobrzeskiej, między Przedgórzem Iłżeckim, Równiną Kozienicką i Małopolskim Przełomem Wisły. Jest to równina denudacyjna o zdegradowanej pokrywie utworów czwartorzędowych (w wyniku procesów peryglacjalnych), pod którą występują warstwy jurajskie i kredowe.

Rzeźba regionu ukształtowana została przez zlodowacenie środkowopolskie, które docierając do podnóża Gór Świętokrzyskich wyrównało i przykryło stare podłoże zbudowane z miękkich skał jurajskich i kredowych. Równinę tą przecinają, stosunkowo płytkie, doliny rzek: Radomki, Dobrzycy, Bosaka. Deniwelacja terenu waha się pomiędzy 100 m n.p.m. a 150 m n.p.m. w okolicach Jedlińska i Przytyka, 150 a 200 m n.p.m. w Zakrzewie, Wieniawie oraz Wolanowie, natomiast w okolicach Przysuchy przekracza 250 m n.p.m, a u źródeł rzeki Radomki - 4 km od miasta Przysucha osiąga 310 m n.p.m.

Pokrywa glebowa odzwierciedla układ i charakter podstawowych komponentów środowiska. Jej charakter uzależniony jest w głównej mierze od rzeźby terenu, stosunków wodnych i podłoża geologicznego. Jednocześnie występowanie określonych typów genetycznych gleb i ich podstawowe własności określone przez klasę bonitacyjną, są bardzo istotnymi czynnikami wpływającymi na możliwości zarówno rolniczego, jak i pozarolniczego wykorzystania gruntów.

Istniejące gleby na obszarze omawianych gmin, w większości powstałe na utworach polodowcowych lub osadach jeszcze młodszych, są najczęściej średniej i słabej jakości. W Wieniawie ok. 40% powierzchni gminy zajmują gleby orne średniej jakości (klasa IVa i IVb). Podobnie kształtuje się sytuacja w gminie Jedlińsk - w większości gleby stanowią o średnim potencjale produkcyjnym. W Przysusze warunki glebowe są średnio korzystne, przeważają gleby IV i V klasy, zajmują powierzchnię ok. 50% powierzchni gminy. W Przytyku gleby o średniej przydatności rolniczej pokrywają około 51% powierzchni gminy. Dobre warunki posiada Gmina Zakrzew do prowadzenia produkcji rolniczej (znaczny udział gleb dobrych klasy III i IV). W gminie Wolanów ok. 1/4 ogólnej powierzchni gminy stanowią gleby wysokiej jakości bonitacyjnej (kl. II i III) i stanowią ok. 23%.

Produkcja rolnicza gmin skierowana jest przede wszystkim na produkcję artykułów żywnościowych (warzywa, owoce, ziemniaki). W strukturze użytkowania powierzchni ziemi na terenie gmin należących do LGD dominuje zagospodarowanie rolnicze.

Tabela 2. Struktura użytków rolnych (w ha)

Lp.	Wyszczególnienie	Powierzchnia gruntu	Użytki rolne			Razem użytki rolne	Lasy	Pozostałe grunty
			Grunty orne	Sady	Łąki i pastwiska			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Jedlińsk	13872	7724	380	2684	10788	1632	1452
2	Przytyk	13412	8945	315	1356	10616	1871	925
3	Przysucha	18131	5074	465	1638	7177	9699	1255
4	Wieniawa	10403	6115	202	1843	8160	1364	879
5	Wolanów	8285	5838	250	1010	7098	526	661
6	Zakrzew	9615	6736	406	1046	8188	779	648
	Razem	**73718**	**40432**	**2018**	**9577**	**52027**	**15871**	**5820**
W %								
		100	77,71	3,88	18,41	**70,58**	**21,53**	**7,89**

Źródło: Opracowania własne na podstawie danych GUS 2008

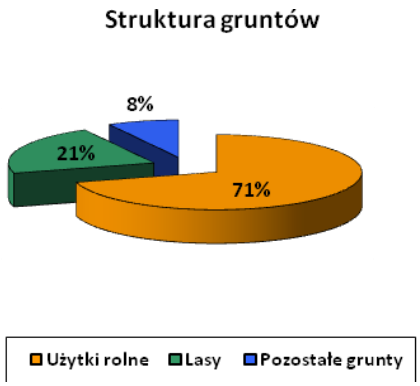

Analizując powyższe zestawienie łatwo zauważyć, że obszar posiada typowo rolniczy charakter. Przy łącznej powierzchni całego terenu - 73.718ha użytki rolne stanowią 52.027ha, tj. ok. 70% powierzchni. Są to tereny o znaczących warunkach agroekologicznych. Występują tu tereny, które sprzyjają rozwojowi warzywnictwa i ogrodnictwa. Obszar ten ze względu na niewielką intensywność przemysłu, jest terenem przyjaznym środowisku i człowiekowi. W ocenie warunków przydatności terenów do różnych form użytkowania infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej można stwierdzić, iż

obszary te świetnie nadają się różnego zagospodarowania, tj. ścieżek, szlaków, pól namiotowych, kempingów czy miejsc piknikowych.

WARUNKI KLIMATYCZNE

Omawiany obszar zalicza się do klimatu zmiennego, typowego dla strefy przejściowej pomiędzy klimatem kontynentalnym a morskim. Taki charakter wynika z różnorodności wpływów kształtujących jego właściwości i zróżnicowania czynników geograficznych takich jak: położenie geograficzne, ukształtowanie powierzchni, wysokość bezwzględna i względna, pokrycie terenu, stopień zurbanizowania. W zależności od roku przewaga klimatu kontynentalnego powoduje występowanie okresów suszy w okresie wiosenno-letnim, w przypadku przewagi klimatu morskiego okresowo występują nadmierne opady i powodzie. Pozwala to na uprawę większości roślin uprawianych w tej części Polski.

Cechy klimatu zmiennego widoczne są na tym obszarze i charakteryzują się następującymi elementami:

- średnia temperatura w roku kształtuje się na poziomie 8,5^{o}C. lato jest dość długie, trwa 90-95 dni, zima chłodniejsza trwająca ok. 85 dni,
- średnia temperatura stycznia wynosi -3 ^{o}C, a lipca 18°C,
- suma opadów rocznych to 550-600 mm.

Dzięki tak sprzyjającym warunkom klimatycznym okres wegetacyjny trwa ok. 200 dni, co umożliwia uprawę nie tylko zbóż, ale także owoców jagodowych oraz szeroką gamę warzyw. A warto podkreślić, że obszar ten słynie z produkcji wielu gatunków papryki.

LESISTOŚĆ

Lasy od dawna stanowią atrakcyjne miejsce wypoczynku, gównie dla społeczeństwa zurbanizowanego. Stanowi o tym naturalna potrzeba odzyskiwania sił zdrowotnych, fizycznych i psychicznych. Obszary leśne gmin z obszaru LGD „Razem dla Radomki" należą do kilku nadleśnictw. Aby przygotować je do funkcji rekreacji czy ochrony, lasy są sukcesywnie urządzane i zagospodarowywane przez swoich właścicieli na potrzeby turystyki i rekreacji, minimalizując przy tym naruszenie naturalności środowiska leśnego.

Niezwykle istotnym komponentem potencjału turystycznego omawianego obszaru jest atrakcyjne położenie oraz bogactwo i zróżnicowanie flory i fauny. Walory te determinują formy zagospodarowania przestrzennego, wpływają na kierunki rozwoju społeczno – gospodarczego a także sprzyjają aktywizacji funkcji turystycznej gmin należących do LGD. Ponad 21,5% powierzchni omawianego obszaru stanowią lasy, które charakteryzuje zróżnicowany poziom zalesienia (tab. Nr 3).

Tabela 3. Zalesienie obszaru LGD „Razem dla Radomki"

Wyszczególnienie	Powierzchnia lasów (w ha)	Zalesienie (w %)
Jedlińsk	1632	11
Przytyk	1871	13
Przysucha	9699	53
Wieniawa	1364	13
Wolanów	526	6
Zakrzew	779	8
Razem	**15871**	**21,5**

Źródło: Opracowania własne na podstawie danych GUS 2008

Pod względem obszarowym największe połacie lasów stanowi kompleks leśny – „Lasy przysusko-szydłowieckie", znajdujące się w południowo-wschodniej części powiatu przysuskiego, w obrębie gminy Przysucha. Zalesienie tej gminy jest największe (53%).

Na terenie gmin **Przysucha** i **Wieniawa** występują lasy wodochronne, których zadaniem jest ochrona zasobów wód siedliskowych wilgotnych i bagiennych oraz zapewnienie prawidłowej retencji w rejonach źródliskowych rzek z towarzyszącymi im stawami, które mają przeznaczenie zarówno gospodarcze jaki i rekreacyjne.

Na terenie gminy **Jedlińsk** znajdują się lasy o różnych gatunkach zadrzewienia, zajmują powierzchnię 1632ha, co stanowi ok. 11% powierzchni gminy. W obrębie gminy występują pomniki przyrody objęte ochroną prawną. Niewiele więcej, bo ok. 13% pow. zajmują lasy w gminie **Przytyk**. Większe kompleksy leśne usytuowane są głównie w południowo-wschodniej części gminy w okolicach Przytyka, Stefanowa, Słowikowa, Krzyszkowic- do południowych granic gminy oraz w części południowo- zachodniej, tj. w okolicach Wólki Domaniowskiej, Posady i przysiółka Babiej Góry. Pod względem siedliskowym w lasach przytyckich występują: bór suchy, bór mieszany świeży, las mieszany świeży i oles. W dolinie rzeki Dobrzycy został zachowany typowy ols z fragmentem olsu jesionowego, a pomiędzy Oblasem i Zakrzewską Wolą - las mieszany świeży typu grądu o szczególnych walorach krajobrazowych. Lasy gminy **Wolanów** i **Zakrzew** zajmują najmniejszą powierzchnię w stosunku do pozostałych jednostek należących do LGD. I tak w gminie Wolanów obszary leśne zajmują 526 ha, co stanowi 6 % powierzchni gminy i niewiele więcej ok. 8% w gminie Zakrzew.

Miejscowe lasy są bardzo bogate w runo leśne, jest to doskonałe miejsce dla grzybiarzy, nie brakuje też jagód, borówek, malin, jeżyn. Na rozległych łąkach zbierać można liczne odmiany ziół.

Obszar gmin charakteryzuje znaczące bogactwo florystyczne. Na niektórych terenach (Jedlińsk, Przytyk) występują ekosystemy torfowisk, bagien, które mają wpływ na lokalną retencję i tworzą siedliska występowania flory i fauny. Znajduje się tu wiele chronionych roślin, porostów, mszaków oraz zwierząt. Liczną grupę stanowią ptaki zagrożone wyginięciem (bąk i błotniak łąkowy) wpisane do „Polskiej czerwonej księgi zwierząt" oraz gady (kumak nizinny i żaba wodna, trawna i moczarowa oraz jaszczurka zwinka). Zaobserwowano również występowanie nielicznej ilości gatunków ssaków z grupy zwierząt dzikich, objętych ochroną prawną oraz kilka gatunków należących do zwierzyny łownej. Osobliwością szczególną jest utrzymująca się kolonia rozrodcza gacka brunatnego w miejscowości Wrzos oraz mroczka późnego w Przytyku.

SUROWCE MINERALNE

Na terenie analizowanego obszaru występują udokumentowane złoża: rud żelaza, piaskowców, surowców ilastych ceramiki szlachetnej i budowlanej oraz kruszywa naturalnego. Złoża te związane są genetycznie z budową geologiczną tego terenu. Wielkości zasobów są różne, mogą być eksploatowane na potrzeby lokalne, w wielu przypadkach – mają znaczenie przemysłowe.

Do najważniejszych udokumentowanych złóż należą:

Gmina Przysucha:

a) rudy żelaza:

- złoże „Przysucha” (syderyty ilaste) o zasobach 42300 tys. to., w tym czystego żelaza 13240 tys. t. nieeksploatowane. Położone jest w obrębie gmin: Przysucha, Borkowice, Chlewiska (pow. szydłowiecki), częściowo w obrębie Obszarów Krajobrazu Chronionego.

b) piaskowce:

- złoże „Kamienna Góra” o zasobach około 37 tys. to., powierzchnia złoża ok. 1,7 ha. Częściowo wyeksploatowane, możliwe do zagospodarowania.

c) surowce ilaste ceramiki budowlanej

- złoże „Przysucha pole Skowerówka” (iły, iłołupki) pow. złoża 23 ha, nieeksploatowane, możliwe do zagospodarowania, zasoby 488 tys. m^3.
- złoże „Przysucha pole Hamernia” (iły, iłołupki), pow. 30 ha położone w lesie na terenie OKCH, zasoby 749 tys. m^3.

d) surowce ilaste ceramiki szlachetnej (krzemionkowe i ogniotrwałe)

- złoże „Zawada” (iły, iłołupki), pow. 32,5 ha, nieeksploatowane, położone częściowo w OKCH,
- złoże „Kryzmanówka – Zapniów” (iły – gliny ogniotrwałe), pow. 91 ha, eksploatowane, położone w lesie w OKCH, zasoby 2025 tys. ton,
- złoże „Jakubów” eksploatacja zaniechana pod koniec lat 70-tych, zasoby ok. 314 tys. ton.

e) glinki farbiarskie

- złoże „Buk” gm. Przysucha o zasobach pozabilansowych ok. 150 tys. ton. Eksploatacja zaniechana. Złoże położone w Obszarze Krajobrazu Chronionego.

Gmina Przytyk:

Na terenie gminy znajduje się tylko jedno złoże udokumentowane w kategorii C_2 pozabilansowe „Przytyk” (syderyty ilaste), które dotychczas nie było eksploatowane. Ponadto stwierdzono występowanie rud żelaza i fosforytów, margli o możliwości zastosowania do produkcji cementu i wapna palonego oraz występowanie surowców ilastych ceramiki budowlanej na północ od Sukowskiej Woli.

Gmina Wieniawa:

Kruszywa naturalne:

- złoże „Sokolniki Suche” (piaski, powierzchnia złoża 2,7 ha, eksploatowane w minionych latach, zasoby udokumentowane 12360 tys. ton wg stanu na 31.12.2001 r. – 5538 tys. ton.
- złoże „Sokolniki I” (piaski) złoże eksploatowane, posiadające zatwierdzony obszar i teren górniczy, zasoby 422 tys. ton.
- złoże „Sokolniki II” (piaski) złoże eksploatowane posiadające zatwierdzony obszar i teren górniczy, zasoby udokumentowane 431 tys. ton.

Gmina Wolanów:

Udokumentowane (nieeksploatowane) złoża surowców mineralnych w gminie Wolanów:

- „Radom-Wolanów” – konkrecje fosforytowe, złoża nieeksploatowane o zasobach bilansowych rozpoznanych wstępnie (w kat. C_2) – 590 tys. t., w tym zawartość P_2O_5 – 90 tys. t.

- „Wymysłów” – kruszywo naturalne (piaski), złożone udokumentowane.
- „Radom – Krogulcza” – fosforyty, złoża nieeksploatowane o zasobach bilansowych rozpoznanych wstępnie (w kat. C_2) - 8470 tys. ton., w tym zawartość PO - 1610 tys. ton. Złoże jest położone częściowo na terenie gminy; wskazane nowe zbilansowanie wg kryteriów ekonomicznych.
- „Strzałków” – wapienie i margle (surowiec dla przemysłu cementowego), złoża udokumentowane.

Na terenie gminy, wzdłuż dolin rzecznych Dobrzycy i Szabasówki występują niewielkie złoża torfów, które nie kwalifikują się do eksploatacji.

WARUNKI WODNE

Wody powierzchniowe

Gminy z obszaru Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” – Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew leżą w zlewni rzeki Radomki, która jest lewobrzeżnym dopływem rzeki Wisły.

Rzeka Radomka

Rzeka dawniej zwana Radomierzą, ma długość ok. 107 km, dorzecze ponad 2000 km^2. Źródła rzeki znajdują się w rejonie Wzgórz Koneckich, na stoku Garbu Gielniowskiego - w północnej jego części, w dzikim puszczańskim uroczysku (jego najcenniejszy fragment objęto ochroną, tworząc rezerwat **„Puszcza u źródeł Radomki”**) ok. 4 km na południe od Przysuchy na wysokości ok. 310 m n.p.m.

Rzeka Radomka
Źródło: www.razemdlaradomki.pl

Większość jej dopływów to prawobrzeżne strumienie i rzeki: Szabasówka z Jabłonicą, Mleczna z Pacynką i Narutówka z Leniwką. Z lewobrzeżnych najdłuższa jest Wiązownica. Na Radomce tuż po przyjęciu głównych dopływów (prawych) Szabasówki i Jabłonicy postawiono zaporę betonowo-ziemną, która utworzyła zbiornik w Domaniowie w celach retencyjnych i rekreacyjnych - o pow. ok. 500 ha.

Rzeka po zejściu z rejonu wzgórz płynie w dość szerokiej pradolinie będącej pozostałością po lądolodzie skandynawskim, który tu miał dłuższy postój związany ze Stadiałem Radomki. Ujście do Wisły na wysokości ok 160 m n.p.m. nieopodal Ryczywołu.

Do XIX w. Radomka była rzeką dziką i nieuregulowaną, płynęła w wielu miejscach kilkoma korytami. W latach 1823-24 przekopano kanał od Gorynia do ujścia i przez pewien czas spławiano nim drewno.

Rzeka szybko „zdziczała" i pomimo jednego koryta, utworzyła tak jak dawniej, liczne zakola oraz wyspy. Największa z nich znajduje się poniżej Jedlińska. W swym dolnym biegu oddziela Puszczę Kozienicką od Stromieckiej. Jej ujście, poniżej Ryczywołu, ma charakter ujścia podpartego. Wisła przesunęła je nieco, w dół swego biegu i utworzyła także coś na kształt archipelagu, zbudowanego z dość dużych wysp położonych naprzeciwko ujścia Radomki.

Osadnictwo nad brzegami Radomki sięga neolitu i epoki brązu. W średniowieczu powstały nad nią liczne osady i miasta: Skrzyńsko, Skrzynno, Wieniawa, Przytyk. Nad Radomką, prawie na całej długości, znajdują się rozległe łąki, często dziś zmeliorowane, używane jako pastwiska. W wielu miejscach urządzono na niej stawy rybne (np. stawy „Huta" w pobliżu źródlisk, w Konarach, Wólce Domaniewskiej, Jedlińsku i Grądach).

Zalew Domaniów

Największym zbiornikiem jaki został stworzony na rzece Radomce jest Zalew Domaniów nazywany **„Morzem Domaniowskim"**. Jest to drugi, co do wielkości (po Zalewie Zegrzyńskim) zbiornik zaporowy na Mazowszu. Budowę rozpoczęto w 1996r. Napełnienie zbiornika nastąpiło w kwietniu 2001 roku. Zalew ma ponad 500 ha powierzchni (do 700 ha przy górnym stanie napełnienia). Pojemność zbiornika 11,5 mln m^3 (przy normalnym poziomie piętrzenia), 7 km długości i 1,2 km szerokości (średnia szerokość 0,8 km),w obwodzie ponad 15 km. Średnia głębokość zbiornika 2,3m. Zapora spiętrzająca wodę ma 660 metrów długości, ponad 10 metrów wysokości, a szerokość korony, na której znajduje się oświetlona jezdnia, wynosi 8,5 metra. Zarządcą zalewu Domaniowskiego jest Polski Związek Wędkarski Oddział w Radomiu, który prowadzi działalność w zakresie zagospodarowania i ochrony wód, realizuje politykę ekologiczna państwa, zgodną z przyjętymi przez Polskę międzynarodowymi konwencjami i dyrektywami Unii Europejskiej. PZW w Polsce zrzesza ok. 600 tys. członków, reprezentujących wszystkie środowiska i grupy społeczne.

Według badań w 2002 r. woda w zalewie Domaniów zaliczana była do 2 klasy czystości. Jest to więc jeden z czystszych zbiorników na Mazowszu. Zalew w sporej części otoczony jest lasem. Zatoki w okresie letnim zarośnięte częściowo roślinnością (wynurzoną i zanurzoną). Ponieważ zbiornik powstał w naturalnej dolinie rzeki Radomki, można napotkać miejscami sporą ilość zaczepów - pozostałości po wyciętych krzakach.

Zbiornik Domaniowski stanowi niemałą atrakcję dla fanów żeglarstwa, kajakarstwa czy wędkarstwa. Zalew jest doskonałym **łowiskiem wędkarskim**. Ryby żyjące w zalewie pochodzą z 3 źródeł, które stanowi naturalna migracja z rzeki Radomki, intensywna akcja zarybieniowa oraz ryby odłowione i przewiezione ze zbiornika Drzewica (w tym kilkukilogramowe okazy). Występują tu duże ilości szczupaka, okonia i karpia. Pozostałe gatunki to: płoć, leszcz, sandacz, jaź, lin, sum. Najczęściej stosowane przynęty to: kukurydza, białe robaki, pinka. W ostatnich latach w Polsce jak i w Domaniowie zauważono dynamiczny rozwój wędkarstwa rekreacyjnego. Świadczy o tym, iż wędkarstwo należy do najpopularniejszych form rekreacji związanych ze środowiskiem naturalnym ekosystemów wodnych.

Zalew Domaniów
Źródło: www.razemdlaradomki.pl

Warto zauważyć , że na zbiorniku w Domaniowie w 2005 roku odbyły się międzynarodowe zawody wędkarskie **„EURO CARP - Domaniów”**. Jest to jedna z ważniejszych imprez sportu wędkarskiego w Europie. Biorą w niej udział drużyny, w tym mistrzowie świata i Europy. Najwięcej wędkarzy przyjeżdża z Niemiec.

Dużą niedogodnością dla wędkarzy jest brak stanic oraz pomostów wędkarskich. Aby utrzymać imprezę na wysokim poziomie należy uzupełnić zalew Domaniowski o niezbędną infrastrukturę i urządzenia. Zapewnienie odpowiednich warunków miłośnikom sportów wodnych uprawiających żeglarstwo czy kajakarstwo również wymaga budowy, rozbudowy i doposażenia. Stworzenie szerszego dostępu do korzystania ze sprzętu wodnego, czy utworzenia stanic i przystani sprzętu pływającego wraz z infrastrukturą oraz organizowania nad zalewem cyklicznych imprez zachęcałoby do odwiedzenia tego miejsca i czynnego spędzenia czasu nad wodą.

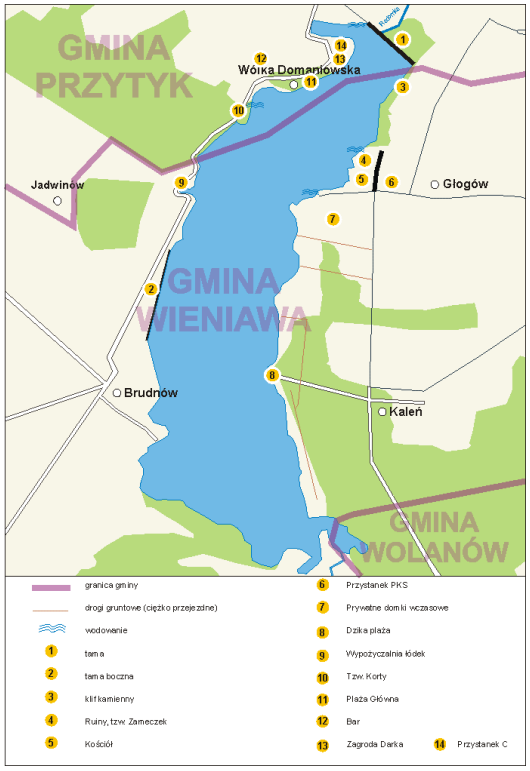

Mapa zalewu w Domaniowe
Źródło: opracowanie własne

Zbiornik w Toporni

Kolejnym zbiornikiem powstałym na rzece Radomce jest zbiornik Topornia w pobliżu Przysuchy. Zajmuje pow. ok. 5 ha. Jego obrzeża zostały zagospodarowane z myślą o rekreacji. Położony w kompleksie lasów przysuskich **„Puszcza u źródeł Radomki"**. W sezonie letnim Topornia jest miejscem gminnej rekreacji.

Topornia - należy do bardziej malowniczych ośrodków wypoczynkowych na terenie ziemi radomskiej. Wprawdzie nie jest duży, ale jest tu wszystko, co potrzeba: ukryte w lesie domki wypoczynkowe, mini-bary i czysta woda. Zbiornik jest kąpieliskiem strzeżonym z wydzielonym brodzikiem dla dzieci, otoczony plażą, na której znajdują się boiska plażowe. Turyści mają możliwość wypożyczenia łódek, rowerków wodnych i kajaków. Dla bardziej aktywnych ciekawą ofertą będą szlaki do wędrówek pieszych i rowerowych, m.in. **szlak turystyczny im. mjr Hubala**. W pobliżu znajduje się kilka boisk do siatkówki plażowej, badmintona, piłki nożnej, tenisa stołowego, place zabaw dla dzieci, wypożyczalnia sprzętu wodnego. Istnieje możliwość jazdy konnej, bryczkami oraz wędkowania. Zainteresowani mogą zatrzymać się w kilkunastu domkach jakie oferuje ośrodek, polu namiotowym czy też w przyczepach campingowych, na które przewidziane jest miejsce.

Dla wypoczynku mogą być także wykorzystane **zbiorniki wodne w Zameczku** niedaleko Przytyka **oraz Jedlińska nad rzeką Radomką** wśród stawów rybnych utworzony jest ośrodek turystyczny i kempingowy.

Pozostałe rzeki analizowanego obszaru:

Wspomniana już rzeka Radomka, posiada wiele dopływów na obszarze gmin należących do LGD. Wśród nich należy wymienić:

Tymianka – lewostronny dopływ Radomki oraz *Mleczna* - prawostronny dopływ Radomki (gm. Jedlińsk). Rzeki mają charakter nizinny, płyną szeroką miejscami wąską doliną poprzecinaną licznymi rowami melioracyjnymi. Rzeki te posiadają uwarunkowania do rozwoju turystyki aktywnej i sportowej.

Szabasówka - prawobrzeżny dopływ Radomki (gmina - Wolanów), długości ok. 21 km. Jej dopływy to Korzeniówka, Oronka, Jabłonica.

Jabłonica - prawy dopływ Szabasówki. Swoje źródła ma w miejscowości Leszczyny w powiecie szydłowieckim. Jej dopływem jest rzeka Kobyłka, zasilająca zalew w Koszorowie.

Bystrzyca, niewielka rzeka dorzecza Wisły, prawy dopływ Tyśmienicy o długości ok. 47 km. Wypływa na północ od miejscowości Jedlanka i biegnie w kierunku południowo-wschodnim.

Bosak zwana *Starą Rzeką* – prawy dopływ Radomki, rzeka płynie wśród łąk i pastwisk na odcinku od Przytyka do Jedlińska.

Na obszarze LGD „Razem dla Radomki" znajdują się naturalne powierzchniowe wody stojące. Można tu napotkać większe i mniejsze obszarowo stawy. Największe powierzchnie stawów znajdują się w gminach Jedlińsk – ok. 170 ha, Wieniawa ok. 104 ha, Przytyk – ok. 67 ha. W pozostałych gminach powierzchnia stawów jest nieco mniejsza, i tak w gminie Zakrzew powierzchnia terenów pod wodami wynosi ok. 14 ha, w Przysusze – ok. 6 ha i w Wolanowie ok. 3 ha. Znaczna część stawów jest dzierżawiona od Agencji Nieruchomości Rolnych. Są to stawy czynne, na których odbywają się połowy ryb, zwłaszcza karpia. Ważnym elementem utrzymania tzw. małej retencji jest zabezpieczenie

poprzez budowę oraz renowację stawów rybnych. W najbliższej przyszłości właściciele stawów rybnych będą mogli skorzystać z funduszy unijnych skierowanych na rozwój obszarów zależnych od rybactwa oraz rozwój pozostałej infrastruktury towarzyszącej.

WALORY PRZYRODNICZE

Gminy należące do LGD „Razem dla Radomki" mogą się pochwalić znaczącymi walorami przyrodniczymi i funkcjami ekologicznymi nie tylko w krajowym ale również w międzynarodowym układzie przestrzennym.

Krajowy system obszarów chronionych zakłada realizację ochrony przyrody poprzez tworzenie obszarów objętych szczególną ochroną. Do obszarów tych należą: parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu.

Spośród wyżej wymienionych form na omawianym obszarze występują: obszary krajobrazu chronionego i rezerwaty przyrody. Formami ochrony indywidualnej są: zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne i pomniki przyrody.

OBSZARY KRAJOBRAZU CHRONIONEGO I REZERWATY PRZYRODY

Obszar Krajobrazu Chronionego „Lasy przysusko-szydłowieckie" (pow. 39118 ha).

Lasy Przysuskie zwane również **Puszczą Rozwadowską** stanowią duży kompleks leśny w obrębie Garbu Gielniowskiego. W drzewostanie obok sosen występują dorodne jodły, dęby, buki i graby, których wiek dochodzi do 140 lat. W tych dziewiczych lasach znajdują się źródła jednej z większych rzek regionu – rzeki Radomki.

Obszar ten obejmuje teren o urozmaiconej rzeźbie z największą w podregionie Górą Altaną o wys. 408 m n.p.m. – przecięty licznymi strumykami ze źródliskami oraz porośnięty w znacznym stopniu rozległymi lasami Krainy Gór Świętokrzyskich. W jego obrębie znajdują się 4 rezerwaty przyrody, w tym dwa na obszarze LGD „Razem dla Radomki":

„Puszcza u źródeł Radomki" - teren o pow. 74,03 ha, utworzony w 1978 r., w celu ochrony wielogatunkowych drzewostanów o charakterze naturalnym, ze znacznym udziałem jodły, buku i dębu, rosnących w najbardziej wysuniętym na północ kompleksie leśnym dawnej Puszczy Świętokrzyskiej. Cechą charakterystyczną tego terenu jest zbliżony do naturalnego charakter lsu, gęsty podszyt i skąpe runo. W pobliżu rezerwatu znajdują się stawy „Huta" w dolinie rzeki Radomki przyciągające ptaki wodne i błotne. Znajduje się tu również wiele wąwozów, rozlewisk wodnych, źródlisk, pagórków oraz pozostałości po kopalniach rudy.

Rezerwat „Podlesie" – (gmina Przysucha) utworzony w 1989r. Ochroną objęte zostały częściowo fragmenty zbiorowisk jodłowych i lasów wielogatunkowych z przewagą lub domieszką jodły oraz ślady działalności górniczej związanej z wydobywaniem rudy żelaza.

„Dolina rzeki Radomki" (gm: Przysucha i Borkowice) - to obszar Krajobrazu Chronionego z pojedynczymi formami przyrody żywej i nieożywionej i z licznymi pomnikami przyrody.

Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Dolina Dobrzycy" – (gm. Przytyk) obejmuje fragment doliny niewielkiej rzeki Dobrzycy wraz z przyległymi lasami oraz kompleksem stawów rybnych, z których największe noszą nazwy: Jezioro Gopło, Świteź, Macierz. Występują tutaj, znajdujące się pod ochroną, gatunki roślin i rzadkie gatunki ptaków.

„Dolina rzeki Jabłonicy" (gm. Wieniawa) - obejmuje dolinę Jabłonicy i jej prawobrzeżnego dopływu pomiędzy Pogroszynem i Koryciskami, wyrobisko i młyn „Boży Dar", fragment dobrze uwilgotnionego lasu bagiennego, oraz lokalne wyrobiska piaskowca w okolicach Pogroszyna. Celem ochrony byłoby zachowanie harmonijnego układu ekologicznego połączonego z walorami kulturowymi (młyn, wyrobisko, a także obszar znalezisk archeologicznych w tym „skarbu z Pogroszyna"). Teren ten posiada naturalne predyspozycje do rozwijania funkcji turystyczno – rekreacyjnych zwłaszcza po spodziewanym zagospodarowaniu zbiornika „Boży Dar". W zagospodarowaniu tego terenu należy uwzględnić zachowanie jego naturalnych wartości ekologicznych.

- **Uroczysko „Boży Dar"** - niedaleko wsi Koryciska w gm. Wieniawa. Teren o walorach turystyczno-krajobrazowych. Ze wzniesienia, na którym znajduje się miejsce na piknik, rozciąga się piękny widok na okolicę. W dole, dość głęboko, połyskują oczka wodne, a niedaleko płynie rwąca rzeczka.

Źródło: www.przysucha.pl

Lokalny węzeł ekologiczny z mozaiką biotopów „Plec" - gm. Wieniawa. Obejmuje on obszar lokalnego węzła ekologicznego na północ od Wieniawy charakteryzujący się dużą mozaiką środowisk. Jego centralną część zajmuje największy na Równinie Radomskiej oz rozpadlinowy biegnący z północy na południe i będący zarazem doskonałym ciągiem widokowym na Garb Gielniowski i dolinę Radomki, w jego obrębie wydzielono również 1 stanowisko dokumentacyjne i 2 punkty widokowe. Występują tu również pola piasków rozmytych, zawodnienia oraz podmokłe zagłębienia deflacyjne i zbiorowiska łąkowe.

Inwentaryzacje przyrodnicze gmin pozwoliły wytypować cenne elementy przyrodniczce do objęcia ochroną prawną.

Pomniki przyrody - są to pojedyncze formy przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia wyróżniające się wiekiem, budową, związane z historią czy legendą. Na terenie działania LGD kształtują się następująco:

- gm. Jedlińsk – dąb szypułkowy w wieku 200 lat w Bierwcach Szlacheckich, jałowiec pospolity w wieku 60 i 100 lat we Wsoli, granit rapakiwi 1,4 m, 1,5 wysokości w Kamińsku, grupa 3 szt. granitów rapakiwi we wsi Klwaty, granit różowy w Klwatach, grupa 8 szt. granitów w Klwatce Szlacheckiej.
- gm. Przysucha – (lipa drobnolistna, sosna wejmutka, modrzew polski, buk pospolity, sosna czarna, sosna pospolita, dąb szypułkowy). Wszystkie pomniki przyrody zlokalizowane są na terenie należącym do Nadleśnictwa Przysucha, obręb Przysucha
- gm. Przytyk – 3 pomniki (jesion wyniosły w wieku 120 lat, wysokości 21 m w parku zabytkowym we Wrzeszczowie, dąb szypułkowy w wieku 250 lat, wysokości 25 m w parku zabytkowym

w Zameczku, dąb szypułkowy w wieku 73 lat, wysokości 21 m posadzony w 100 rocznicę urodzin Tadeusza Kościuszki w parku zabytkowym w Oblesie)

- gm. Wieniawa – 19 pomników (topola osika (470,400,350cm we wsi Konary i Woli Brudnowskiej i Żukowie), wierzba (380, 360 cm w Woli Brudnowskiej, aleja wierzb „głowiastych" w Woli Brudnowskiej, dąb (340,325,315 cm w Osinach, Konarach), wiązy w Kochanowie – Wieniawskim własność prywatna, klon (275 cm plac przykościelny w Wieniawa), jesion (250 cm w Jabłonicy), dęby we wsi Fiodory, grupa lip przy placu przykościelnym park dworski w Wieniawie, w którym znajdują się dęby, buki i jesiony, park w Konarach, lipa 300cm, 370 cm, klon 320cm, jesion 270 cm.
- gm. Wolanów – zespół parkowo–dworski w Strzałkowie (pow. 4,5 ha) z aleją grabową, zespół parkowo – dworski w Walinach (pow. 11,26 ha), park w Młodocinie Większym (pow. 5,1 ha), młyn wodny w Soszynie (pow. 0,0840ha)
- gm. Zakrzew – występuje tu tylko 1 drzewo – pomnik przyrody – dąb szypułkowy. Wśród pomników przyrody osobliwością jest granit „Leżący słoń" położony w miejscowości Dąbrówka Podłężna w gminie Zakrzew. Obwód jego wynosi 15,4 m, a wysokość 1,5 m (jest to największy okaz).

Użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt, i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania. Stanowią doskonałe miejsce dla prowadzenia różnego rodzaju obserwacji przyrodniczych. Teren gmin zrzeszonych w LGD mogą poszczycić się wieloma takimi ekosystemami:

- gm. Jedlińsk – w gminie ustanowione są 2 użytki ekologiczne o łącznej powierzchni 11,85ha. Stanowią je torfowiska silnie zabagnione oraz zagłębienia terenu silnie wilgotne)
- gm. Przysucha – ustanowiono 19 użytków ekologicznych. Ochroną objęto głównie: bagna, torfowiska, zbiorniki wodne, bagno – tereny źródliskowe
- gm. Przytyk – w obrębie gminy ustanowionych jest 7 użytków ekologicznych o ogólnej powierzchni 15,34 ha na terenach leśnych. Stanowią je ekosystemy: bagno porośnięte roślinnością zielną, niewielkie zagłębienia i obniżenia terenowe, okresowo zalewane z roślinnością szuwarową, bagno z grądzikami porośnięte kępami brzozy, osiki, sosny, dawne łąki, ślady wymoklisk, niecka okresowo wypełniana wodą okalana drzewostanem brzozowym.
- gm. Wieniawa – 13 obiektów: „Jar", „Staw w Bugaju", „Jasny Kierz", „Wolski Las – Ług", „Staw Kochanowski", „Staw Komorów", „Staw - Kamień Duży", „Źródlisko – Wydrzyn", „Staw – Wydrzyn", „Staw – Kolonia Wólka", „Łyga", „Staw - Ryków", „Meandry Jabłonicy"
- gm. Wolanów – na terenie występują zabagnienia, naturalne zbiorniki wodne, torfowiska utrzymujące bioróżnorodności oraz przyczyniają się do prawidłowego rozwoju ekosystemu leśnego podnosząc jego odporność biologiczną na szkodniki owadzie i grzybowe dzięki wpływowi na zróżnicowanie lokalnego mikroklimatu)

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE I DOKUMENTACYJNE

Na omawianym obszarze można spotkać ślady materialnej działalności ludzkiej w przeszłości, czyli stanowiska archeologiczne. W różnorodności warstw zapisany jest ogrom informacji o życiu ludzi w dawnych wiekach. Nie trzeba tego tłumaczyć archeologom, warto to jednak uświadomić osobom niezwiązanym z tym zawodem. Warstwy takie wraz ze znajdującymi się w nich zabytkami tworzą serie horyzontów czasowych. Stanowiska archeologiczne uznawane są za dziedzictwo narodowe, dlatego należy je chronić podobnie jak się chroni zabytki architektury, a także podobnie jak chroni się przyrodę.

GMINA PRZYSUCHA

- **Skałki Przysuskie** – jest to niezwykle malownicze miejsce usytuowane w lesie niedaleko Przysuchy stanowiące cel wycieczek szkolnych oraz niedzielnych spacerów okolicznych mieszkańców. Skałki zbudowane są z piaskowca tworzącego zwarty kompleks. 15 metrowa odsłonięta ściana posiada różowy odcień, laminowany związkami żelaza, z cienkimi wkładkami łupków ilastych i konkrecjami kaolinu. W miejscu tym rozpoczyna się **ścieżka edukacyjna „Rawicz".**

Źródło: www.przysucha.pl

- **Zapniów - teren kopalni**, odkryto **skamieniałe odciski stóp prehistorycznych gadów**. Ślady należą prawdopodobnie do **Terapodów**, gadów mięsożernych mających do 3 m wysokości będących praprzodkami ssaków lub do **Scelidosaurusa**, czworonożnego, lekko opancerzonego roślinożercy. Poprzez odkrywki w kopalni odsłonięto widoczne w skałach wyrobiska sedymentacje falowe piaskowca, czyli pofalowania oraz inne ślady prehistorycznej fauny i flory. Zjawisko sedymentacji falowej świadczy o tym, że kiedyś w tym miejscu znajdował się brzeg jurajskiego morza z piaszczystą plażą, po której spacerowały dinozaury.

GMINA WIENIAWA

W gminie *Wieniawa* wyznaczono 2 stanowiska dokumentacyjne.

- **Łomiki Skrzyńskie** - obejmuje zespół łomików i kamieniołomów w większości już nieczynnych na południe od Skrzynna. Eksploatacji podlega tu piaskowiec drobnoziarnisty reprezentujący utwory jury dolnej. Szczególnie malowniczy jest kamieniołom przylegający do drogi do Borkowic.
- **Kamieński Oz** - stanowisko obejmuje trawiaste wzgórze będące boczną odnogą ozu rozpadlinowego ukształtowanego w trakcie recesji lądolądu zlodowacenia

środkowopolskiego. Jednocześnie miejsce to stanowi znakomity punkt widokowy na dolinę Radomki. Zachowanie tego fragmentu ozu jak i udostępnienie łomików stwarza możliwość zachowania miejsc wskazujących na przeszłość geologiczną tego obszaru.

GMINA ZAKRZEW

Na terenie gminy *Zakrzew* zlokalizowano łącznie 55 stanowisk archeologicznych, z których ważniejsze podano poniżej.

Brzeziny Kol.	ślad osadnictwa-**krąg kultur sznurowych**, późny neolit, cmentarzysko-kultury grobów kloszowych, okres halsztacki, wczesny okres lateński, cmentarzysko, kultury przeworskiej, okres rzymski,
Gulin	ślad osadnictwa epoka kamienia, epoka brązu, osada, **kultury grobów kloszowych**, okres halsztacki, wczesny okres lateński, osada-kultury przeworskiej, okres rzymski ślad osadnictwa, nowożytność (XVI-XVIIw.)
Gulin-Młyn	cmentarzysko -**kultury grobów kloszowych** -wczesny okres lateński
Kozia Wola	ślad osadnictwa -epoka kamienia -epoka brązu, **ślad osadnictwa kultury łużyckiej** -okres halsztacki, osada kultury przeworskiej -okres rzymski
Kozia Wola	ślad osadnictwa -epoka kamienia -epoka brązu, osada -**kultury grobów kloszowych-wczesny** okres lateński, osada kultury przeworskiej -późny okres lateński -okres rzymski, osada jednodworcza -nowożytność (XVIIw.)
Natalin	cmentarzysko - **kultury grobów kloszowych** - późny okres halsztacki - wczesny okres lateński, osada nowożytność (XVI-XVIIw.)
Taczów	**gródek** -średniowiecze (XIV-XVw.)
Taczów	**osada przygrodowa** -koniec średniowiecza -nowożytność (XIV-XVIw.)
Zakrzew	ślad osadnictwa -epoka kamienia, **osada-kultury łużyckiej lub kultury grobów kloszowych** - późny okres halsztacki -okres lateński, osada -nowożytność (XVI-XVIIw.)

3.4.2. WALORY ANTROPOGENICZNE

Rolę wspomagającą walory naturalne stanowią wszelkiego rodzaju obiekty zabytkowe, muzea, ciekawe miejsca, imprezy kulturalne organizowane na obszarze gmin. Obszar staje się atrakcyjny, gdy turysta ma do wyboru nie tylko to, co proponuje mu natura, ale również gdy może korzystać z walorów antropogenicznych wzbogacających teren.

Zabytkowe obiekty stanowią dużą atrakcję turystyczną, świadczą bowiem o historii obszaru i pozwalają na jej poznanie. W wielu przypadkach to one są magnesem, przyciągającym turystów. Nie dotyczy to jedynie wysokiej klasy, unikalnych zabytków, ale również obiektów mniej cennych, ale jakże interesujących nie tylko dla miłośników historii i architektury.

Pierwsze ślady osadnictwa na obszarze działania Stowarzyszenia Lokalna Grupa działania "Razem dla Radomki" pochodzą z okresu wczesnopiastowskiego. W tym czasie powstawały pierwsze grody obronne takie jak: Skrzynno oraz Skrzyńsko, obok nich powstawały osady rzemieślniczo - targowe, które przekształciły się później w miasta. Pierwsze wspomnienia o osadach, które stały się później siedzibą gmin z obszaru LGD pochodzą z XIV oraz XV w. Atrakcyjne położenie na skrzyżowaniu dawnych szlaków handlowych determinowało dalszy rozwój tego obszaru. Tereny te nie ominęły zawieruchy historii: potop szwedzki, wojny napoleońskie, powstania, powstanie narodowe 1830r., 1863r. oraz I i II Wojna Światowa.

Okresy świetności, bujnego rozkwitu regionu i czasu tragicznych wydarzeń przypominają zabytki architektury i budownictwa oraz obiekty historyczne, które na obszarze działania Stowarzyszenia zachowały się dość licznie. Z pośród sześciu gmin najbogatszą materialną przeszłość historyczną posiadają gminy: Jedlińsk i Przysucha. Obiekty dziedzictwa kulturowego w większości przypadków mają charakter sakralny bądź też są pozostałościami po rodach szlacheckich, które na tym obszarze posiadały swoje włości.

Imprezy i wydarzenia kulturalne stanowią istotny element promocyjny każdej gminy. Stanowią również o potencjale kulturalnym i lokalnym danego miejsca. Na obszarze podlegającym działaniom Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” najwięcej wydarzeń zarówno o charakterze lokalnym jak i międzynarodowym ma miejsce w gminach Jedlińsk i Przysucha, które organizują liczne przedsięwzięcia kulturalne, jak również zawody sportowe o zasięgu ponadregionalnym. Imprezy odbywające się w tych gminach, stanowią wyjątkowe atrakcje nie tylko dla ich mieszkańców, ale również dla turystów, którzy licznie odwiedzają wskazane miejscowości w trakcie odbywających się wydarzeń kulturalnych i sportowych.

Natomiast na obszarze pozostałych gmin: Przytyk, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew – realizowane są typowe wydarzenia dla obszarów wiejskich , które odbywają się cyklicznie (np. Dożynki czy Dni poszczególnych gmin).

Warto odnotować również fakt, iż każda z gmin dba o propagowanie sportu i zdrowego trybu życia, organizując liczne turnieje sportowe zarówno dla młodzieży i dorosłych. Na terenach należących do obszaru LGD „Razem dla Radomki” obchodzone są również powiązane ze świętami religijnymi liczne konkursy, przeglądy oraz wydarzenia kulturowo-religijne.

Obszar LGD „Razem dla Radomki” może poszczycić się także ciekawymi związkami z postaciami sławnych ludzi. Występuje tu intrygujący element grunwaldzki związany z rycerzem Mikołajem Powałą z Taczewa. Uważany był za jednego z najznamienitszych rycerzy doby okresu średniowiecza w Polsce. Z uwagi na jego zdolności militarne został zaliczony za czasów panowania Jagiełły w poczet

rady wojennej. Taczów, obecnie sołectwo Zakrzewia, był jego rodową siedzibą. Powała z Taczowa jest epizodycznym bohaterem „Krzyżaków" Henryka Sienkiewicza i kilku filmów fabularnych m.in. „Pierścień księżnej Anny" wyreżyserowany przez Marię Kaniewską.

Z rodu Łabędziów, którzy w dobie renesansu wznieśli dwór w Żukowie (gmina Wieniawa) pochodził Mszczuj ze Skrzynna, który jak głosi legenda, zabił Ulricha von Jungingena, wielkiego mistrza krzyżackiego w bitwie pod Grunwaldem.

Przysucha jest z kolei rodzinnym miastem Oskara Kolberga. W mieście tym powstało muzeum jego imienia, w którym gromadzone są i udostępniane publiczności muzealia i materiały związane z tą postacią. Z miastem tym jest związana także historia osadnictwa żydowskiego, które rozwijało na tych terenach w sposób dynamiczny już od początku XVIII w. Na przełomie XVIII i XIX w. Przysucha stała się głównym ośrodkiem chasydyzmu. Z tym żydowskim ruchem religijnym o charakterze mistycznym jest związana postać Jakowa Icchaka Rabinowicza (Świętego Żyda). Pozostałością po tym okresie jest synagoga uznana za najokazalszy dom modlitewny Żydów w subregionie. W Przytyku zaś osadnictwo żydowskie rozwijało się od XVII w. W czasie II wojny światowej Niemcy wysiedlili około 2 700 Żydów do gett w Szydłowcu i Przysusze. W dzielnicy Piaski mieści się cmentarz żydowski, na którym zachowało się jeszcze kilka płyt nagrobnych. To jedyny ślad po licznej tutaj przed II wojną światową mniejszości żydowskiej.

Z historią Przytyka związana jest także postać jednego z najsłynniejszych polskich poetów Jana Kochanowskiego, który w 1570 roku poślubił Dorotę Podlodowską z Przytyka.

W okolicach Jedlińska (sołectwo Wsola) mieszkała rodzina Gombrowiczów. To tu Witold Gombrowicz pracował nad jedną ze swoich najważniejszych powieści – „Ferdydurke". W 1794r. niedaleko Jedlińska kwaterował sam Tadeusz Kościuszko.

Do dziś w Jedlińsku kultywowany jest obrzęd ludowy tzw. ścięcie śmierci, wywodzący się z 1778 r., odbywający się corocznie w ostatni wtorek przed Wielkim Postem. Widowisko historyczno - obrzędowe, jedyne w swoim rodzaju, przyciąga w ostatni dzień karnawału turystów i aktywizuje mieszkańców do uczestniczenia w życiu kulturalnym gminy.

MIEJSCOWOŚCI GODNE ZAINTERESOWANIA

GMINA JEDLIŃSK

JEDLIŃSK

Nazwa Jedlińsk wywodzi się od licznych jodeł, otaczających średniowieczną osadę. Jedlińsk ma bogatą historię, sięgającą średniowiecza. Założony przez Mikołaja Jedlińskiego, stał się jednocześnie siedzibą parafii. Jedlińsk przez 330 lat korzystał z praw miejskich. Miejscowość jest sercem gminy i siedzibą miejscowych władz. O bogatej historii Jedlińska i okolic świadczą liczne zabytki, miejsca oraz zapiski w dokumentach. W samym Jedlińsku najcenniejszym zabytkiem jest barokowy kościół pw. Apostołów Piotra i Andrzeja wystawiony przez Stanisława Witowskiego, z obrazem „Powołanie Apostołów", namalowanym w Rzymie przez Tadeusza Kunze Konicza, ufundowanym przez Andrzeja Załuskiego. W pobliżu istnieje do dziś nekropolia z najstarszymi nagrobkami, jeszcze z 1800 r.

- Rynek w Jedlińsku

  Rynek Jedlińska stanowi centrum życia wiejskiego, jest to miejsce imprez kulturalno – sportowych, uroczystości państwowych, spotkań towarzyskich i pozostaje wizytówką całej miejscowości.

Rzeźba raka w Jedlińsku
źródło: www.jedlinsk.pl

JEDLANKA

Na gruntach wsi Jedlanka w 1530 roku Mikołaj Jedliński założył miasto Jedlińsk. Najbardziej znanymi postaciami urodzonymi w Jedlance są słynni bracia Załuscy: Andrzej Stanisław i Józef Andrzej. Ich ojciec, Aleksander Józef Załuski herbu Junosza, ożenił się z Teresą Witowska, córką Stanisława, właściciela dóbr jedlińskich. W ten sposób Jedlanka przeszła w posiadanie Załuskich. Aleksander utworzył w Jedlance dość okazałą rezydencję.

LISÓW

Pierwsza wzmianka o osadzie Lissouo pochodzi z 1191 roku. Dzieje parafii w Lisowie sięgają XV w. Pierwszy modrzewiowy kościół ufundowali Lisowscy w 1414 roku, drugi - Piaseccy w 1644. W czasie reformacji, gdy przez 70 lat w Jedlińsku przebywali arianie, mieszkający w nim katolicy uczęszczali do lisowskiego kościoła.

PIASTÓW

Wieś ta znana już była w I poł. XV. W XVII wieku właścicielami osady był m.in. Adam Kochanowski (bratanek słynnego Jana z Czarnolasu).

WSOLA Najstarsza wzmianka o osadzie pochodzi z księgi *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis* Jana Długosza. We Wsoli znajduje się: secesyjny pałac Gombrowiczów z bogato rzeźbionymi detalami architektonicznymi, park oraz neoromański kościół pod wezwaniem św. Bartłomieja.

Wsola i Witold Gombrowicz

Młody Gombrowicz często przyjeżdżał do Wsoli na wakacje. Między innymi właścicielem majątku we Wsoli był Jerzy Gombrowicz (starszy brat Witolda Gombrowicza). W wielu listach pisanych do brata wspominał wsolskie wakacje. Biografowie Witolda Gombrowicza twierdzą, że to tu powstały obszerne fragmenty *Pamiętnika z okresu dojrzewania* i *Ferdydurke*.

GMINA PRZYSUCHA

PRZYSUCHA Zanim Przysucha zaistniała na mapie Polski jako miasto, przez stulecia była młodszą znacznie mniej znaczącą siostrą - bardzo silnych od wczesnego średniowiecza - Skrzyńska i Skrzynna, wymienionych w bulii gnieźnieńskiej pod datami 1136 i 1138.

Przysucha otrzymała prawa miejskie w 1745 roku z rąk króla Augusta III. W miasteczku osiedliła się ludność trzech narodowości z wyraźnym podziałem dzielnic skupionych wokół oddzielnych rynków - polskiego, żydowskiego i niemieckiego. Rynek polski - zwany Urszulinem, w jego centrum wzniesiono kościół rzymskokatolicki ufundowany przez Urszulę Dembińską. Również tutaj urodził się Oskar Kolberg w 1814 roku, przyszły etnograf , folklorysta i kompozytor. Rynek niemiecki - z "kirchą", pastorem, szkołą i cmentarzem oraz rynek żydowski – z synagogą, łaźnią i szkołą wyznaniową. W tym czasie Przysucha była największym na zachód od Wisły ośrodkiem chasydyzmu.

Po upadku państwa polskiego Przysucha należała do monarchii austriackiej, w prowincji Galicja Zachodnia. W 1809 r. region przysuski wszedł w skład Księstwa Warszawskiego, departamentu radomskiego i powiatu opoczyńskiego. Po likwidacji Królestwa Polskiego, w 1837 r. województwa przekształcono w gubernie. Po klęsce powstania styczniowego do zniszczonej przez pożar Przysuchy przybył w 1904 roku Ludwik Skowyra, nauczyciel prowadzący na tym terenie szeroką działalność oświatową wśród ludności wiejskiej, a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości dzięki niemu utworzono pierwszą w Polsce Średnią Szkołę Spółdzielczą, która w latach 20 XX w. szkoliła młodzież pod potrzeby spółdzielczości.

Układ architektoniczny centrum Miasta Przysucha stanowi układ trzech rynków powstałych na przestrzeni wieków, a zarazem układ trzech kultur – niemieckiej, polskiej i żydowskie. Unikatowy układ miasta składa się z trzech odrębnych rynków:

- rynek polski- charakteryzuje klasycystyczny kościół ufundowany przez Urszulę Dembińską w latach 1780-1786,
- rynek niemiecki- ulokowany w miejscu obecnego placu Wyszyńskiego,
- rynek żydowski- znajdował się w miejscu obecnego placu O. Kolberga, charakteryzowała go monumentalna synagoga,

SKRZYŃSKO Osada wiejska zwana dawniej Skrzyn Wielki. Jest to jedna z najstarszych osad ziemi radomskiej, do 1120 r. gród kasztelański.

WISTKA W miejscowości znajduje się grodzisko stożkowate, użytkowane w XII/XIV w. ponadto znajdują sie tu figury przydroże: z XVII w. barokowa i z ok. 1800 r. Tablica barokowa z XVIII w. Według miejscowych podań w czasie potopu wojsko szwedzkie maszerowało przez wieś Wistka w kierunku Kościoła w Skrzyńsku. Kiedy zapadł mrok wojsko zmieniło kierunek marszu i ominęło skrzyńskie sanktuarium

SMOGORZÓW Osada była notowana w 1234 r. jako "Smogorone", z której papież Grzegorz IX potwierdził dochody na rzecz klasztoru Cystersów w Sulejowie. Istniał tam "dwór na kopcu", zwany zamkiem (1411).

RUSKI BRÓD Na przełomie 1939/40 w pobliskich lasach działał Wydzielony Oddział Kawalerii WP mjr Henryka Dobrzańskiego "Hubala", który często przebywał z żołnierzami w parafii. Lasy garbu Gielniowskiego na zachód od Ruskiego Brodu były terenem działań licznych oddziałów partyzanckich, m.in.: 1940 - "Hubala", 1943 - GL "Narbutta", 1943-4 - "Robota", "Szarego". W Ruskim Brodzie, Kużnicy, Józefowie, Rudnie i pobliskich miejscowościach Armia Radziecka stoczyła największą bitwę na ziemi radomskiej. Bitwa toczyła się w ramach operacji "radomsko - łódzkiej". Okoliczne wioski zostały zniszczone. Po wojnie wieś odbudowano. Zbudowano tam nowoczesną szkolę im. „Hubalczyków” i pomnik poświęcony żołnierzom i partyzantom poległym za wolność ojczyzny 1939-45.

JANIKÓW Wieś przy drodze Klwów - Przysucha. Znajduje się tu kilka obiektów dziedzictwa o wysokiej wartości kulturowej:

GMINA PRZYTYK

PRZYTYK Miasto Przytyk zostało założone w 1333 roku przez Piotra z Podlodowa. Pierwotne miasto założono przed 1464 nad Radomką, natomiast kolejne na „surowym korzeniu” wzniesiono w 1488 roku. Ponieważ Przytyk leżał na szlaku handlowym wiodącym z Radomia do Piotrkowa, osady te połączyły się i szybko zaczęły rozwijać.

Duży wpływ na handlową atrakcyjność Przytyka miało jego ówczesne położenie, gdyż leżał on na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych. Tu krzyżowały się: Trakt królewski zwany też Traktem Mazowieckim (Warszawa - Kraków) z Traktem Wielkopolskim (Lublin - Poznań). Skrzyżowanie to było zwane środkiem lub też „Pępkiem Europy". Poza rodziną Podlodowskich w historię Przytyka wpisała się również słynna rodzina Kochanowskich z Sycyny. Początek Kochanowskich zaczął się w XVI wieku od ślubu słynnego poety Jana Kochanowskiego z Dorotą Podlodowską, córka Jana Podlodowskiego z Przytyka. Ślub odbył się w 1570 r. w Przytyku. W następstwie Przytyk stał się na długie lata własnością rodową Kochanowskich.

Studnia na rynku „Pępek Europy”

Duży wpływ na handlową atrakcyjność Przytyka miało jego ówczesne położenie, gdyż leżał on na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych. Tu przecinały sie: Trakt Królewski zwany Traktem Mazowieckim (Warszawa - Kraków) z Traktem

Wielkopolskim (Lublin - Poznań). Skrzyżowanie to było zwane Środkiem lub Pępkiem Europy, do dzisiaj zachowała się studnia symbolizująca to miejsce.

Studnia na rynku. Legendarny "Pępek Europy"
Źródło: www.przytyk.pl

Historia Żydów w Przytyku

Od XVII wieku w Przytyku rozwijało się osadnictwo żydowskie. W 1921 roku Żydzi stanowili 81% ogółu mieszkańców. Stare podanie głosi, że Żydzi zostali osadzeni w Przytyku przez Kazimierza Wielkiego jako dostawcy miodów na królewskie stoły. Po wybuchu wojny w Przytyku przebywało około 3500 Żydów. W związku z utworzeniem w Przytyku poligonu wojskowego, 5 marca 1941 roku wszyscy mieszkańcy miasta zostali wysiedleni.

ZAMECZEK W odległości 1,5 km od Przytyka położony jest Zameczek - dawny Ostrów. Mieści się tam park pałacowy z połowy XIX w. z odrestaurowanym pałacem projektu M. Lanciego (dziś - własność prywatna). W Zameczku stał niegdyś *Zamek na Ostrowiu* czyli na wyspie, stąd też pierwsza nazwa Ostrów, a następnie Zameczek.

GOSZCZEWICE Mała wieś, na której wschodnim jej krańcu, po prawej stronie drogi Goszczewice-Wrzos, znajduje się porośnięta chaszczami wyspa o średnicy 50 m, otoczona rowem o szerokości 8-10 m. Stanowi ona pozostałość założenia obronnego, początkowo gródka (XIV-XV w.), a następnie dworu obronnego (XVI-XVII w.).

WRZESZCZÓW Przy drodze Przytyk - Potworów, 6 km od Przytyka, leży Wrzeszczów. W połowie XV w. wybudowano tu kościół parafialny pw. Marii Magdaleny.

WRZOS Około 4 km na zachód od Przytyka leży miejscowość Wrzos z najstarszą budowlą w gminie. Pierwsza historyczna wzmianka o Wrzosie jako parafii pochodzi z 1372 roku, kiedy wizytę złożył arcybiskup Gniezna, Jarosław. Stał tu wówczas kościół drewniany, który przetrwał do 1420 roku.

POTKANNA Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1418 r. Pojawia się w niej Pełka z Podkany, prawdopodobnie pierwszy właściciel wsi. Na wydmie leżącej na prawym brzegu Wiązownicy, na północny wschód od zabudowań wsi, koło mostu i krzyża znajduje się osada kultury łużyckiej. Na terenie wsi istnieją pozostałości dworu obronnego założonego prawdopodobnie już w XIV w. przez ziemiański ród Potkańskich.

GMINA WIENIAWA

WIENIAWA Nazwę miejscowości wywodzi się od rodu Wieniawitów, którzy w drugiej połowic XV w. założyli wieś na obszarach Kłudna i nazwali ją Wieniawa. Wieniawa położona jest na skraju terenu należącego niegdyś do wielkiego rodu rycerskiego herbu Łabędź, zasiedlonego przez potomków legendarnego Piotra Włostowica. W okresie II wojny światowej Niemcy utworzyli miedzy Wieniawa a Przytykiem wielki poligon wojskowy. Na potrzeby poligonu utworzono obóz pracy dla Żydów (ok. 5 tyś.), jeńców radzieckich (ok.2600) i Polaków (ok.100 osób).

SKRZYNNO Najstarszą miejscowością na terenie gminy jest Skrzynno, które posiadało status grodu książęcego, notowana przez Galla Anonima. Ok. 1120 r. przeniesiono tam siedzibę kasztelanii ze Skrzyńska. W XIII w. własność biskupów poznańskich, w XV w. Cystersów sulejowskich. Rycerstwo ze Skrzynna uczestniczyło w bitwie pod Grunwaldem. Pojawiły się hipotezy (Moiruf Wieki), że pogromcą Wielkiego Mistrza mógł być Mszczuj ze Skrzynna.

MSZCZUJ ZE SKRZYNNA

Mszczuj Dunin herbu Nałęcz był starostą opoczyńskim, słynął jako znakomity rycerz i wygrywał wiele turniejów rycerskich. Był Jednym z rycerzy armii Władysława Jagiełły walczącej pod Grunwaldem z Krzyżakami. Według Długosza, to Mszczuj powiadomił króla Jagiełłę o śmierci na polu bitwy wielkiego mistrza Ulryka von Jungingena. Wedle podań, to właśnie on miał pokonać w walce samego mistrza.

ŻUKÓW Osadnictwo zidentyfikowane w Żukowie ma metrykę wczesnośredniowieczną. Zachowały się prawdopodobnie szczątki cmentarzyska oraz pozostałości po średniowiecznej zabudowie o charakterze obronnym.

JABŁONICA Znajduje się tu dom drewniany z początku XX w. z bali o układzie półtraktowym. Dach jest czteroprzęsłowy, pokryty strzechą. Własność prywatna. W XIX wieku istniała tu walcownia.

KONARY Konary były częścią majątku Helbicków, w którym od lat dziecięcych bywał z matką Józef Brandt. Żoną właściciela majątku (Adama Bogumiła Helbicka) była Aniela z Lesslów, siostra matki Józefa. Tu przyszły artysta po raz pierwszy poznał uroki ziemi radomskiej, obyczaje i kulturę regionu. Przy siedzibie leśnictwa "Konary" znajdują się dwa dęby, pomniki przyrody. Spędzał tu też czas ojciec poety Adama Asnyka. Pałac jest aktualnie w rękach prywatnych. Powstaje w nim centrum konferencyjno-wypoczynkowe.

GMINA WOLANÓW

WOLANÓW Nazwa osady wywodzi się od formy dzierżawczej powstałej od "Wolana", która jest skrótem od określenia: Wola Kowalska. Założyli ją HABDANKOWIE na obszarze wsi Kowale. Nazwa Wolanów pojawia się dopiero w 1802 roku. Miejscowość Kowale w XV wieku zwana była Duszowina od dziedzica wsi-Pakosza Duszoty Herbu Habdank. Natomiast jak podaje archiwum parafialne Wolanowa, nadanie praw miejskich na gruntach wsi Wola św. Doroty nastąpiło na mocy przywileju króla Stanisława Augusta Poniatowskiego z 1773r. Miasto otrzymało przywilej odbywania cotygodniowych

targów. Pierwszą wzmianką historyczną po zmianie nazwy miejscowości na Wolanów jest „Post Lexicon" Crisusa, który w 1802 roku nazywa Wolanów „targowiskiem z kościołem i pałacem". Z tamtych czasów pozostał kwadratowy rynek i kilka uliczek.

MNISZEK Osada położona nad rz. Szabasówką stanowiła własność Benedyktynów na Świętym Krzyżu (do 1472 r.), po czym przeszła we władanie Cystersów w Wąchocku (do 1819 r.), a potem w ręce skarbu Królestwa Polskiego. Najstarsze obiekty na terenie gminy Wolanów znajdują się w miejscowości Mniszek. Można tam obejrzeć wybudowany w 1665 r. kościół, kapliczkę z roku 1607 i cmentarz.

W dniu 17.01.1945 r. miały tu miejsce ciężkie walki czołgistów XI Korpusu Pancernego Armii Radzieckiej z Niemcami. Odwagą wyróżnił się dowódca kompanii czołgów 65 brygady pancernej, starszy lejtnant Michaił Fiodorowicz Orłow.

STRZAŁKÓW Strzałków jest największą miejscowością w gminie Wolanów zarówno pod względem liczby ludności jak i powierzchni. W miejscowości w zabytkowej części parku znajduje się pałac z XIX, który kiedyś należał do rodziny Deskurow. Obiekt jest wpisany do ewidencji dóbr kultury.

GMINA ZAKRZEW

ZAKRZEW Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1300 roku, wówczas osada otrzymała prawa magdeburskie. Nazwa Zakrzew oznacza wieś położoną za krzewami. Z przeprowadzonych niedawno badań archeologicznych wynika, że istniało tu osadnictwo w czasach rzymskich.

W latach niewoli Zakrzew znajdował się pod zaborem rosyjskim. Księgi urzędowe i parafialne są napisane właśnie w tym języku. W czasie I wojny światowej miały tutaj miejsce potyczki Niemców z oddziałami kozackimi. Obecnie Zakrzew jest miejscowością gminną z ośrodkiem zdrowia, biblioteką, kościołem, szkołą podstawową i gimnazjum.

CEREKIEW Na terenie gminy Zakrzew znajduje się miejscowość Cerekiew, notowana w XIV w. Cerekiew jest jedną z najstarszych wsi podradomskich. Pierwsze wzmianki o niej, pochodzą z XII wieku.

TACZEW Pierwsza wzmianka dotycząca Taczewa pochodzi z XIV w. Jego właścicielami była rodzina Powałów. Mikołaj Powała z Taczewa uczestniczył -w 1410 r. w bitwie pod Grunwaldem. W centrum wsi, obok dwóch stawów, znajduje się gródek stożkowy. Pod wpływem powieści Henryka Sienkiewicza *Krzyżacy* okoliczna ludność nazywa grodzisko Kopcem Powały. Legenda opowiada o przebudowie kopca przy użyciu do pracy wziętych do niewoli pod Grunwaldem Krzyżaków.

PAMIĘĆ O POWALE

Mikołaj Powała z Taczewa, także Powała z Taczewa herbu Ogończyk był w czasach średniowiecza jeden z najbardziej znanych polskich rycerzy. Był stolnikiem krakowskim i podkomorzym sandomierskim. Brał udział w bitwie pod Grunwaldem i bitwie pod Koronowem. Odznaczał się wybitną wiedzą z zakresu wojskowości, skoro przed tą pierwszą bitwą został powołany do ścisłej rady wojennej. Mikołaj Powała z Taczewa jest jednym z epizodycznych bohaterów sienkiewiczowskich Krzyżaków

oraz kilku filmów, np. Pierścień księżnej Anny. Legenda Powały wyrasta nie tylko z narracji Sienkiewicza, również z *Kronik* Długosza

GULIN, GULINEK — Wsie niedaleko Radomia nad Radomką. Na prawym brzegu Radomki, na granicy wsi Gulin i Gulinek, znajduje się rozległa, zalesiona wydma zwana "Borowiną". Znajdowano na jej terenie już od początków XX w. liczne znaleziska archeologiczne.

INSTYTYCJE KULTUROTWÓRCZE

GMINA JEDLIŃSK

- **Muzeum im. Witolda Gombrowicza** we Wsoli - Zespół pałacowo-parkowy. W Muzeum Witolda Gombrowicza znajduje się stała ekspozycja dotycząca etapów biografii i twórczości pisarza. Główne ekspozycje prezentowanej wystawy to cenne fotografie ze zbiorów rodzinnych, książki i przede wszystkim pamiątki po autorze Ferdydurke, które otrzymano od żony twórcy – pani Rity Gombrowicz. Na zwiedzających czeka kilka sal wystawowych. W hallu zainstalowano niewielkie „muzeum Pisarza". Są tu jego prywatne rzeczy przekazane przez żonę artysty: krawaty, fajki, laski, okulary, wieczne pióro, maszyna do pisania, a także dwa ulubione fotele. Jednym z eksponatów jest walizka pisarza, którą zabrał ze sobą, gdy w sierpniu 1939 r. opuszczał Polskę. W sali na parterze znajdują się eksponaty związane z tzw. polskim etapem twórczości Gombrowicza. Organizowane tu będą spotkania, odczyty czy koncerty. Na piętrze pokazane są kolejne okresy życia artysty – argentyński i europejski. Ciekawym uzupełnieniem ekspozycji jest kawiarnia FERDYDURKE. Aranżacja wnętrza jest próbą interpretacji głośnej powieści, a zarazem symboliczną rekonstrukcją miejsca niezwykle ważnego dla pisarza, który przez całe emigracyjne życie pragnął stworzyć swój stolik literacki na wzór przedwojennego, z warszawskich kawiarni.

Muzeum Witolda Gombrowicza we Wsoli

- **Muzeum Ziemi Jedlińskiej** - bogactwo eksponatów muzealnych mieści się w 5 salach: Sala Portretowa, Sala Pamiątek III Rzeczypospolitej, Sala Historyczna, Sala Zabytkowych Przedmiotów, Sala Strażacka.

Muzeum Ziemi Jedlińskiej
Źródło: www.jedlinsk.pl

GMINA PRZYSUCHA

- **Muzeum im. Oskara Kolberga** - Siedzibą Muzeum jest zabytkowy dwór Dembińskich. Muzeum tworzy kolekcję dokumentującą postać Oskara Kolberga (1814-1890), jego twórczość i oddziaływanie spuścizny naukowej, badawczej i artystycznej na współczesność i przyszłość. Najważniejszą formą udostępniania muzealnej kolekcji jest wystawiennictwo, którego uzupełnieniem są publikacje, programy edukacyjne, działania o charakterze artystycznym (koncerty). Wystawa „Oskar Kolberg (1814-1890). Wystawa daje obraz XIX-wiecznej sytuacji historycznej i kulturowej, podkreśla, w jaki sposób dzieło Kolberga scalało polską kulturę podzieloną przez zaborców, wskazuje na jej bogactwo i różnorodność. W stałej ekspozycji prezentowane są materiały rękopiśmienne Kolberga, pierwodruki „Ludu", materiały ikonograficzne z epoki. Ekspozycja podkreśla muzyczne wykształcenie Kolberga oraz romantyczny rodowód jego zainteresowań folklorem. Dopełnieniem ekspozycji biograficznej są aranżowane wnętrza dworu z 2 poł. XIX w., gabinetu i salonu oraz wystawa prezentująca historię Przysuchy. Program stałych ekspozycji muzealnych uzupełniają i wzbogacają wystawy czasowe, etnograficzne, z dziedziny sztuki oraz historii lokalnej. Ekspozycje zmienne są podstawową formą popularyzowania działalności Muzeum i decydują o atrakcyjności oferty muzealnej dla środowiska lokalnego i regionu.

Dwór Dembińskich z XIX wieku - Muzeum im. Oskara Kolberga
Źródło: www.przysucha.pl

GMINA PRZYTYK

- **Izba Regionalna** w Publicznym Gimnazjum w Przytyku

GMINA WOLANÓW

- **Izba Regionalna** przy Zespole Szkół Ogólnokształcących Publicznego Gimnazjum w Wolanowie

Szkolna Izba Regionalna
Źródło: gim.wolanow.w.interia.pl

GMINA ZAKRZEW

- **Szkolne Muzeum Regionalne przy Publicznym Gimnazjum nr 1 im. Henryka Sienkiewicza w Zakrzewie**

Szkolne Muzeum Regionalne w Zakrzewie
Źródło: www.gimzakrzew.internetdsl.pl

ZABYTKOWE KOŚCIOŁY I CMENTARZE

GMINA JEDLIŃSK

- Zespół kościelny w Jedlińsku , w skład zespołu wchodzi kościół Parafialny p.w. ap. Piotra i Andrzeja, dzwonnica oraz brama cmentarna; obiekt murowany w stylu barokowym

Kościół pw Apostołów Piotra i Andrzeja z 1645 r.
Źródło: www.jedlinsk.pl

Wnętrze kościoła

- Kościół parafialny pw. Św. Mikołaja we wsi Jankowice. Klasycystyczno – barokowy Kościół został wybudowany w 1782 roku
- Kościół parafialny pw. NMP we wsi Lisów wybudowany w 1881 r. wg projektu Kacpra Wąsowskiego
- Cmentarz rzymsko-katolicki w Jedlińsku założony w 1798r. najstarszy zachowany nagrobek z 1800r. Z uwagi na wiele zachowanych starych nagrobków cmentarz stanowi obiekt o nieocenionej wartości historyczno- kulturowej regionu

GMINA PRZYSUCHA

- Klasycystyczny kościół parafialny św. Jana Nepomucena i św. Ignacego Loyoli z lat 1780-1786

Kościół parafialny św. Jana Nepomucena i św. Ignacego Loyoli
Źródło: www.przysucha.pl

- Synagoga klasycystyczna z końca XVIII wieku - barokowa synagoga – dom modlitwy żydów przysuskich – wzniesiona około 1780 roku

Synagoga klasycystyczna z końca XVIII wieku
Źródło: www.przysucha.pl

- Kirkut –cmentarz żydowski założony w XVIII w., w północnej części miasteczka, przy ulicy Wiejskiej. Zachowały się fragmenty macew - tablic nagrobnych – w czasie okupacji Niemcy wykorzystali większość do postawienia budynku żandarmerii. W 1987 r. nad grobami przysuskich cadyków wzniesiono ohele (namiot), a odwiedzający cmentarz Żydzi zostawiają kwitełe – karteczki z wypisanymi sprawami do Boga

- Zabytkowy barokowy kościół z XVIII wieku pw. Św. Wojciecha - Sanktuarium Maryjne - Skrzyńsko W kościele znajduje się obraz Matki Boskiej Staroskrzyńskiej (z I poł. XV w.), który stanowi zabytek o znaczeniu europejskim

Sanktuarium Maryjne
Źródło: razemdlaradomki.pl

- Zabytkowy kościół z końca XIV w. pw. Najświętszej Marii Panny oraz pozostałości po zabudowaniach dworskich wraz z parkiem

GMINA PRZYTYK

- Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z XX wieku w Przytyku - wybudowany w 1932 - 1936 murowany kościół w stylu barokowo-renesansowym projektu architekta warszawskiego Stefana Szyllera.
- Kościół pw. Marii Magdaleny – 1707 -16 r. we Wrzeszczowie
- Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca we Wrzosie – gotycki kościół został wybudowany w 1420r., jest to najstarsza budowla w regionie.

Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca we Wrzosie
źródło: www.przytyk.pl

- Przytycki kirkut - cmentarz żydowski z XVIII wieku w Przytyku,

GMINA WIENIAWA

- Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny w Wieniawie - kościół został wzniesiony około 1511 r. Najstarsza jego część to prezbiterium późnogotyckie oraz późnogotycka kaplica św. Stanisława. Wewnątrz kościoła znajduje się ołtarz główny późnorenesansowy, z pocz. XVII w. W kaplicy

znajduje się „Poliptyk Wieniawski” (rodzaj ołtarza) – wielkie dzieło Renesansu w skali europejskiej. Poliptyk Wieniawski - zabytek został wykonany w 1544 r. w warsztacie krakowskim.

Poliptyk Wieniawski
Źródło: www.razemdlaradomki.pl

- Kościół parafialny p.w. św. Szczepana w Skrzynnie - renesansowy kościół został wybudowany w latach 1626-1638, W kościele oprócz barokowego wyposażenia (XVII - XVIII w.) znajdują się 2 gotyckie kropielnice i gotycka rzeźba uśmiechniętej "Pięknej Madonny" wykonana około 1420 r. oraz XVI wieczny obraz Matki Boskiej.

GMINA WOLANÓW

- Kościół parafialny P.W. św. Doroty i Jana Ewangelisty z XVIII wieku w Wolanowie – przeniesiony do Muzeum Wsi Radomskiej,
- cmentarz rzymsko-katolicki z XVIII wieku w Wolanowie,
- Kościół p.w. Św. Stanisława Kostki i Św. Jana Chrzciciela z 1665 roku oraz kaplica św. Józefa z 1667 roku w Mniszku
- Cmentarz rzymsko-katolicki z pierwszej połowy XIX wieku w Mniszku,

GMINA ZAKRZEW

- Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela ufundowany w 1417 roku. przez Andrzeja z Zakrzewa herbu Lewart. W kościele znajdują się zabytkowe organy, które zostały zbudowane w 1787 roku. Jest to najstarszy instrument organowy w byłym województwie radomskim. Przy kościele parafialnym w Zakrzewie znajduje się dzwonnica murowana wybudowana w 1900 roku przez ks. Zielonkę, ówczesnego proboszcza Zakrzewa.
- Kościół w Cerekwi według projektu Stefana Szylera, W kościele przeważa styl renesansowy i barokowy. Obiekt dotąd nie był konserwowany.
- Kamienna figura św. Jana Nepomucena z 1650 roku w Borowinie

ZABYTKOWE KAPLICZKI I KRZYŻE

GMINA JEDLIŃSK

- Figury św. Jana Nepomucena, św. Wawrzyńca i św. Floriana w Jedlińsku – figury liczą około 250 lat
- Kamienna figura postawiona w 1762 roku przez Eleonorę i Franciszka Garczyńskich Lanckorońskich
- Kamienna figura św. Tekli z Wielogóry pochodząca z XIX wieku

GMINA PRZYSUCHA

- Figura przydrożna z piaskowca, z rokokowym posągiem św. Jana Nepomucena z XVIII w. we wsi Janów
- Figura św. Wojciecha z 1897 roku we wsi Jabłonna
- Kamienna kolumna w Skrzyńsku – figura przydrożna wykonana w stylu barokowym w kształcie kolumny toskańskiej z 1699 roku, ufundowana przez chorążego Konstantego Dunina. Wg miejscowej tradycji w miejscu figury stał poprzedni kościół fundacji Duninów.
- Kamienna kolumna z herbami w Wistce postawiona w 1646 roku, u góry figurki znajduje się herb Jastrzębiec. Inicjały na figurce wskazują na jej fundatora - Piotra Tynieckiego z Janikowa i Glińca herbu Jastrzębiec.
- Figury przydrożne barokowe kamienne we wsi Janików z XVIII w.

GMINA PRZYTYK

- Kamienny krzyż z 1842 roku w Przytyku
- Kaplica w Glinicach - W sąsiadującej z Wrzeszczowem miejscowości zachowała sie piękna kapliczka wybudowana przez dziedziczkę Wrzeszczowa w 1863 r., po upadku powstania styczniowego. Kaplica przetrwała dwie wojny, a w 2003 r. przeprowadzono jej generalny remont.

GMINA WIENIAWA

- Figury przydrożne - między dworem a kościołem znajduje się rzeźba św. Jana Nepomucena na murowanym postumencie z przełomu XVIII i XIX wieku. Na północnym skraju wsi czworoboczna kapliczka z wnękami z połowy XIX wieku.
- Figura św. Łukasza znajdująca się na skalistym wzgórzu przy drodze ze Skrzynna do Borkowic.

GMINA WOLANÓW

- Kapliczka św. Jana Nepomucena z 1860 roku w Chruślicach– przydrożna drewniana kapliczka została wybudowana przez mieszkańców wsi na pamiątka parcelacji dworu i podziału ziemi.
- Kamienna figurka z 1607r. w Mniszku

GMINA ZAKRZEW

- Figura „Chrzest Pana Jezusa" - Nieopodal kościoła przy drodze Radom-Przytyk znajduje się w Zakrzewie Figura „Chrzest Pana Jezusa". Jest to pierwsza figurka w tym rejonie, o której piszą kroniki. Została wystawiona w 1904 roku. Pomnik pod tytułem „Chrzest pana Jezusa" wykonany z kamienia szydłowieckiego przez rzeźbiarza z Janikowa „Myszkę".
- Figurka Pana Jezusa Frasobliwego - w sąsiedztwie kościoła została w 2006 roku postawiona z inicjatywy proboszcza Romana Adamczyka figurka Pana Jezusa Frasobliwego. Figurkę rzeźbioną w drewnie wykonał tutejszy rzeźbiarz i muzyk ludowy pan Wojtyła z Marianowic.
- Krzyż wybudowany w hołdzie Tadeuszowi Kościuszce z 1928 roku
- Kamienna figura św. Jana Nepomucena z 1650 roku w Borowinie
- Kapliczka św. Jana Nepomucena z końca XVIII w. w Krzyszkowicach

ZESPOŁY PAŁACOWO-PARKOWE

GMINA JEDLIŃSK

- Dworek Przyłęckich, dziś Publiczna Szkoła Podstawowa w Bierwcach.
- Zespół dworski we wsi Piastów , w skład zespołu wchodzi dwór z XVIII wieku, oficyna, dawna wozownia, lamus wschodni i zachodni wybudowany w I połowie XIX wieku
- Park krajobrazowy we wsi Jedlanka założony w XVIII wieku,
- Park we wsi Piastów założony w pierwszej połowie XIX wieku,

GMINA PRZYSUCHA

- Dwór Dembińskich z XIX wieku, w którym obecnie znajduje się Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze
- Zbożenna - XVIII-wieczny dworek Szydłowskich

XVIII-wieczny dworek Szydłowskich w Zbożennie
Źródło: www.przysucha.pl

- Dawny dwór we wsi Smogorzów - murowany, zbudowany w I poł. XIX w., dawniej klasycystyczny, obecnie (po przebudowach) bezstylowy. Park założony został pod koniec XVIII w.

oparty na planie prostokąta i urządzony był w stylu klasycystycznym. Na grobli między stawami zachowała się figura św. Jana Nepomucena z XVIII w. Pozostały jeszcze okazy starego drzewostanu.

- Murowany dwór z poł. XIX w. we wsi Janików,

GMINA PRZYTYK

- Park zabytkowy w Zameczku z dworem z XIX wieku.

Zameczek - dawny Dworek Podlodowskich
Źródło: www.zameczek.info

- Zespół dworski z XIX wieku - w miejscowości Oblas znajduje się, mocno zdewastowany, dwór Krasińskich z XIX w. oraz zabytkowy spichlerz.
- Dwór z XIX wieku we Wrzeszczowie

GMINA WIENIAWA

- Zespół podworski - w pobliżu kościoła istnieje budynek dawnego dworu z pocz. XIX w. przy którym widoczne są pozostałości parku krajobrazowego ze wspaniałymi okazami dębów.
- Pałac w Konarach - Konary były częścią majątku Helbicków, w którym od lat dziecięcych bywał z matką Józef Brandt. Żoną właściciela majątku (Adama Bogumiła Helbicka) była Aniela z Lesslów, siostra matki Józefa. Tu przyszły artysta po raz pierwszy poznał uroki ziemi radomskiej, obyczaje i kulturę regionu. Przy siedzibie leśnictwa "Konary" znajdują się dwa dęby, pomniki przyrody. Spędzał tu też czas ojciec poety Adama Asnyka. Pałac jest aktualnie w rękach prywatnych. Powstaje w nim centrum konferencyjno-wypoczynkowe.

GMINA WOLANÓW

- Zespół parkowo – dworski w Strzałkowie - w zabytkowej części parku znajduje się pałac z XIX, który kiedyś należał do rodziny Deskurow. Obiekt jest wpisany do ewidencji dóbr kultury.
- Zespół parkowo-dworski w Walinach,

GMINA ZAKRZEW

- Dwór w Zakrzewie - W Zakrzewie znajduje się zabytkowy dworek z drugiej połowy XVII wieku, który niegdyś zamieszkiwała rodzina Zakrzewskich i Podlodowskich. Dziś obiekt jest w ruinie.

Obok budynków znajdował się przepiękny ogród. W czasie II wojny światowej w dworku siedzibę miało gestapo.

- Dworek w Dąbrówce Nagórnej z XIX wieku.
- Dwór w Milejowicach - wzniesiony pod koniec XIX lub na początku XX wieku, rozbudowany w okresie międzywojennym. Niewielki, parterowy, nakryty dwuspadowym dachem z kolumnowym gankiem poprzedzającym wejście, złożonym z dwóch par toskańskich kolumn zwieńczonych trójkątnym naczółkiem.

ZABYTKI KULTURY TECHNICZNEJ

GMINA PRZYSUCHA

- Pierwsza szkoła spółdzielcza w Polsce „Skowyrówka”
- Dawna chałupa (nr 4) z 1813 r., drewniana, konstrukcji zrębowej, z podcieniami na czterech słupach, jednotraktowa, z sienią, izbą i komorą. Dach czterospadowy kryty strzechą
- Fragment zegara słonecznego z XIX w. we wsi Janików

GMINA WIENIAWA

- Karczma z XVII w. w Skrzynnie z izbą sklepioną kolebkowo z lunetami
- Dom gminy - dawna siedziba władz gminy Wieniawa tzw. Dom gminy

GMINA WOLANÓW

- Młyn wodny z XIX w. w miejscowości Wymysłów, w którym częściowo zachowało się oryginalne wyposażenie

GMINA ZAKRZEW

- Młyn wodny z XIX wieku w Gulinie - jest to budynek drewniany, system napędowy stanowi koło wodne. W 1910 roku młyn spalił się, w 1911 Władysław Stańczykowski odkupił go i odbudował
- Wiatrak z XIX wieku w Dąbrówce Nagórnej

Wiatrak z XIX wieku w Dąbrówce Nagórnej
Źródło: „Gmina Zakrzew wczoraj i dziś”, red. K. Smolińska

CIEKAWOSTKI ARCHEOLOGICZNE

GMINA ZAKRZEW

Na prawym brzegu Radomki, na granicy wiosek **Gulin i Gulinek** rozciąga się rozległa, obecnie zalesiona Borowiną. W jej południowej części istniało cmentarzysko pogańskie kultury grobów kloszowych. Znajdowano tu liczne narzędzia krzemienne, fragmenty ceramiki, całe naczynia - popielnice zawierające przepalone kości. Na Borowinie i w najbliższej okolicy w rejonie wiosek: Gulin, Gulinek, Kozia Wola przeprowadzono badania powierzchniowe, które przyniosły informacje o licznych stanowiskach archeologicznych. Pochodzą stąd ułamki ceramiki kultur: łużyckiej, grobów kloszowych i przeworskiej. Znaleziono również materiał krzemienny datowany ogólnie na epokę kamienia.

GMINA PRZYSUCHA

Gródek Leśny - powstał w VII wieku i pełnił funkcję kultową, był świątynią solarną pogańskich Słowian, którzy oddawali hołd bóstwom przyrody, najprawdopodobniej byli to Sandomierzanie. Wzniesienie o trzech stromych zboczach o 295 m n.p.m jest położone na południowy zachód od Przysuchy. Świątynia wzniesiona została na obszarze około 20 ha w postaci systemu wałów i fos w narysie przypominającym elipsę. W dużą elipsę wpisana była mała, tworzyły monumentalny, starannie zbudowany system sakralny złożony z trzech wałów. Do wnętrza obiektu wiodły dwa wejścia. Na utworzonym systemie wałów ułożono tajemnicze kamienie i znaki , między innymi „kobiecy idol", 'niedźwiedź, znak strzałki – litery w alfabecie runicznym.

Krajów – „Szwedzkie Okopy" lub „Krajewska Górka" tak miejscowa ludność nazywa niewielkie wzniesienie w kształcie ściętego stożka o średnicy podstawy około 40 m i wys. 4,5 m. Jest to pozostałość po grodzisku, które było otoczone fosą o szerokości do 4 m. Odkryto tu resztki wału drewniano-ziemnego z przekładką glinianą. Przypuszczalnie był to gródek strażniczy pełniący rolę komory celnej na drodze ze Skrzynna na północ od Pilicy. Został zbudowany w drugiej połowie XIII w. przez ród Łabędziów. Funkcjonował do XVII w.

Wistka – znajduje się tu **grodzisko**. Wieś stanowiła prawdopodobnie własność Łabędziów i rycerską siedzibę obronną. Składała się z budynków gospodarczych i mieszkalnych, skupionych u podnóża grodu. **Grodzisko** było stożkowate, użytkowane między XIII a XIV w. Powstało przez obcięcie niewielkiego cypla wysoczyznowego, wchodzącego w bagna. Utworzona owalna wyspa wys. 2,5 m otoczona została gliniano-ziemnym wałem szer. 6 m u podstawy i głęboką fosą.

GMINA WIENIAWA

Pogroszyn – odkryto **ozdoby z brązu** pochodzącego z czasów upowszechniania się ciałopalnego obrządku pogrzebowego. Znalezisko zawierało bransolety, pierścienie, naszyjnik oraz guzy, są to prawdopodobnie ozdoby paradnego stroju kobiecego. Przedmioty odkryte na terenie osady i cmentarzyska świadczą o rozwiniętych kontaktach handlowych; żelazny, zdobiony klucz przypomina klucze rzymskie a kulisty wisiorek pochodzi z Pomorza. Unikatami są puste w środku brązowe półkule używane, prawdopodobnie, jako pionki do gry planszowej.

Skrzynno – nazywane dawniej Skrzin, jest jedną z najwcześniejszych osad targowych, a targ i komora celna są potwierdzone w bulli Inocentego II. Około 1120 r. przeniesiono tutaj stolicę kasztelanii z sąsiedniego Skrzyńska. Stało się tak za sprawą nadania Skrzyńska Piotrowi Włostowicowi przez Bolesława Krzywoustego. Podobno wystawił on w Skrzynnie i okolicy 77 kościołów, a w samym

Skrzyńsku ufundował obraz, który w cudowny sposób przywrócił mu mowę i wzrok. Za czasów kasztelanii obie miejscowości posiadały grody. **Gród w Skrzyńsku** prawdopodobnie znajdował się na zachód od kościoła, znaleziono tu półkolisty wykop, który w przekazach miejscowych nazywany jest „dworem Duninów". Natomiast gród kasztelana w Skrzynnie znajdował się prawdopodobnie na dzisiejszym terenie przykościelnym. W obrębie miasta znajdowała się wczesnośredniowieczna osada oraz cmentarzysko.

Żuków – Ruiny dworu obronnego w Żukowie - dwór w Żukowie zbudowany był z nieregularnych ciosów kamiennych oraz cegły na planie prostokąta, posiadał prawdopodobnie trzy kondygnacje. Kopiec zawiera widoczne mury dworu z XVI w, koło stawu, wraz z wciąż używanymi piwnicami. Ustalenia archeologiczne wskazują, iż dwór zbudowany został po 1532 roku. Użytkowany był do przełomu wieku XVIII i XIX. Współcześnie po budowli pozostał kopiec, który otoczony jest reliktami mokrej fosy. W latach 80 XX wieku przeprowadzone zostały badania archeologiczne, które pozwoliły na hipotetyczne zrekonstruowanie wyglądu budowli, czasu jej wzniesienia oraz okresu użytkowania. Zaliczony został do wąskiej grupy zabytków o nazwie ***palais-donjon***.

Jabłonica i Kaleń – odkryte **Groby kloszowe** z okresu lateńskiego zawierały spalone szczątki zmarłych chowanych w ozdobnych, przykrywanych misami i wielkim kloszem popielnicach. Popielnice stawiano w jamie grobowej, a przy nich tzw. przystawki, czyli naczynia z pokarmem dla zmarłych, niekiedy dodawano też ozdoby, broń, przedmioty codziennego użytku ale bardzo rzadko.

ZESPOŁY LUDOWE/OBRZĘDOWE I TWÓRCY LUDOWI

GMINA WIENIAWA

- **Alodia Karwat –** poetka urodziła się 1 listopada 1916 r. Wiersze zaczęła pisać w latach 60. W sumie napisała kilkadziesiąt wierszy. W jej twórczości przeważają utwory okolicznościowe.
- **Helena Mordak** - poetka urodziła się 23 sierpnia 1933 r. Pisać zaczęła w wieku młodzieńczym. Niektóre wiersze drukowane były w zbiorowym tomiku poetów ludowych ziemi radomskiej pt. ,,Wpisane w region". Zbiorek ten wydany był przez Wojewódzki Dom Kultury w Radomiu w 1983 r. oraz we wkładce do ,,Kontaktu" - Wojewódzkiego Informatora Kulturalnego pt. ,,Skiby" z roku 1987.
- **Stanisław Stępniak** - muzyk urodził się 31 lipca 1935 r. Gra na harmonii, akordeonie, organach, saksofonie, skrzypcach. Muzyk zdobył wiele nagród oraz zajął czołowe miejsca m.in na Ogólnopolskim Konkursie Amatorskich Zespołów Artystycznych w Kielcach, Festiwalu Amatorskich Zespołów Niewidomych, Ogólnopolskich Spotkaniach Muzycznych Niewidomych. Za grę na harmonii pedałowej zdobył główna nagrodę - Złotą Basztę. W roku 1979 założył przy kole Związku Niewidomych w Przysusze **kapelę niewidomych**. Kapela ta w latach 1980-1983 brała udział w Wojewódzkim Przeglądzie folkloru w Przysusze w czasie Dni Kolbergowskich. Od 1981 roku ma weryfikację I stopnia instruktora muzyki. Pracując w Gminnym Ośrodku Kultury w Wieniawie, od początku powstania zespołu folklorystycznego Wieniawa jest kierownikiem muzycznym. Współpracował z dyr. Gminnego Ośrodka Kultury w Wieniawie przy opracowaniu materiałów folklorystycznych. Głównie jego zasługa jest zebranie przez Ośrodek Kultury w Wieniawie ponad stu melodii mazurkowych z regionu opoczyńskiego.
- **Jan Wlazło** - muzyk urodził się 20 lutego 1930 r. Już w wieku 10-12 lat grał na bębenku i harmonii. Był samoukiem. Od roku 1979 kapelą Jana Wlazły zaopiekował się Gminny Ośrodek Kultury w Wieniawie. W roku 1980 po gminnym przeglądzie w Wieniawie kapela brała udział w Wojewódzkim Przeglądzie Folkloru w Przysusze, potem został zaproszony do Kazimierza na XIV Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych jako reprezentant woj. radomskiego, gdzie zdobył I nagrodę. Po sukcesie na festiwalu w Kazimierzu, gdzie kapelę nagrały rozgłośnie Polskiego Radia i emisji filmu w telewizji kapela otrzymywała sporo zaproszeń na koncerty. W dalszym ciągu kapela Wlazły koncertowała na przeglądach, dożynkach, festiwalach. Od 1980 r. kapela nie gra na weselach, ponieważ została wyparta przez zespoły o innym składzie instrumentów. Muzyk zmarł 27 października 1985 r., jednak w audycjach muzycznych Polskiego Radia w Warszawie i Kielcach czasem słyszy się jego muzykę. Popularyzował najpiękniejsze wartości muzyki ludowej.
- **Maria Żurowska** - urodziła się 25 lutego 1934 r. w Kochanowie. Układa przyśpiewki, piosenki, tańczy, opowiada gawędy. Zaczęła śpiewać i układać przyśpiewki i piosenki id 18 roku życia. Pierwszy publiczny występ miała na weselu koleżanki w roku 1952, a następnie na weselu kuzynki w Woli Brudnowskiej zaprezentowała pieśni o tragicznych wydarzeniach w rodzinie w czasie okupacji niemieckiej. Od roku 1979 jest członkinią Zespołu Folklorystycznego ,,Wieniawa". Talent pani Marii został ujawniony w pełni i prezentowany w licznych koncertach zespołu w wielu regionach naszego kraju. Uczestniczyła wiele razy jako solistka w Wojewódzkich Przeglądach folkloru w Przysusze i Szydłowcu, w Wojewódzkiej Biesiadzie Folklorystycznej w Zwoleniu i Wojewódzkim turnieju Tradycyjnego Tańca Ludowego w Radomiu, zdobywając

wyróżnienia i nagrody. W roku 1984 reprezentowała woj. radomskie na Ogólnopolskim Turnieju Tradycyjnego Tańca Ludowego w Rzeszowie, gdzie zdobyła I nagrodę.

GMINA ZAKRZEW

- **Zespół Kabaretowo-Ludowy z Marianowic** - W lipcu 1965 roku z inicjatywy pana Eugeniusza Wojtyły powstał przy orkiestrze strażackiej w Marianowicach powstał sześcioosobowy żeński zespół śpiewaczy Z czasem zespół usamodzielnił się tworząc kapelę ludową, której kierownikiem był Eugeniusz Wojtyła. Największym osiągnięciem zespołu było zwycięstwo w Powiatowym Przeglądzie Zespołów i Śpiewaków Ludowych w Radomiu w 1970 roku. Zespół został wtedy wytypowany do konkursu przeglądu wojewódzkiego podczas Kieleckiego Festiwalu Kulturalnego – Dymarki. Marianowicka Kapela otrzymała tam wyróżnienie i wzięła udział w koncercie laureatów. Charakterystyczne dla zespołu są barwne stroje: szerokie wełniane spodnie i spódnice, barwne pasiaste fartuchy, ozdobne gorsety, czapki maciejówki. Stroje te odpowiadają oryginalnym ubiorom folkloru.

- **Szkolny zespół wokalno – instrumentalny "Zakrzewiaki**”

IMPREZY I WYDARZENIA KULTURALNE

GMINA JEDLIŃSK

Na terytorium gminy Jedlińsk odbywają się liczne imprezy sportowe, religijne i kulturalne. Gminna Biblioteka Publiczna w Jedlińsku organizuje cykliczne spotkania z wybitnymi artystami, aktorami i literatami. Rokrocznie obchodzone są również Dni Jedlińska, Festyn Rodzinny, Święto Plonów, Kolędy i Pastorałki oraz Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Jedlińsku. Nie można nie wspomnieć również o konkursie poezji patriotycznej, biegach rodzinnych, konkursie plastycznym „Moja mała ojczyzna” oraz „Symbole Świąt Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy” czy letnim turnieju piłki nożnej „Dzikich drużyn”. Do najważniejszych wydarzeń kulturalnych, sportowych i religijnych gminy Jedlińsk zaliczamy:

Apetyt na Gombrowicza

Apetyt na Gombrowicza to wspólne przedsięwzięcie fundacji Wsola Pomost oraz Muzeum Gombrowicza we Wsoli, które jest oddziałem Muzeum Literatury w Warszawie. Impreza odbywa się na rynku w Jedlińsku oraz we Wsoli.

Celem imprezy jest aktywizacja lokalnej społeczności, oraz pokazanie, że można zorganizować imprezę na wysokim poziomie i o ambitnych charakterze również w mniejszych miejscowościach. Podczas „Apetytu na Gombrowicza” odbywają się plenerowe spektakle, podczas których każdy może włączyć się w dialogi aktorów, recitale, pokazy tanga.

Prowadzone są panele dyskusyjne naukowców i pisarzy, jak również niepoważny pojedynek gombrowiczowski na miny. Festiwal trwa dwa dni i odbywa się w miesiącu czerwcu.

Dotychczas podczas 2 edycji festiwalu – wystąpiły: Teatr Prowizorium z Lublina, aktorzy z radomskiego Teatru Powszechnego, Teatr Alternatywny „Echo Homo” z Kielc, zespół al Tango.

Apetyt na Gombrowicza w Jedlińsku
Źródło: Urząd Gminy w Jedlińsku

Kusaki, czyli „Ścięcie Śmierci" w Jedlińsku

Obrzęd ludowy, obchodzony corocznie w ostatni wtorek przed wielkim postem na Rynku Jedlińska. Licznie zebrani mieszkańcy sądzą śmierć i ścinają jej głowę, a następnie bawią się aż do północy. Widowisko plenerowe „Ścięcie śmierci" jest jedynym tego rodzaju obrzędem ludowym w Polsce. Prawdopodobnie na ukształtowanie się tego widowiska miała wpływ istniejąca w XVI w. szkoła ariańska a może jest to rodzaj pamiątki po prawie miecza.

Jest to jedyny w Polsce, obrzęd przedstawiający ścięcie śmierci, stąd też wynika jego wielka popularność, gdyż, co roku widowisko przyciąga na Rynek tłumy mieszkańców, którzy śledzą przebieg egzekucji pojmanej kostuchy.

Źródło: www. Jedlinsk pl
www.razemdlaradomki.pl

Turniej Sołectw w Jedlińsku

Wspólne przedsięwzięcie Wójta Gminy Jedlińsk, Gminnego Centrum Kultury i Kultury Fizycznej w Jedlińsku. W turnieju udział biorą sołectwa należące do gminy Jedlińsk.

Celem imprezy jest popularyzacja rekreacji wśród mieszkańców sołectw, zapewnienie czynnego wypoczynku i współzawodnictwa sportowego, uaktywnienie samorządów wiejskich oraz promocja systemu imprez masowych dostępnych dla wszystkich chętnych.

Program turnieju składa się z licznych konkurencji związanych z życiem i pracą na wsi: konkurs plecenia powróseł, toczenie beli siana, dojenie krowy czy rzut podkową do celu. Turniej odbywa się od 2006 roku w pierwszej połowie miesiąca czerwca.

Święto Pieczonego Ziemniaka w Ludwikowie.

Organizatorem przedsięwzięcia jest Wójt Gminy Jedlińsk oraz Gminne Centrum Kultury i Kultury Fizycznej w Jedlińsku. Podczas imprezy odbywają się konkursy i zabawy przewidziane dla zgromadzonej publiczności, w których główną rolę odgrywa ziemniak. Organizowany jest m.in. rzut ziemniakiem do celu, bieg z workiem ziemniaków, konkurs na najdłuższą obierkę, konkurs na najszybciej obranego ziemniaka. Imprezie towarzyszy pokaz potraw regionalnych oraz występy zespołów ludowych.

Mikołajkowy Turniej Szachowo-Warcabowy pod patronatem Wójta Gminy Jedlińsk.

Celem Turnieju jest popularyzacja gry w szachy i warcaby jako jednej z form spędzania wolnego czasu oraz wyłonienie najlepszych szachistów i warcabistów. Wszyscy startujący w turnieju uczestnicy otrzymują słodkie paczki, a zwycięzcy nagrody rzeczowe. I edycja turnieju odbyła się 6 grudnia 2008 roku.

Mistrzostwa Europy w Akrobacji Szybowcowej 2009 oraz Mistrzostwa Świata Akrobacji Samolotowych 2010 w Piastowie.

Na terenie Aeroklubu Radomskiego w Piastowie, w gminie Jedlińsk - rokrocznie odbywają się Mistrzostwa Polski w Akrobacji Szybowcowej.

Aeroklub Radomski w ostatnich pięciu latach w Piastowie organizował również cztery imprezy rangi mistrzostw Europy i Świata. W 2006 roku odbyły się 7. Mistrzostwa Świata w Akrobacji Samolotowej, w 2008 r. – IX Mistrzostwa Europy w Akrobacji Szybowcowej, w 2009 r. – VI Mistrzostwa Europy w Akrobacji Samolotowej. Mistrzostwa organizowane są przez Aeroklub Radomski w imieniu Aeroklubu Polskiego. Współorganizatorem mistrzostw i gospodarzem jest również miasto Radom.

Jest to jedno z najważniejszych wydarzeń sportowych odbywających się nie tylko w regionie radomskim, ale również w skali całego kraju, w którym uczestniczą najlepsi piloci z całego świata.

GMINA PRZYSUCHA

Przysucha bez wątpienia jest miastem o szeroko rozwiniętym potencjale kulturalnym. Gmina organizuje dużą liczbę imprez kulturalnych i sportowych. Odbywają się Dni Przysuchy, turnieje tańca, koncerty, wystawy, oraz liczne zawody sportowe, a do najważniejszych z nich możemy zaliczyć m.in.: Przysuską Amatorską Ligę Piłki Siatkowej, czy Przysuską Powiatową Ligę Piłki Nożnej Halowej o Puchar Starosty czy Mistrzostwa Regionu Szkół Ponadgimnazjalnych w Lekkiej Atletyce. W Przysusze odbywają się również koncerty zespołów młodzieżowych, jak również folklorystycznych.

Dom Kultury w Przysusze prowadzi szeroką działalność kulturową i oświatową. W jego siedzibie działają amatorskie kluby kulturalne czy estrada młodzieżowa. W ferie zimowe jak i w wakacje organizowane są „Akcja Zima i Lato w mieście", w czasie których przeprowadzane są warsztaty doskonalące dla dzieci, rozgrywki sportowe, wyjazdy na baseny, wycieczki, rajdy.

Do najważniejszych wydarzeń kulturalnych, sportowych i religijnych gminy Przysuchy zaliczamy:

Mazowiecki Przegląd Folkloru – Dni Kolbergowskie

Jedno z najważniejszych wydarzeń kulturalnych w skali powiatu. Dni Kolbergowskie od 50 lat rozsławiają dobre imię miasta Przysucha i organizowane są w pierwszy weekend czerwca. Na Dni Kolbergowskie składa się cykl imprez plenerowych z udziałem naukowców i artystów ludowych.

Towarzyszą im również wystawy w Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze. W czasie Dni Kolbergowskich odbywa się Mazowiecki Przegląd Folkloru, a także wystawy tematyczne. Na deskach amfiteatru w ostatnich latach występował m.in. Zespół Pieśni i Tańca „Mazowsze" oraz liczni soliści Polskiej Opery Kameralnej.

Dni Kolbergowskie
Źródło: Biblioteka Publiczna w Przysusze

Bieg „Szlakiem Walk Hubalczyków" – Zawody organizowane są już od 29 lat. W ostatniej edycji wzięło udział ponad 1000 uczestników, a biegi w tym roku miały obsadę międzynarodową.

GMINA PRZYTYK

Ogólnopolskie Dni Papryki w Przytyku

Niewątpliwie jest to jedna z najbardziej znanych w regionie imprez. To właśnie z tego terenu – pochodzi ok. 90 procent krajowej produkcji tego warzywa. Gmina Przytyk stanowi największe zagłębie uprawy papryki pod osłonami w Europie. Podczas Święta Papryki można zobaczyć i kupić różne jej odmiany. Targi są też okazją do spotkań producentów z handlowcami z kraju i zagranicy, a także stanowią inspirację dla przedsiębiorców planujących budowę zakładów przetwórczych. Podczas jednodniowej odbywającej się w pierwszą niedzielę września imprezy na kilkudziesięciu pięknie i kolorowo urządzonych stoiskach prezentowane są najwspanialsze okazy, a najbardziej atrakcyjne urządzone pawilony nagrodzone w prowadzonym przez organizatorów konkursie. Targi uświetniają liczne imprezy towarzyszące i konkursy, prezentacje sprzętu rolniczego i występy artystyczne znanych gwiazd polskiej estrady oraz regionalnych zespołów ludowych.

Ogólnopolskie Dni Papryki w Przytyku
Źródło: www.razemdlaradomki.pl

Powitanie lata w Domaniowie

Impreza odbywa się od 2007 roku w pierwszą niedzielę lipca nad brzegiem zalewu w Domaniowie. Występy zespołów muzycznych, liczne konkursy z cennymi nagrodami, wybory Miss Lata, jak odbywające się równolegle Mistrzostwa Mieszkańców Ziemi Radomskiej w Piłce Plażowej Kobiet i Mężczyzn – sprawiają, że plażę w Wólce Domaniowskiej odwiedzają tego dnia tysiące ludzi.

Powitanie lata w Domaniowie
Źródło: www.radomka.pl

Rowerowy Zlot Gwiaździsty nad zalewem w Domaniowie

Coroczna impreza, która ma na celu promowanie turystyki rowerowej w regionie. Co roku kilkudziesięcioosobowe grupy cyklistów wyjeżdżają z Radomia, Jedlińska, Zakrzewa, Przysuchy, Przytyka, Wolanowa i Wieniawy. Organizatorem Zlotu jest Zarząd Związku Gmin „Radomka" zrzeszający gminy Jedlińsk, Zakrzew, Przysucha, Przytyk, Wolanów i Wieniawa. Na jego terenie znajduje się, utworzona w 2004 roku sieć tras rowerowych o długości 287 kilometrów. W czasie zlotu uczestnicy mogli zobaczyć pokaz trialu, a także wziąć udział w licznych konkursach i sportowych grach sprawnościowych.

Rowerowy Zlot Gwiaździsty
Źródło: www.radomka.pl

W Przytyku odbywają się również **koncerty młodzieżowych orkiestr dętych**, obchodzone są również **Dni Przytyka**, czy **Sobótka**.

Nad zalewem w Domaniowie odbywają się **Mistrzostwa Polski** oraz **Puchar Polski Wędkarzy**. Miejscowy Klub Sokół Przytyk organizuje od kilku lat specjalną edycję imprezy pod nazwą „**Szukamy talentów piłkarskich**" – w której aktywnie co roku uczestniczy ponad 100 zawodników ze szkół podstawowych.

GMINA WIENIAWA

Znacząca rolę w życiu kulturalnym i społecznym odgrywa Gminny Ośrodek Kultury, – który organizuje następujące doroczne imprezy: „Spotkania z folklorem" im. Stanisława Wstępniaka, Festyn Rodzinny, wieczór sobótkowy „Wianki", pokaz tańca nowoczesnego i towarzyskiego oraz liczne imprezy dla dzieci i młodzieży: choinkową noworoczną dla dzieci, bal przebierańców. Organizowane są także: Gminny Konkurs Recytatorski, jak również Dożynki Gminne.

Z kolei Klub Sportowy „Chojniak" organizuje rozgrywki halowe w piłkę nożną i siatkową oraz organizuje przy udziale Urzędu Gminy Wieniawa ligę gminną rozgrywek w piłkę nożną.

Urząd gminy organizuje również festyny, które odbywają się z okazji zakończenia wakacji, jak również – „Święto Pieczonego Ziemniaka", odbywające się w połowie miesiąca września.

GMINA WOLANÓW

Gmina Wolanów organizuje cyklicznie duże imprezy plenerowe: Dożynki Gminne i Festyn na Pożegnanie Lata, Sobótkę.

Podczas imprez plenerowych odbywa się również Turniej o Puchar Wójta Gminy Wolanów w piłce nożnej szkół podstawowych, jak również koncerty, kabarety i pokazy zabytkowych samochodów.

Gmina organizuje również szereg imprez sportowych dla swoich mieszkańców, odbywają się turnieje piłki nożnej dla dziewcząt i chłopców w różnych kategoriach wiekowych. W czasie ferii i wakacje organizowane są liczne zajęcia tematyczne poświęcone dla młodzieży i dzieci.

GMINA ZAKRZEW

Najbardziej znaczącą imprezą są organizowane przez Urząd Gminy w Zakrzewie Dożynki Gminne – stanowiące największe w roku święto gospodarskie rolników, będące ukoronowaniem ich codziennego trudu. Dożynki w Zakrzewie rozpoczynają się mszą świętą w Kościele parafialnym pod wezwaniem św. Jana. Następnie mieszkańcy gminy uczestniczą w wielu konkursach i zabawach, a w programie dożynek przewidziane są również liczne koncerty, pokazy tańca i starych samochodów.

Na uwagę zasługują również **Prezentacje Taneczne Przedszkoli** – impreza odbywająca się od 2007 roku w Przedszkolu w Zakrzewie, w której rywalizują przedszkolaki z różnych gmin z powiatu radomskiego. Dla wszystkich uczestników przygotowywane są upominki. Gminna Biblioteka Publiczna w Zakrzewie organizuje spotkania z literaturą, na których swoje utwory prezentują znani pisarze.

Natomiast w 2010 roku – gmina Zakrzew zamierza zorganizować w Taczowie, skąd pochodził słynny średniowieczny rycerz – Powała – pierwszą imprezę o znaczeniu ogólnokrajowym, związaną z **600-setną rocznicą zwycięstwa wojsk polsko-litewskich nad Krzyżakami pod Grunwaldem**. Obiekty i uzupełniające ich elementy oraz symbole tworzące projekt „Rycerze Bogurodzicy" usytuuje się na 2,5-hektarowej działce będącej własnością gminy Zakrzew, położonej przy rozwidleniu dróg prowadzących do Gulina i Gulinka. Będzie to bez wątpienia jedno z najważniejszych wydarzeń w regionie.

3.4.3. INFRASTRUKTURA TURYSTYCZNA I PARATURYSTYCZNA

Turystyka i jej rozwój wpływa na konieczność poszerzania infrastruktury turystycznej i paraturystycznej. Systematyczne podnoszenie poziomu bazy noclegowej i gastronomicznej, a także na szybki jej rozwój i urozmaicenie, przyczyniają się do lepszego postrzegania gminy przez turystów. Stają się dodatkową zachętą do przyjazdu.

Infrastruktura turystyczna i jej ocena to istotny element w badaniu możliwości rozwoju turystyki. W tym kontekście należy ocenić elementy podstawowej bazy turystycznej (baza noclegowa i gastronomiczna) oraz szeroko rozumianą infrastrukturę uzupełniającą, w której skład wchodzą zazwyczaj: kąpieliska, pływalnie, korty tenisowe, ośrodki jeździeckie itp.

OBIEKTY SPORTOWE I WYPOCZYNKOWE

Na terenie Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" jest dobrze rozwinięta infrastruktura wypoczynkowa. Budownictwo letniskowe w obszarze Wolanowa, Przytyka, Zakrzewa oraz Wieniawy związane jest z atrakcyjną przyrodniczo i krajobrazowo doliną Radomki. W związku z wybudowaniem zbiornika wodnego w Domaniowie, bardzo wzrosło zainteresowanie nieruchomościami na obszarze gmin na działkach o charakterze mieszkaniowo-letniskowym i letniskowym, w miejscowościach położonych w dolinie rzeki.

W gminie Przysucha z roku na rok następuje wzrost zainteresowania turystyką sezonową szczególnie w miejscowościach położonych w pobliżu kompleksów leśnych. Istniejąca baza noclegowa zlokalizowana jest w obrębie miasta. W Toporni istnieją cztery obiekty wypoczynkowe dysponujące około 250 miejscami noclegowymi w sezonie letnim. W Przysusze oraz w miejscowości Zbożenna jest do dyspozycji przyjezdnych około 90 miejsc noclegowych w istniejących motelach i hotelu.

Gm. Jedlińsk - Budownictwo letniskowe i ośrodek sportowo rekreacyjny w Jedlińsku są podstawową formą zainwestowania o charakterze turystycznym i wypoczynkowym. Ośrodek sportu i rekreacji znajdujący się w Jedlińsku dysponuje bazą noclegową w domkach turystycznych oraz polem biwakowym. Ośrodek zlokalizowany jest nad rzeką Radomką i posiada podstawowe urządzenia sportowo rekreacyjne: kort tenisowy ceglasty, boisko wielofunkcyjne, boisko do piłki nożnej.

- **Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji**

  W Jedlińsku funkcjonuje Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji, obsługujący nie tylko mieszkańców gminy, ale także mieszkańców Radomia i okolic. W ośrodku organizowane są turnieje, mecze i inne imprezy również o charakterze ponad lokalnym.

  Ośrodek wyposażony jest w kort tenisowy, ceglasty, boisko wielofunkcyjne (piłka nożna, koszykówka, siatkówka) oraz 35 domków turystycznych – 130 miejsc noclegowych z polem biwakowym i zapleczem gastronomicznym. Mieszkańcom udostępniane jest również boisko szkolne w Bierwcach Szlacheckich.

- **Lotnisko sportowe Aeroklubu Radomskiego w Piastowie**

  Lotnisko zajmuje obszar około 100 ha. Działa przy Aeroklubie Radomskim z czterema sekcjami: samolotową, szybowcową, spadochronową oraz modelarską. W sierpniu odbywają

się tu Mistrzostwa Europy w akrobacji szybowcowej. Naprzeciwko lotniska wybudowano strzelnicę. Oba te obiekty przyciągają z całego Mazowsza wielbicieli tych sportów.

BAZA NOCLEGOWA i GASTRONOMICZNA

Baza noclegowa jako główny element zagospodarowania turystycznego ma kluczowe znaczenie dla rozwoju turystyki na danym obszarze. Odpowiedni standard i różnorodność obiektów noclegowych ze zróżnicowanymi cenami jest istotnym elementem w procesie podejmowania decyzji o wyborze miejsca pobytu zarówno krótkiego, jak i dłuższego.

Znaczenie bazy gastronomicznej w procesie kształtowania produktu turystycznego oraz planowaniu intensyfikacji ruchu turystycznego jest pierwszorzędne. Dobry standard i smaczne menu obiektów gastronomicznych bezpośrednio wpływają na zadowolenie turystów i opinię na temat odwiedzanego obszaru. Mogą być także powodem kolejnego przyjazdu lub argumentem przemawiającym za wyborem innego miejsca wypoczynku.

Gmina Jedlińsk:

- Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji w Jedlińsku, ul. Warszawska 1,
- Motel u Grubego, Wielogóra ul. Warszawska 98/100,
- Motel Wsola, Wsola ul. Warszawska 3,
- Gospodarstwo Agroturystyczne „Ptasie Sioło”, Bród 5,

Gmina Przysucha:

- Ośrodek Wypoczynkowy Krokodyl - Przysucha, ul. Topornia 21,
- Ośrodek Wypoczynkowy „Marysieńka”, Przysucha, ul. Topornia 23,
- Dworek Szydłowskich w Zbożennie, Zbożenna 22 a,
- Hotel Oskar, Przysucha ul. Radomska 18b,
- Motel „Sielanka”, Zbożenna 192,
- Gospodarstwo „Złoty Karpik”, Gwarek 7,
- Gospodarstwo Agroturystyczne - Zbigniew Czarkowski, Zbożenna 192,

Gmina Przytyk:

- Ośrodek wypoczynkowo-szkoleniowy w Domaniowie, Wólka Domaniowska 27,
- Restauracja „Zameczek”, Zameczek 12

Gmina Wieniawa:

- Gospodarstwo Agroturystyczne „Wątła Hanna”,Wola Brudnowska 3,

Gmina Wolanów:

- Zajazd Bajka, Wolanów, ul. Kowalanka 37,
- Hotel – Restauracja Maxim, Wolanów, ul. Opoczyńska

Gmina Zakrzew:

- „Fantazja” Hotel i Restauracja, Milejowice 68d, tel.

SZLAKI TURYSTYCZNE

Na terenach należących do Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" wyznaczono 15 turystycznych szlaków rowerowych, których łączna długość wynosi 287,2 km. Biorą one swój początek w gminie Jedlińsk i prowadzą do kompleksów leśnych położonych za Przysuchą. Szlaki zostały zaprojektowane tak, że biegną przez najatrakcyjniejsze tereny gmin Jedlińsk, Zakrzew, Wolanów, Wieniawa, Przysucha i Przytyk. Osią sieci jest trasa Jedlińsk - Przytyk - Domaniów - Przysucha, do której dochodzą boczne szlaki. Szlaki te biegną po asfalcie i po leśnych duktach. Są wśród nich zarówno trasy łatwe, jak i wymagające większych umiejętności oraz lepszej kondycji fizycznej. Wszystkie trasy mają na celu ukazanie piękna tego obszaru, dlatego prowadzą przez doliny, pagórki, rzeki, obiekty wodne, jak również mają na celu pokazanie lokalnych zabytków.

Cała sieć szlaków, została zaprojektowana tak, aby wykorzystać istniejącą bazę noclegową, w tym także gospodarstwa agroturystyczne i pobliską linię kolejową, tak, aby można było poznać atrakcję LGD „Razem dla Radomki". Bardzo duży wkład w oznakowanie i wytyczenie szlaków rowerowych ma „Związek Gmin Radomka", który funkcjonuje również na obszarze gmin, które wchodzą w skład Stowarzyszenia „Razem dla Radomki".

Prezentowana powyżej mapa świadczy o rozwiniętej współpracy poszczególnych gmin. Gminy od Jedlińsk, Przysucha, Wieniawa, Wolanów i Zakrzew 1996 roku podejmują wspólne inicjatywy w celu tworzenia korzystnych warunków dla rozwoju turystyki oraz promocji gmin należących do Związku Gmin „Radomka". Dzięki zdobytym doświadczeniom władze gmin postanowiły współpracować jako Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Radomki", włączając w dużo większym stopniu do działania społeczności lokalne.

Rozwinięcie sieci szlaków rowerowo - turystycznych było możliwe szczególnie po otwarciu 8 IX 2000 roku „Zalewu Domaniowskiego". Zagospodarowaniem linii brzegowej zbiornika do celów rekreacyjno – wypoczynkowych zajęły się władze gmin Przytyk, Wolanów i Wieniawa graniczące ze zbiornikiem, Związek Gmin Radomka, a także władze miasta Radomia i powiatów leżących nad rzeką.

Wykaz istniejących szlaków rowerowych:

R1 Bartodzieje PKP (R2) - Lisów - Jedlińsk - Jedlanka - Gryzów - Ludwików -Gutów (R2) - Jankowice (R3) - Sukowska Wola - Zameczek (R8) - Przytyk kościół (R8, R6, R9) - Słowików - Domaniów (R15) - Domaniów szkoła -Domaniów (Rll, R3) - Piec (R13) - Komorów (R12) - Krajów - Skrzyńsko Pomyków - Kozłowiec - g. Puszcza - ur. Grabina (R12)

R2 Bartodzieje PKP (R l) - Wola Bierwiecka PKP - Piasków -Jedlanka (Rl)

R3 (Rl) - Gulin Młyn - Sacbalin (R5) - Gulinek (R6) - Zakrzew -Jaszowice (RIO) - Oblas (R9) - Stary Młyn (Rl l) - Domaniów (Rl, R 11)

R4 Wsola cm. (R5) - Kiwaty - Dąbrówka Nagórna (R6) - Kozinki (R6) - Nieczatów – Kłeczków – Zdziecbów – Cerekiew –Janów (R7)

R5 Lesiów PKP - Wsola (R4) - Kolonia Piaski - Sacbalin (R3)

R6 Kaptur Janiszew - Dąbrówka Nagórna (R4) - Kozinki (R4) - Gulinek (R3) -Stefanów – Piaski (R8) – Przytyk most (R8, R9) – Przytyk kościół (Rl, R8, R9)

R7 Kończyce - Podkończyce - Sławno -Janów (R4) - Wacławów - Krukowiec -Blicb (Rll) - Michałów - Żmijków (R9) - Zadąbrów - Głogów (R15) -Damanów tama (R15) - Brudnów (R13) - Zapusta - Wieniawa -Jabłonica -Ryków - Żuków - Zdunków (R12) - Gródek - Folwark - Rudno (R12) - Bolęcin (R12) - Długa Brzezina Hucisko - Ruski Bród -poligon – Zapniów (R14) - ur. Huta (R12)

R8 Zameczek (Rl) –jazz - P.G.Rybn - Piaski (R6) - Przytyk kościół (Rl, R6, R9)

R9 Przytyk kościół (R l, R6, R8) - Oblas (R3) - Krzyszkowice (R 11) - Żmijków (R7)

R10 Jaszowice (R3) – Krukowiec (R7)

R11 Domaniów (Rl, R3) - Stary Młyn (R3) - Krzyszkowice (R9) - Jarosławice -Blicb (R7) – Zabłocić - Kowala-Duszocina – Wolanów

R12 Komorów (Rl) - Kogutek - Skrzynno - Wydrzyn - Zdunków (R7) - Borkowice (R14) - Bolęcin (R7) - Rudno (R7) - Topornia - Nadleśnictwo Przy sucha -kamieniołom - ur. Gozdy - ur. Huta (R7,R14) – ur. Mostki - ur. Grabina (Rl)

R13 Piec (Rl) – Brudnów (R7)

R14 ur.Huta (R7) - Zapniów (R14) - Kuźnica (R7) - Bryzgów - Borkowice kościół (R12)

R15 Mniszek - Kaleń - Głogów (R7) - Domaniów tama (R7) - Domaniów (R l)

ŚCIEŻKI DYDAKTYCZNE

- **Ścieżka edukacyjna "PRZYSUCHA – KRAKOWA GÓRA"**

  Okolice Przysuchy to teren o szczególnych, choć niestety nie zawsze docenianych, walorach krajobrazowych i botanicznych. Decyduje o nich położenie Przysuchy na granicy dużych jednostek fizyczno-geograficznych. Na północ i wschód od miasta rozciąga się Równina Radomska należąca do południowej części Niziny Mazowieckiej. Od południa i południowego zachodu miasto otaczają wzniesienia Garbu Gielniowskiego, stanowiącego północno-zachodni próg Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej. Jest to też granica pasa wyżyn i pasa nizin polskich. Położenie takie wpływa na dużą różnorodność poszczególnych elementów

przyrodniczych, budowy geologicznej, rzeźby, stosunków wodnych, gleb i roślinności. Zachowaniu wielu walorów przyrodniczych sprzyja znaczna lesistości opisywanego terenu. Trasa rozpoczyna się w południowej części miasta i biegnie w kierunku południowo-wschodnim przez Młyny, Ruszkowice i Borkowice do Krakowej Góry. Geograficzno-ekologiczna ścieżka dydaktyczna "Przysucha-Krakowa Góra" poprowadzona została na terenie gmin Przysucha i Borkowice, należących do powiatu przysuskiego. Trasa zaczyna się na torfowiskach za byłą Fabryką Wyrobów Metalowych, ma długość ok. 8 km. Na trasie wyznaczono 9 przystanków.

- **Ścieżka edukacyjna „RAWICZ”**

  Plan ścieżki przygotowało Nadleśnictwo Przysucha. Stanowi ona podstawowy element edukacji ekologicznej. Jest usytuowana w kompleksie leśnym „Janów”. Dzięki takiej wycieczce poznamy specyfikę lasu i zachodzące w nim procesy i zjawiska. Na każdym przystanku znajduje się tablica zawierająca istotne wiadomości na określony temat. Do wyboru mamy dwa warianty wycieczki. Wariant krótszy to około 2-3 godziny, natomiast dłuższy to 4-5 godzin. Długość całej ścieżki wynosi około 7,5 km.

  Wariant I. Główne zagadnienia: Piętrowa budowa lasu, Rozpoznawanie drzew, krzewów i roślin zielnych, Rozpoznawanie krzewów i roślin zielnych, Drzewo dziuplaste, Mrowisko, Grzyby naszych lasów, Łąka pod lupą, Obumarłe drzewo jako środowisko życia;

  Wariant II. Główne zagadnienia: Gródek Leśny, Śródleśne bagienko, Gajówka "Rawicz", Poletko łowieckie, Dokarmianie zwierzyny, Pomnik przyrody – sosna i dąb, Dawne szyby górnicze, Las bukowy, Zwierzęta leśne, Ptaki naszych lasów, Droga w wąwozie, Gwara łowiecka, Skałki

- **Przyrodnicza Ścieżka Dydaktyczna – Dolina Rzeki Radomki (piesza i rowerowa)**

  Trasa o długości ok. 6 km, prowadzi przez obszar na wschód od miejscowości Przytyk i porusza się po południowym i północnym tarasie rzeki Radomki, przecinając dolinę przez stawy w Zameczku. Według podziału Polski na jednostki fizyczno-geograficzne J. Kondrackiego (1978) teren ten położony jest w obrębie Równiny Radomskiej, wchodzącej w skład Krainy Wzniesień Południowo-mazowieckich, która obejmuje teren w zasadzie płaski, rozcięty doliną rzeki Radomki i jej dopływów, opadający generalnie w kierunku północno-wschodnim. Na omawianym obszarze najniżej położone tereny znajdują się poniżej jazu na Radomce, osiągając wysokość 142.6 m n.p.m., a najwyżej w środkowej części ul. M. Konopnickiej (część północna ścieżki) na wysokości 150 m n.p.m.

  Dolina rzeki charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem roślinności z zachowanymi w krajobrazie rolniczym enklawami półnaturalnych terenów zalewowych, które w powiązaniu z zadrzewieniami i roślinnością leśną zboczy i wysoczyzny, tworzą cenny kompleks przyrodniczy. Część północna ścieżki przebiega przez teren zurbanizowany (m.in. obok cmentarza żydowskiego „Kirkut”, a więc istnieje możliwość zaobserwowania obecnych przekształceń przyrody dokonanych przez człowieka.

SZLAKI PIESZE

- **Szlak czerwony "PARTYZANCKI" im. mjr Henryka Dobrzańskiego**

  Szlak wiedzie m.in. przez miejscowości w gminie Przysucha. Tereny te związane z działalnością Oddziału Wydzielonego WP majora Henryka Dobrzańskiego “HUBALA”, upamiętniające martyrologię wsi polskiej oraz walki powstania styczniowego. W czasie II wojny światowej obszar gminy Przysucha należał do Generalnej Guberni, podzielonej na dystrykty i powiaty. W tym czasie lasy przysuskie stały się terenem działań oddziałów partyzanckich, wśród których najsłynniejszym był oddział mjr Henryka Dobrzańskiego "Hubala".

- **Szlak zielony pieszy im. Ks. Jana Wiśniewskiego**

  Trasa prowadzi m.in. przez obszar gminy Przysucha. Całość trasy wynosi 44,3 km, przebiega w większości przez tereny leśne, Trasa 2 – 3 dniowa. Pierwsza część szlaku (powiat przysuski)– od Przysuchy do Skłobów – biegnie lasami oraz polami łagodnych stoków Garbu Gielniowskiego, druga – bardziej lesista, niektóre widoki są zbliżone są do beskidzkich.

Na obszarze Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” obok dobrze rozbudowanej sieci szlaków rowerowych i pieszych, nie ma wyznaczonych i oznakowanych szlaków konnych czy szlaków wodnych. Rzeka Radomka, przepływająca przez teren wszystkich gmin, jest wyjątkowym obiektem, który można przeznaczyć pod rekreację, rozbudowując i wyznaczając szlak kajakarski. Warto również nadmienić, iż w górnej części rzeki Radomki – na odcinku 25 km od Brzózy do ujścia rzeki w miejscowości Kłoda (który nie leży w graniach LGD „Razem dla Radomki”) został wyznaczony szlak wodny. Radomka to rzeka nizinna, silnie meandrująca, z licznymi trawiastymi wysepkami, o szybkim nurcie, pięknie wkomponowana w krajobraz lasów i terenów rolniczych, która płynie w szerokiej pradolinie będącej pozostałością po lądolodzie. Do zalet rzeki Radomki należy możliwość elastycznego doboru odcinków rzeki. W środkowym odcinku rzeki utworzony został Zalew Domaniowski – od tego miejsca można wyznaczyć dalszą część szlaku kajakowego.

4. WNIOSKI Z DIAGNOZY POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO

Spośród wielu aspektów składających się na turystyczną atrakcyjność danego obszaru, znaczną rolę pełnią przede wszystkim walory naturalne i antropogeniczne (kulturowe), decydujące o charakterze i kierunkach rozwoju turystyki w regionie. Ważnym elementem oceny regionu jest również jego dostępność. Analiza walorów naturalnych, infrastruktury turystycznej i paraturystycznej gmin pozwala na wysunięcie wniosków co do stopnia i możliwości ich wykorzystania dla rozwoju turystyki.

Gminy tworzące Stowarzyszenie LGD „Razem dla Radomki" posiadają korzystne położenie geograficzne niemal w centralnej części kraju przy skrzyżowaniu dróg wojewódzkich i krajowych. Atutem są również niewielkie odległości do dużych aglomeracji miejskich.

Obszar gmin Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew charakteryzuje się dużym bogactwem walorów przyrodniczo-krajobrazowych oraz antropogenicznych, które stanowią jedną z głównych atrakcji tego obszaru. Analiza wskazuje, iż każda z gmin może się poszczycić ciekawymi miejscami, wartymi ich odwiedzenia. Duża różnorodność przyrodnicza, obecność znacznych obszarów leśnych (zwłaszcza na terenie gminy Przysucha i Wieniawa) pełnych dzikiej zwierzyny przyciągać mogą myśliwych, a bogactwo ich runa zbieraczy.

Występowanie cennych przyrodniczo terenów objętych ochroną, takich jak rezerwaty, pomniki przyrody, zabytkowe aleje i parki oraz wspomniana wcześniej czystość środowiska naturalnego to niewątpliwie duża atrakcja dla turysty uciekającego od zgiełku wielkich miast, szukającego spokoju i odprężenia.

Zasoby gmin zrzeszonych w stowarzyszeniu LGD „Razem dla Radomki" ukazuje szereg podobieństw m.in. wśród problemów, przez co metody stosowana by je zniwelować lub rozwiązać na obszarze jednej gminy mogą zostać z łatwością przyjęte i skutecznie zastosowane przez następną.

Poniższe wnioski, do których doszli autorzy po przeanalizowaniu wszystkich elementów diagnozy przedstawiają się następująco:

Walory naturalne

Obszar jest jednolity pod względem przyrodniczym, a przez to są przesłanki do prowadzenia działalności związanej z racjonalnym wykorzystaniem zasobów przyrodniczych we wszystkich sześciu gminach.

- Krajobraz typowo rolniczy
- Rzeka Radomka i Zalew w Domaniowie
- Czyste powietrze
- Niezdewastowane środowisko naturalne
- Znaczna lesistość obszaru
- Dobre powiązania komunikacyjne w gminach

Walory historyczne i kulturowe:

- Wspólne doświadczenia historyczne
- Duża liczba obiektów historycznych i kulturowych
- Duża liczba obiektów sakralnych

- Gminne imprezy kulturowo – integracyjne

Do największych słabości obszaru należą:

- Zły stan założeń parkowych podworskich i brak turystycznego ich wykorzystania,
- Brak lokalnych tradycji budownictwa,
- Niewielki zakres badań archeologicznych prowadzonych na terenie gminy,
- Brak ustanowionych stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów i zespołów zabytkowych i archeologicznej dla rejonów najwartościowszych znalezisk archeologicznych
- Niewielka ilość wartościowych okazów przyrodniczych objęta ochroną prawną. Dla zarejestrowanych lub tylko rozpoznanych Pomników przyrody zagrożeniami są:
  - niepełna dokumentacja naukowa obiektów,
  - brak dbałości o naturalne otoczenie tych obiektów.

Możliwości obszaru:

- Powstanie wokół zbiornika Domaniów strefy turystyczno – rekreacyjnej może zwiększyć zainteresowanie walorami kulturowymi gminy,
- Odpowiednie zagospodarowanie parków podworskich i wiejskich może stać się atrakcją gmin.

Infrastruktura turystyczna i paraturystyczna

Na terenie Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" jest dobrze rozwinięta infrastruktura wypoczynkowa. Znajduje się tu drugi co do wielkości w województwie mazowieckim zalew w Domaniowie, zalew w Toporni, czy lotnisko sportowe w Piastowie koło Jedlińska.

- Na obszarze LGD znajdują się tereny typowe do prowadzenia działalności agroturystycznej, związanej z wypoczynkiem i rekreacją (Rzeka Radomka, oraz zalew w Domaniowie stanowią doskonałą bazę pod rekreację).
- Baza noclegowa, gastronomiczna i uzupełniająca jest dość uboga. Mała ilość miejsc noclegowych nie jest w stanie obsłużyć potencjalnej liczby turystów. Brak ośrodków, które mogłyby przyjąć zorganizowane grupy.
- Obok dobrze rozbudowanej sieci szlaków rowerowych i pieszych, nie ma wyznaczonych i oznakowanych szlaków konnych czy szlaków wodnych.

Analiza walorów naturalnych wskazuje jednoznacznie, iż obszar objęty projektem posiada duży potencjał do rozwoju turystyki na obszarach wiejskich. Walory turystyczne znajdujące się na obszarze gmin wchodzących w skład LGD „Razem dla Radomki" odpowiednio wykorzystane i przystosowane do uprawiania turystyki aktywnej mogą stać się podstawą generowania ruchu turystycznego na obszarze. Bogate środowisko przyrodnicze stanowi jednocześnie atut jak i zagrożenie dla dalszego rozwoju. Lasy i grunty leśne zasobne w liczne pomniki przyrody oraz o interesującym drzewostanie oraz zbiorniki wodne są czynnikami sprzyjającymi rozwojowi różnych form turystyki zarówno tej zorganizowanej jak i indywidualnej.

5. ANALIZA S.W.O.T.

Po wstępnych analizach sytuacji prezentowanego obszaru, podjęto czynności zmierzające do całościowej oceny stanu istniejącego oraz wskazania głównych trendów i kluczowych problemów rozwoju. W tym celu przeprowadzona została analiza SWOT, która pozwala na zidentyfikowanie problemów i potencjałów rozwojowych oraz uwarunkowań zewnętrznych, stanowiących zagrożenia i szanse rozwoju.

Analiza SWOT jest metodą stosowaną w opracowaniach strategii rozwoju, umożliwiającą rozpoznanie atutów - mocnych stron (Strenghts), słabości (Weaknesses), szans (Opportunities) i zagrożeń (Threats).

Pojęcia te należy rozumieć następująco:

- Atut – uwarunkowanie oceniane pozytywnie ze względu na możliwość realizacji celów rozwojowych, wewnętrzny potencjał powiatu,
- Słabość – uwarunkowanie wewnętrzne oceniane negatywnie, niekorzystne z punktu widzenia realizacji celów,
- Szansa – korzystne zjawisko zewnętrzne lub proces sprzyjający realizacji celów rozwoju powiatu, poza możliwościami bezpośredniego wpływu obszaru
- Zagrożenie – zjawisko lub proces stanowiący przeszkodę w realizacji celów.

Analiza SWOT została przeprowadzona w ramach konsultacji społecznych prowadzonych w gminach LGD „Razem dla Radomki".

Tabela 9: Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
▪ Wysokie walory środowiska przyrodniczego ▪ Walory rekreacyjno-wypoczynkowe związane z występowaniem zbiorników wodnych ▪ Rozwijający się potencjał turystyczny mikroregionu ▪ Działania samorządu terytorialnego sprzyjające rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej ▪ Zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego ▪ Zbliżone zasoby etnograficzne i architektura krajobrazu ▪ Przyjazne warunki klimatyczne (łagodny klimat) sprzyjające turystyce i rolnictwu ▪ Brak przemysłu i zanieczyszczeń ▪ Nie wyeksploatowany wizerunek regionu ▪ Duży potencjał ludzki ▪ Doświadczenie w pozyskiwaniu i zagospodarowaniu zewnętrznych środków pomocowych ▪ Duży potencjał rolny ▪ Istnienie produktu lokalnego ▪ Centralne położenie wobec ośrodków miejskich (Warszawa, Łódź, Radom, Kielce) ▪ Dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna	▪ Brak spójnej oferty turystycznej ▪ Niedostateczna rozwinięta infrastruktura okołoturystyczną ▪ Niedostatecznie wykorzystywane turystycznie walory przyrodnicze rzeki Radomki i istniejących zbiorników wodnych ▪ Nieład przestrzenny i architektoniczny miejscowości ▪ Niedoinwestowany sektor usług ▪ Brak wsparcia i rozrywek dla młodzieży ▪ Słaba promocja produktów lokalnych ▪ Wysoki poziom bezrobocia ▪ Niskie kwalifikacje zawodowe społeczności wiejskiej ▪ Rozdrobnienie struktury agrarnej, a co za tym idzie, niskie dochody gospodarstw ▪ Słaby dostęp do Internetu ▪ Słaby rynek zbytu produktów rolnych ▪ Słaba znajomość języków obcych ▪ Niewystarczające kwalifikacje rolników i przedsiębiorców w zakresie prowadzenia działalności pozarolniczej ▪ Migracja zarobkowa ludzi o największym

▪ Położenie przy trasach tranzytowych (7, 44) ▪ Zbliżona charakterystyka gmin tworzących LGD ▪ Istniejące turystyczne szlaki rowerowe ▪ Rozwinięte życie kulturalne	potencjale rozwojowym ▪ Mało rozwinięte społeczeństwo obywatelskie ▪ Słaba infrastruktura sportowo - turystyczna ▪ Słaba identyfikacja obszaru na tle regionu ▪ Brak sieci przetwórstwa rolno-spożywczego ▪ Osłabienie więzi międzyludzkich ▪ Brak kapitału finansowego zewnętrznego i lokalnego ▪ Niedoinwestowana infrastruktura kulturalna
SZANSE	**ZAGROŻENIA**
▪ Rosnące zainteresowanie turystyką wiejską i aktywną ▪ Rozwój rynku zbytu związanego ze zdrową żywności ▪ Potencjał do rozwoju agroturystyki ▪ Wzrost zainteresowania obszarami wiejskimi jako miejscem zamieszkania i spędzania wolnego czasu przez mieszkańców zarówno Polski, jak i pozostałych krajów Unii Europejskiej ▪ Możliwość uzyskania dofinansowania na realizację projektów ze środków unijnych ▪ Rozwój sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw ▪ Oś LEADER oraz funkcjonowanie Lokalnej Grupy Działania szansą rozwoju mikroregionu ▪ Rozwój kształcenia ustawicznego	▪ Niestabilne i niespójne prawo i przepisy fiskalne nieprzyjazne dla rozwoju przedsiębiorczości indywidualnej i rodzinnej ▪ Konkurencja ze strony innych regionów ▪ Zmieniające się trendy w turystyce ▪ Biurokracja procedur związanych z ubieganiem się o środki unijne ▪ Marginalizacja i wyludnienie obszarów wiejskich ▪ Wysokie koszty inwestycji w produkcję zdrowej żywności wysokiej jakości ▪ Brak zachowania równowagi pomiędzy rozwojem funkcji gospodarczych, turystycznych i osadniczych, a koniecznością ochrony środowiska naturalnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet wśród mieszkańców LGD

Analizując mocne strony należy zauważyć, iż jest to obszar o silnym potencjale rozwojowym. Do największych atutów terenu należą:

- Położenie blisko aglomeracji radomskiej i warszawskiej;
- Atrakcje turystyczne o różnorakich walorach (architektura, przyroda, muzea);
- Ciekawa historia;
- Lasy Przysusko – szydłowieckie;
- Istniejące szlaki turystyczne (szlaki rowerowe, piesze, dydaktyczne);
- Wiele interesujących postaci, które zamieszkiwało oraz zamieszkuje gminy;
- Nie wyeksploatowane środowisko naturalne;
- Brak przemysłu;
- Korzystna lokalizacja sprzyjająca prowadzeniu działalności gospodarczej, w tym także i pozarolniczej, związanej z propagowaniem funkcji rekreacyjno – wypoczynkowej i sportowej obszarów wiejskich;
- Wolne tereny pod inwestycje;

- Silne społeczności lokalne podejmujące inicjatywy kulturalne i aktywnie włączające się w życie obszaru;
- Potencjał ludzki.

Obszar realizacji LSR na obecnym etapie dotykają te same problemy, które występują na obszarach wiejskich w całym kraju. Dominującą bolączką jest bezrobocie i migracja zarobkowa zwłaszcza ludzi młodych. Mieszkańcy wsi, ze względu na większe bezrobocie występujące wśród tej grupy społecznej powinni zostać objęci doradztwem i programem szkoleń w celu zdobycia umiejętności poszukiwania pozarolniczych źródeł dochodu i podejmowania samodzielnych inicjatyw gospodarczych. Inicjatywy te powinny być zróżnicowane, nie mogą ograniczać się do agroturystyki ze względu na jej sezonowość, dużą konkurencję w tej branży. Pobudzanie aktywności mieszkańców wsi powinno odbywać się także w obszarze dziedzictwa kulturowego, np. obrzędowość, kultura ludowa, muzyka.

W budowaniu pozytywnego wizerunku obszaru ważnym elementem jest troska o estetykę miejscowości leżących na jego terenie. Nieład architektoniczny, degradacja wielu zabytkowych budowli – obiektów sakralnych, zespołów parkowo – pałacowych, mała dbałość o podstawowe elementy architektury gminnej (chodniki, parkingi) obniżają możliwość podkreślenia indywidualności i wykorzystania w pełni jej zasobów.

Z zadowoleniem można zauważyć, iż ankietowani wykazali jedynie kilka przykładów zagrożeń, z jakimi trzeba się liczyć. Za najistotniejsze uznano niepewność, co do środków pomocowych i zbiurokratyzowany system. Są to niestety bariery trudne do zniwelowania, gdyż pozostają niezależne od działań podejmowanych przez władze lokalne. W przypadku pozostałych, alternatywą staną się działania podejmowane przez LGD realizującą LSR.

6. KONCEPCJA ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARZE LGD

Koncepcja rozwoju turystyki zakłada zbudowanie atrakcyjnej oferty dla zdefiniowanych grup odbiorców opartej głównie na szlaku wodnym oraz znajdujących się w jego otoczeniu atrakcjach przyrodniczych i kulturowych.

Główną silną stroną obszaru LGD jest środowisko naturalne. Położenie nad lub w pobliżu Radomki, bliskość Puszczy Rozwadowskiej i innych kompleksów leśnych, bogactwo fauny i flory oraz czystość środowiska to główne walory obszaru.

Istotnym atutem regionu są możliwości ukierunkowania na turystykę związaną z wykorzystaniem Radomki, Zalewu Domaniowskiego i innych cieków i zbiorników wodnych, turystykę aktywną i kwalifikowaną (jeździectwo, rowery, wędkarstwo, wyprawy piesze), typową rekreację oraz w mniejszym zakresie turystykę kulturową (wykorzystanie zabytkowych obiektów, imprezy kulturalne).

W toku prac określono optymalny i konkurencyjny profil turystyczny:

WIZERUNEK OBSZARU

Obszar LGD „Razem dla Radomki" to przede wszystkim **Rzeka Radomka** przebiegająca przez wszystkie gminy zrzeszone w LGD. Ponadto tereny obfitują w lasy, cieki i zbiorniki wodne: m.in. **Puszcza Rozwadowska** bogata w „skarby leśne" oraz **„Domaniowskie Morze".** Ponadto Postacie **Oskara Kolberga** i **Witolda Gombrowicza,** obrzęd **„Ścięcia Śmierci", Ogólnopolskie Targi Papryki,** to postacie, wydarzenia i atrakcje, które identyfikują obszar LGD w skali województwa i kraju.

MISJA

Priorytetowym zadaniem Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" jest inicjowanie przedsięwzięć poprzez aktywizowanie wszystkich lokalnych podmiotów publicznych, społecznych i gospodarczych, które dzięki wykorzystaniu środków oferowanych w ramach podejścia Leader przyczynią się do rozwoju społeczno – gospodarczego omawianego obszaru, a tym samym osiągną cele wyznaczone w Strategii Rozwoju Produktu Turystycznego. Ponadto Lokalna Grupa Działania jest także realizatorem własnych projektów, zmierzających do rozwoju obszaru, upowszechniania jego walorów, ułatwiania współpracy partnerów lokalnych i wdrażania innowacyjnych rozwiązań.

Efektem zaangażowania tak wielu podmiotów będzie rozwój regionu zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, czyli uwzględnianie w procesie rozwojowym elementu ekonomicznego, przyrodniczego, społecznego. Dlatego Lokalna Grupa Działania wyznaczyła sobie misję do spełnienia, którą jest:

Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie „Razem dla Radomki" przyczynia się do wzrostu atrakcyjności i rozwoju gospodarczego całego obszaru poprzez aktywizację społeczeństwa i wykorzystanie unikalnych walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych obszaru.

6.1. OBSZARY PRIORYTETOWE I CELE OPERACYJNE

Biorąc pod uwagę założenia Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013 oraz wyniki analizy SWOT, specyfikę obszaru, zidentyfikowane problemy i potrzeby mieszkańców wynikające z badań ankietowych, dla obszaru LGD „Razem dla Radomki" wyznaczono 3 cele ogólne:

1. Podniesienie atrakcyjności turystycznej obszaru LGD poprzez wykorzystanie jego walorów przyrodniczych, kulturalnych i historycznych.
2. Integracja i aktywizacja społeczności wiejskiej.
3. Różnicowanie działalności gospodarczej oraz tworzenie pozarolniczych miejsc pracy.

Odpowiadające celom ogólnym cele szczegółowe są do osiągnięcia na koniec realizacji LSR. Plan działań określony w Lokalnej Strategii Rozwoju zamykają przedsięwzięcia. W ramach przedsięwzięć realizowane będą operacje zgłoszone przez Wnioskodawców i podlegające procedurze wyboru przeprowadzonej przez Radę. Przedsięwzięcia zostały rozbite na poszczególne komponenty i działania wyznaczone w Osi 4 Leader Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013:

CEL OGÓLNY 1. PODNIESIENIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ OBSZARU LGD POPRZEZ WYKORZYSTANIE JEGO WALORÓW PRZYRODNICZYCH, KULTURALNYCH I HISTORYCZNYCH.
CELE SZCZEGÓŁOWE:
1.1 Stworzenie atrakcyjnej oferty turystycznej
1.2 Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego
1.3 Promocja lokalnych tradycji kulturalnych i przyrodniczych

Przedsięwzięcia

- Dolina Rzeki Radomki atrakcja turystyczną i rekreacyjną
- Budowa spójnej oferty turystycznej mikroregionu LGD „Razem dla Radomki"

CEL OGÓLNY II. INTEGRACJA I AKTYWIZACJA SPOŁECZNOŚCI WIEJSKIEJ
CELE SZCZEGÓŁOWE:
2.1 Rozwój tożsamości społeczności wiejskiej
2.2 Wzrost potencjału mieszkańców obszaru LGD

Przedsięwzięcia

- Kultura i tradycja elementami spajającymi społeczność wiejską i promującymi obszar LGD „Razem dla Radomki"
- Edukacja szansą na rozwój indywidualny mieszkańców obszaru

CEL OGÓLNY III. RÓŻNICOWANIE DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ ORAZ TWORZENIE POZAROLNICZYCH MIEJSC PRACY
CELE SZCZEGÓŁOWE:
3.1 Wsparcie produkcji i przetwórstwa produktów opartych na lokalnych zasobach i tradycji
3.2 Rozwój postaw przedsiębiorczych wśród społeczności wiejskiej
3.3 Promocja lokalnych produktów

Przedsięwzięcia

- Wypromowanie markowego produktu lokalnego
- Podniesienie kwalifikacji rolników i przedsiębiorców wiejskich

OSIE TEMATYCZNE, W RAMACH KTÓRYCH ZOSTANĄ ZREALIZOWANE DZIAŁANIA NA RZECZ ROZWOJU PRODUKTU TURYSTYCZNEGO NA TERENIE LGD „RAZEM DLA RADOMKI":

DOLINA RZEKI RADOMKI ATRAKCJĄ TURYSTYCZNĄ I REKREACYJNĄ

Promocja walorów turystyczno - rekreacyjnych obszaru Doliny Radomki jest jednym z głównych celów LGD. Pierwsze kroki w tym kierunku zostały już przeprowadzone. Związek Gmin Radomka na swojej stronie internetowej (www.radomka.pl) prowadzi spójną kampanię promującą Dolinę rzeki Radomki jako miejsca atrakcyjnego dla turystyki aktywnej i weekendowej. Dla wypoczywających czekają przygotowane szlaki rowerowe i piesze, istnieją warunki do uprawiania żeglarstwa, wędkarstwa i dla innych form aktywnego spędzania wolnego czasu. Koniecznym z punktu widzenia podniesienia atrakcyjności mikroregionu Radomki dla mieszkańców i turystów krajowych oraz zagranicznych jest **wsparcie działań inwestycyjnych związanych z tworzeniem zaplecza gastronomicznego, bazy noclegowej, rozwój agroturystyki w regionie oraz sektora usługowego związanego z turystyka wiejską wokół zbiornika wodnego**. Elementy te muszą odpowiadać oczekiwaniom coraz bardziej licznych i wymagających turystów. Istotnym dla rozwoju funkcji turystyczno - rekreacyjnych obszaru są inwestycje w infrastrukturę okołoturystyczną m.in. **oznakowanie i opisanie miejsc najbardziej interesujących, budowa lub remont zaplecza turystyczno - sportowego, przeprowadzenie prac niezbędnych dla poprawy estetyki miejscowości wiejskich**. Inwestycjom tym muszą towarzyszyć działania zmierzające do podniesienia kompetencji osób zainteresowanych pozyskaniem wymiernych korzyści związanych z rozwojem funkcji turystycznych wsi i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla promocji obszaru.

BUDOWA SPÓJNEJ OFERTY TURYSTYCZNEJ MIKROREGIONU LGD „RAZEM DLA RADOMKI"

Obszar Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" jest atrakcyjnym miejscem pod kątem rozwoju turystyki, zwłaszcza weekendowej, aktywnej i agroturystyki. Zapotrzebowanie na różne formy turystyki wiejskiej wymaga **utworzenia nowych lub ulepszenia istniejących szlaków rowerowych**, **konnych, pieszych, kajakowych, odpowiedniego zagospodarowania i wyposażenia miejsc odpoczynku, przygotowania nowoczesnej infrastruktury** odpowiadającej potrzebom turystów, tj.: **wieże widokowe**, **punkty obserwacyjne**, **miejsca biwakowe**, **miejsca postojowe**, poprawa estetyki miejscowości. **Trasy rowerowe i piesze** powinny spełniać zarówno rolę edukacyjną i wykorzystywać historię, dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe, ale także współistnieć ze ścieżkami edukacyjno-dydaktycznymi. Atrakcją turystyczną powinny stać się także różnego rodzaju **imprezy o charakterze turystycznym, kulturalnym i sportowym**. Aby zachęcić turystów do przyjazdu na tereny gmin należących do LGD należy stworzyć i wypromować spójną i atrakcyjną dla turysty ofertę. Musi ona uwzględniać wszystkie najciekawsze obiekty przyrodnicze, kulturowe i rekreacyjne.

KULTURA I TRADYCJA ELEMENTAMI SPAJAJĄCYMI SPOŁECZNOŚĆ WIEJSKĄ I PROMUJĄCYMI OBSZAR LGD „RAZEM DLA RADOMKI"

Dziedzictwo kulturalne to bardzo efektywne spoiwo społeczności wiejskiej. W przypadku LGD „Razem dla Radomki" istniejące dziedzictwo kulturalne jak dotąd nie zostało w sposób skuteczny wypromowane. Realizacja tego przedsięwzięcia ma się przyczynić do zaktywizowania społeczności lokalnej, zwiększenia integracji także tej międzypokoleniowej, **promowania lokalnej tradycji i kultury**

ludowej, która narażona jest na zapomnienie, ma stanowić atrakcyjny element promujący obszar. Ponad to realizacja przedsięwzięcia uatrakcyjni ofertę spędzania wolnego czasu przez mieszkańców i ofertę turystyczną. W aspekcie materialnym realizacja przedsięwzięcia będzie prowadzić do **poprawy stanu obiektów przestrzeni publicznej - zarówno obiektów kulturowotwórczych tj. świetlice wiejskie, domy kultury, biblioteki, jak i lokalnych zabytków**. Brak jednolitej koncepcji urbanistycznej miejscowości wiejskich stanowi ich podstawowy problem urbanistyczny. W niewielkim stopniu przy planowaniu przestrzeni publicznej jest uwzględniana zieleń jako element podnoszący walory estetyczne miejscowości. Projekty realizowane w ramach tego przedsięwzięcia będą służyły poprawie wizerunku polskiej wsi. Wspierane będą wszystkie inicjatywy lokalne na rzecz odnowy i rozwoju wsi oraz zachowania dziedzictwa kulturowego w powiązaniu z aktywnością społeczno-kulturalną mieszkańców.

WYPROMOWANIE MARKOWEGO PRODUKTU LOKALNEGO

Jednym z najważniejszych atutów obszaru jest czyste środowisko niezagrożone zanieczyszczeniami wytwarzanymi przez duże zakłady przemysłowe. Atut ten można wykorzystać na rzecz wzrostu dochodów lokalnych gospodarstw rolnych utrzymujących się z uprawy papryki poprzez **inicjowanie produkcji wysokiej jakości** odpowiadającej standardom ekologicznym. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi takiej produkcji jest charakter lokalnego rolnictwa: rozdrobnienie gospodarcze, przestarzałe techniki upraw. Możliwa jest także dywersyfikacja działalności gospodarczej na obszarze w kierunku pozarolniczym i rozwój sektora usługowego i handlowego związanego z obrotem produktem lokalnym. Przedsięwzięcie to ma służyć zmniejszeniu skali bezrobocia w regionie i tworzeniu pozarolniczych miejsc pracy. Co więcej przyczyni się do podniesienia dochodowości gospodarstw rolnych, rozwinie sektor mikroprzedsiębiorstw w regionie, wypromuje lokalny produkt, zaangażuje w rozwój gospodarczy przedstawicieli różnych sektorów.

Wnioski z prac nad koncepcją dotyczące zintegrowanego produktu turystycznego obszaru LGD.

Jak wspomniano istotnym czynnikiem przy ustaleniu koncepcji zintegrowanego produktu turystycznego jest możliwość rozwoju i kryterium akceptacji społecznej. Dobra koncepcja może liczyć na powodzenie, o ile jej mieszkańcy, gestorzy bazy turystycznej, gotowi będą ją zaakceptować, a przede wszystkim ją popierać i utożsamiać się z nią.

W ramach strategii proponujemy utworzenie zintegrowanego produktu turystycznego dla obszaru miasta i gmin w oparciu o istniejące walory naturalne. Istniejące i projektowane walory antropogeniczne związane z ofertą edukacyjno-poznawczą, kulturalną oraz wypoczynkową i rekreacyjną to komplementarne wzbogacenie produktu. Szczególny nacisk w budowaniu oferty zwrócony zostanie na stworzenie optymalnych warunków dla rozwoju turystyki wodnej na obszarze Doliny Rzeki Radomki.

Zdefiniowaną koncepcję zintegrowanego produktu turystycznego oparto na możliwościach w zakresie rozwoju **turystyki aktywnej, kulturowej, edukacyjnej, rodzinnej i biznesowej,** rosnącym potencjale uprawiania **turystyki aktywnej i kwalifikowanej** oraz okazji do stworzenia atrakcyjnej rynkowo oferty **rekreacyjno-wypoczynkowej** skierowanej głównie do indywidualnych turystów weekendowych. Strategiczny rynek geograficzny programu to obszar województwa mazowieckiego, oraz województw sąsiednich, a także rynki zagraniczne głównie rynek niemiecki.

Eksponowanie walorów naturalnych regionu, ale również umiejętne wplecenie walorów kulturowych i historycznych, jest podstawą budowy i rozwoju proponowanego programu.

Celem nadrzędnym projektu jest przede wszystkim wykreowanie tożsamości i marki regionu, jako całości oraz integracja wszystkich władz samorządowych wokół idei promocji obszaru Doliny Rzeki Radomki. Z kolei fakt, iż jednym z celów projektu jest również aktywizacja turystyczna wszystkich biorących udział w programie gmin wymusza na jego autorach także indywidualne podejście do walorów poszczególnych gmin.

6.2. ZINTEGROWANY PRODUKT TURYSTYCZNY REGIONU

Terminowi „produkt turystyczny" przypisuje się dwojakie znaczenie. Szerokie znaczenie jest kompozycją tego, co turysta czyni w czasie podróży turystycznej i w miejscu docelowego pobytu dołączając do tego walory, urządzenia i usługi turystyczne, z których korzysta. W nieco innym ujęciu produkt turystyczny jest definiowany jako wszystkie dobra i usługi tworzone i kupowane w związku z wyjazdem poza miejsce stałego zamieszkania, zarówno przed rozpoczęciem podróży, w jej trakcie i w czasie pobytu poza stałym miejscem zamieszkania.

Produktem turystycznym nazywamy wszystko to, co turysta kupuje (np. usługi transportowe, noclegowe, gastronomiczne, kulturalne). Znaczenie to odpowiada bezpośrednio marketingowemu rozumieniu produktu.

Produkt turystyczny tworzą zatem:

a) dobra i urządzenia turystyczne:

- podstawowe - naturalne i kulturowe (antropogeniczne) walory turystyczne,
- komplementarne - dobra materialne i usługi świadczone turystom (transport, baza noclegowa i gastronomiczna), czyli infrastruktura turystyczna,

b) usługi turystyczne:

- podstawowe - umożliwiające dojazd do miejsca czasowego pobytu, pobyt w nim i powrót do miejsca zamieszkania (świadczone są przez komplementarne dobra i urządzenia turystyczne),
- komplementarne - świadczone w powiązaniu z walorami turystycznymi (pilotaż, przewodnictwo, imprezy rekreacyjne, wypożyczalnie sprzętu do turystyki aktywnej, imprezy kulturalne).

Praktyczne kształtowanie wymienionych elementów produktu turystycznego wraz z ich powiązaniami wewnętrznymi określić można łącznie, jako tworzenie zintegrowanego produktu turystycznego. Za jedną z najistotniejszych cech produktu turystycznego uznać należy jego komplementarność.

Polega ona na tym, że potrzeby w zakresie turystyki są zaspokajane za pomocą dóbr i usług turystycznych.

PROCES TWORZENIA PRODUKTU TURYSTYCZNEGO

Zintegrowany produkt turystyczny jest wynikiem procesu analizy walorów naturalnych i antropogenicznych, możliwości rynkowych oraz preferencji konsumentów. Atrakcyjny produkt turystyczny dodaje wartości do walorów turystycznych oraz usług świadczonych w regionie, poprzez ich zintegrowanie, wyeksponowanie wartości dla klienta i lepszą ich sprzedaż (m.in. poprzez możliwość zbudowania marki).

Schemat budowania produktu turystycznego regionu został zaadaptowany (po uwzględnieniu specyfiki rynku turystycznego) z metodologii marketingowej stosowanej przy budowaniu produktów markowych.

Składa się on z następujących etapów:

1) Identyfikacja zmiennych segmentacji i podział rynku na segmenty. Etap polegający na określeniu, które z punktu widzenia rynku i produktu zmienne (spośród zmiennych geograficznych, demograficznych, psychograficznych czy behawioralnych) najlepiej charakteryzują homogeniczne grupy klientów.
2) Opracowanie profili powstałych segmentów – określenie w segmentach dominujących, wyróżniających daną grupę postaw, zachowań, cech demograficznych. Każdy segment zostaje nazwany na podstawie dominującej cechy charakterystycznej.
3) Ocena atrakcyjności każdego segmentu – określenie wielkości (wartościowo i ilościowo) i potencjału (możliwości wzrostu) każdego z interesujących nas segmentów.
4) Wybór docelowych segmentów – wybranie segmentów, dla których będzie budowana oferta. Wybór ten powinien być oparty o kryteria wielkości rynku, istniejącej i możliwej konkurencji oraz potencjału rozwojowego. Kryterium stanowi także atrakcyjność możliwej do zaprezentowania oferty dla danego segmentu.
5) Identyfikacja możliwych koncepcji pozycjonowania dla każdego segmentu docelowego. Etap ten polega na takim określeniu produktu, aby był on: atrakcyjny dla odbiorcy (zaspokajał jego potrzeby), a jednocześnie różny od produktów konkurencji.
6) Wybór, rozwinięcie i przekazanie wybranej koncepcji pozycjonowania – to de facto materializacja pomysłu na produkt oraz opracowanie narzędzi komunikacji marketingowej, m.in. marki, planu komunikacji itd.

6.3. SEGMENTACJA RYNKU

Najważniejszym etapem tworzenia koncepcji produktu turystycznego, po dokonaniu audytu, jest określenie, jakie grupy odbiorców mogą być nim zainteresowane, czyli dokonanie segmentacji.

Segmentacja jest to podział konsumentów na duże grupy w obrębie rynku, charakteryzujące się wspólnymi cechami, mające podobne potrzeby i preferencje.

Podstawowe zmienne, jakie przyjęto, to:

a) geograficzne: region, wielkość miejscowości;
b) demograficzne: wiek, płeć;
c) ekonomiczne: dochody;
d) psychograficzne: styl życia, osobowość, preferencje, motywy.

Na rynku podróży ogromne znaczenia ma motywacja. Odkrycie potrzeb konsumentów na tym etapie jest kluczowe dla skonstruowania produktów atrakcyjnych, mogących ich przyciągnąć.

Na podstawie analizy zebranych materiałów wyodrębniono następujące segmenty turystów, mogących mieć znaczenie dla omawianego obszaru:

A. turyści kulturowi,

B. turyści aktywni,
C. turyści rodzinni/letniskowi,
D. turyści edukacyjni,
E. turyści konferencyjni.

PROFILE SEGMENTÓW

TURYŚCI KULTUROWI	
Kryteria geograficzne, demograficzne i ekonomiczne	Mieszkańcy aglomeracji radomskiej, warszawskiej oraz odwiedzający aglomeracje (w tym cudzoziemcy); kobiety i mężczyźni; wiek: 25−60 lat; wykształcenie: średnie i wyższe; o zarobkach min. średnich
Kryteria psychograficzne	Poszukują ciekawych, niebanalnych miejsc. Przywiązują wagę do marki miejsca, klimatu. Otwarci na nowe doznania. Chętni do uczestnictwa w kulturze. Aktywni w zdobywaniu wiedzy i informacji. Cenią doznania intelektualne i rozrywkę na wysokim poziomie.
TURYŚCI AKTYWNI	
Kryteria geograficzne, demograficzne i ekonomiczne	Mieszkańcy aglomeracji warszawskiej, radomskiej i sąsiednich miejscowości o zarobkach min. średnich; kobiety i mężczyźni; wiek: 20−60 lat.
Kryteria psychograficzne	Poszukują miejsc aktywnego wypoczynku w pobliżu miejsca zamieszkania. Wyjazdy mają często charakter weekendowy, z noclegiem lub bez. Działają spontanicznie, bez dużego wyprzedzenia. Doceniają aspekty ekologiczne. Chętnie korzystają również z oferty kulturalnej.
TURYŚCI RODZINNI (LETNICY)	
Kryteria geograficzne, demograficzne i ekonomiczne	Mieszkańcy aglomeracji warszawskiej, radomskiej. Rodziny z dziećmi w wieku do lat 14 lub jedno z rodziców, gdy drugie pracuje i może dojechać na weekend, lub dziadkowie z wnukami. Również emeryci. Rodziny o min. średnich dochodach.
Kryteria psychograficzne	Poszukują miejsca spędzenia wakacji/ferii w pobliżu miejsca zamieszkania np. z powodu wieku dzieci. Oczekują kameralnej, rodzinnej atmosfery, dobrej oferty dla dzieci i siebie, otoczenia ekologicznego i atrakcyjnego krajobrazowo, sprzyjającego spacerom. Doceniają ekologiczne, zdrowe produkty.
TURYŚCI EDUKACYJNI	
Kryteria geograficzne,	Uczniowie i nauczyciele z regionu Mazowsza. Głównie z

demograficzne, ekonomiczne	Radomia i okolic. Inne osoby, które chcą posiąść wiedzę lub umiejętności. Dysponują niewielkim budżetem.
Kryteria psychograficzne	Poszukują ciekawej oferty, która może uzupełnić podstawową ofertę szkolną lub uniwersytecką. Należy pamiętać, że w tym segmencie decydentami są nauczyciele oraz osoby zarządzające uniwersytetami i to oni poszukują dla swoich uczniów/studentów ciekawej oferty edukacyjnej, nawiązującej do programu szkolnego.
TURYŚCI BIZNESOWI	
Kryteria geograficzne, demograficzne, ekonomiczne	Turysta grupowy; wiek: 25−60 lat. Region: Warszawa, Radom i całe Mazowsze oraz w mniejszym stopniu Europa. Duże i średnie budżety.
Kryteria psychograficzne	Przywiązują wagę do dobrego standardu bazy hotelowej i gastronomicznej, cenią wyszukane atrakcje, zorganizowane specjalnie dla nich, imprezy „z pomysłem” w nietypowych miejscach (dot. to szczególnie turystyki motywacyjnej i integracyjnej).

Na podstawie wyróżnionych segmentów rynku stworzono następujące kategorie produktów turystycznych: produkt kulturowy, produkt aktywny, produkt rodzinny (letniskowy), produkt edukacyjny, produkt biznesowy.

PRODUKT KULTUROWY – czerpiący z historii i kultury, wykorzystujący potencjał ludzki i instytucjonalny. Kameralna atmosfera, imprezy kulturalne na wysokim poziomie, spacery szlakami tematycznymi − to produkt, który zadowoli ludzi przywiązanych do tradycji i ceniących wartości kulturowe. Wycieczki przeważnie jednodniowe lub weekendowe z bogatym programem.

PRODUKT AKTYWNY − coraz bardziej popularny wśród różnych grup wiekowych. Moda na zdrowe, aktywne życie wydaje się „nie wychodzić z mody”. Produkt obejmuje: wycieczki rowerowe i piesze, turystykę konną i wodną.

PRODUKT RODZINNY (letniskowy) − są to pobyty weekendowe oraz dłuższe rodziców lub rodzica oraz dziadków z dziećmi/wnukami w czasie wakacji lub ferii szkolnych. Odpowiednia baza noclegowa (pensjonaty, pokoje do wynajęcia, agroturystyka) oraz możliwość korzystania z oferty kulturalnej to podstawa tego typu turystyki.

PRODUKT EDUKACYJNY – w aspekcie historii, architektury, literatury, ale także w zakresie kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego, dla grup szkolnych, również dla turystów indywidualnych. Omawiany obszar charakteryzuje się dużą liczbą organizacji pozarządowych i inicjatyw społecznych. To również można pokazać i tym się chwalić.

PRODUKT KONFERENCYJNY (turystyka biznesowa) − seminaria, konferencje, spotkania, wyjazdy motywacyjne i integracyjne. Produkt opierający się na bazie hotelowej i gastronomicznej dobrej jakości, z możliwością zorganizowania dodatkowych atrakcji. Produkt bardzo opłacalny, niemniej wymagający dużych inwestycji kapitału prywatnego (głównie).

7. KONCEPCJA ZINTEGROWANEGO PRODUKTU TURYSTYCZNEGO DLA STOWARZYSZENIA LGD „RAZEM DLA RADOMKI"

Niewątpliwie produkt turystyczny obszarów podlegających do LGD „Razem dla Radomki" należy do rynku turystyki wiejskiej. Charakter przestrzenny i geograficzny obszarów gmin stwarza doskonałe pole do realizacji i promocji turystyki przyrodniczej.

Produktowi turystycznemu przypisuje się w literaturze dwojakie znaczenie. W węższym ujęciu oznacza on wszystko, co turysta kupuje w trakcie swojej podróży. W ujęciu szerokim, mianem produktu turystycznego obejmuje się dodatkowo wszystko to, co turysta czyni w czasie podróży i w miejscu pobytu.

Przez pojęcie produktu turystycznego rozumie się zatem pakiet materialnych i niematerialnych składników umożliwiających realizację wyjazdu turystycznego. Produkt turystyczny stanowi najczęściej kompozycję składników zaspokajających różne komplementarne potrzeby turystów, których realizacja ma zaspokoić potrzebę główną – cel wyjazdu. Patrząc na to zagadnienie przez pryzmat terminologii marketingowej można wyróżnić następujące poziomy produktu turystycznego:

- Rdzeń produktu (idea produktu – podstawowa potrzeba)
- Produkt rzeczywisty (korzyści podstawowe, produkt podstawowy)
- Produkt poszerzony (korzyści dodatkowe i psychologiczne)
- Produkt markowy (korzyści unikalne).

Rdzeń produktu związany jest z głównym motywem podróży, zaspo kojeniem podstawowych potrzeb człowieka w zakresie wypoczynku, poznania, oderwania się od życia codziennego.

Produkt rzeczywisty obejmuje natomiast wszystkie standardowe składniki oferty turystycznej, niezbędne do zrealizowania jakiejkolwiek podróży. Mowa tu przede wszystkim o noclegu, wyżywieniu, środkach transportu. Jego skład jest zależny od poziomu rozwoju usług, rodzaju wyjazdu, wymagań turystów, ich zamożności. Stosunkowo wąski kiedyś produkt podstawowy, staje się dziś – w miarę wzrostu wymagań turystów – produktem coraz bogatszym, obejmującym wiele usług i atrakcji.

Produkt poszerzony stanowią elementy decydujące o jego wartości na rynku, o jego konkurencyjności i atrakcyjności. Są to elementy wzbogacające składowe produktu, takie jak: dodatkowe wycieczki, atrakcje, spektakularne wydarzenia kulturalne itp.

Produkt markowy powstaje w momencie przedstawienia produktu na rynku, a następnie kojarzenia go z określonymi cechami i wartościami. Produkt markowy to produkt mający unikalną osobowość, coś co wyróżnia go od innych. Na współczesnych rynkach turystycznych kluczowe znaczenie dla osiągnięcia przewagi konkurencyjnej oraz zajęcia dominującej pozycji na turystycznej mapie, mają produkty turystyczne, które cechuje unikalność i oryginalność, złożoność i komplementarność oraz łatwa dostępność i wysoka jakość.

Należy w tym miejscu zauważyć, że wraz z rozwojem rynku turystycznego, to co kiedyś było postrzegane jako element produktu poszerzonego, wchodzi dziś niejednokrotnie w obszar produktu podstawowego. Rosnące oczekiwania turystów względem oferty sprawiają, że niektóre usługi i atrakcje nie stanowią już wartości dodanej, oczekuje się ich obecności w pakiecie podstawowym. Główny nacisk i koncentracja działań kładziona będzie na promocję walorów turystyczno - rekreacyjnych obszaru Doliny Rzeki Radomki oraz rozwój oferty turystyki aktywnej wzdłuż rzeki. Odpowiednia infrastruktura, oznakowane szlaki/trasy turystyczne, atrakcje dostępne dla podróżujących osób – to podstawowy obszar rozwoju.

PRODUKT TURYSTYCZNY: DOLINA RZEKI RADOMKI

RDZEŃ PRODUKTU

Turystyka stanowi koło zamachowe rozwoju gospodarczego gmin skupionych wzdłuż Rzeki Radomki. Poza wzrostem ekonomicznym przyczynia się do podniesienia poziomu tożsamości kulturowej regionu, a tym samym do bardziej świadomych postaw społecznych jej mieszkańców.

Obszar objęty projektem to przede wszystkim Rzeka Radomka, która przebiega przez wszystkie gminy zrzeszone w LGD „Razem dla Radomki". DOLINA RZEKI RADOMKI jest szeroko kojarzona jako atrakcyjne miejsce wypoczynku aktywnego zarówno dla dzieci i młodzieży, jak i dla osób dorosłych, rodzin z dziećmi.

Głównym atutem tego terenu są możliwości rozwoju turystyki związane z wykorzystaniem rzeki Radomki oraz zalewu Domaniowskiego zwanego Morzem Domaniowskim, turystyki aktywnej i kwalifikowanej (żeglarstwo, wędkarstwo, jeździectwo, rowery, wyprawy piesze), typową rekreację oraz turystykę kulturową (wykorzystanie zabytkowych obiektów, imprezy kulturalne). Ta funkcja będzie dla większości turystów stanowić korzyść podstawową – będzie głównym motywem podejmowania podróży przez **DOLINĘ RZEKI RADOMKI**.

Zasoby kulturowe i przyrodnicze omawianego obszaru dają równocześnie podstawę do wykreowania atrakcyjnej oferty turystycznej dla tych, którzy chętnie łączą formy turystyki aktywnej z turystyką poznawczą. W takim ujęciu można podstawową korzyść dla turysty określić jako możliwość aktywnego wypoczynku połączonego z poznawaniem najciekawszych walorów przyrodniczych i kulturowych regionu, udostępnianych w atrakcyjnej formie i atrakcyjny sposób.

PRODUKT RZECZYWISTY

W skład produktu rzeczywistego DOLINA RZEKI RADOMKI, obok podstawowych elementów, umożliwiających podjęcie podróży, wchodzą niezbędne dla turysty elementy oferty i infrastruktury turystycznej związanych z uprawianiem turystyki aktywnej (w tym wodnej, rowerowej, konnej, łowieckiej), oraz kulturowej, biznesowej, edukacyjnej i rodzinnej. Turystyka wodna, jako najważniejsza forma rozwijana na omawianym obszarze, wymaga przede wszystkim odpowiednio przygotowanej infrastruktury do obsługi potencjalnych turystów.

Spójna polityka gmin, obecnych i przyszłych partnerów projektu, oraz branży turystycznej (partnerów prywatnych) w zakresie rozbudowy infrastruktury, rewitalizacja kluczowych dla rozwoju turystyki obszarów przyrodniczych i obiektów kulturowych regionu, przyczynią się do wytworzenia wizerunku miejsca o walorach atrakcyjnych dla turystów chętnie łączących różne formy spędzania czasu: aktywne, poznawcze, edukacyjne.

PRODUKT POSZERZONY

Elementem wzbogacającym podstawową ofertę DOLINY RZEKI RADOMKI będą wszelkiego rodzaju imprezy, wydarzenia, projekty infrastrukturalne i promocyjne, które podniosą konkurencyjność rynkową produktu.

W skład produktu poszerzonego wchodzić będą wszystkie te elementy, które dodatkowo motywują turystów do wyboru tego obszaru jako miejsca podróży. Mogą to być wszelkiego rodzaju atrakcje czasu wolnego, atrakcje o markowej renomie itp.

PRODUKT MARKOWY

Produkt markowy DOLINA RZEKI RADOMKI oparty jest na atrakcjach zlokalizowanych wzdłuż rzeki oraz powiązanych z nim elementów (usług, atrakcji, infrastruktury, narzędzi). Benefitem marki jest elastyczność i otwartość, możliwość łączenia różnorodnych form spędzania czasu – swoboda podróżowania i poznawania regionu o barwnej mozaice walorów turystycznych i tożsamości kulturowej.

Rozwój produktu turystycznego oparty będzie również na walorach kulturowych regionu objętego projektem oraz na zabytkowych obiektach.

Postacie Oskara Kolberga i Witolda Gombrowicza, obrzęd „Ścięcia Śmierci", Ogólnopolskie Targi Papryki, Puszcza Rozwadowska oraz „Domaniowskie Morze", to postacie, wydarzenia i atrakcje, które identyfikują Lokalną Grupę Działania „Razem dla Radomki" w skali województwa i kraju.

Koncepcja produktu turystycznego może być budowana przy wykorzystaniu dających się wyodrębnić stref (opartych na specyficznych wartościach, wyróżniających się w sposób szczególny od otaczających je obszarów) lub mieć charakter liniowy (rozciągające się pasmowo atrakcje pozwalają na budowanie tras turystycznych itp.).

8. KONCEPCJA WSPÓLNYCH PRODUKTÓW I PROJEKTÓW GMIN LGD

Koncepcja wspólnych produktów turystycznych oparta jest na tych walorach, które występują we wszystkich lub w większości gmin. W celu pełnego wykorzystania możliwości, jakie stwarza rozwój turystyki na terenach objętych programem niezbędna jest **współpraca pomiędzy gminami, nie tylko na poziomie władz gminnych, ale także na poziomie społeczności lokalnych**. Wyspecyfikowane poniżej wspólne produkty i projekty mają szansę przyciągać turystów do całego regionu, pod warunkiem, że każda z gmin zrealizuje przypisany jej program, skutkiem czego na omawianym obszarze powstanie zintegrowana sieć walorów przyrodniczych, antropogenicznych i infrastrukturalnych. Należą do nich: sieć przystani wodniackich i kajakowych, szlaki tematyczne, sieć ośrodków wędkarskich. Do tego typu przedsięwzięć należą również wspólne działania ekologiczne.

Poniżej zostaną przedstawione elementy poszczególnych produktów, które składają się na atrakcyjną całość dla danego segmentu turystyki. Lista zawiera zarówno składniki już istniejące (w tym wymagające poprawy jakości, estetyki, zintegrowania z innymi elementami), jak i pomysły nowe, powstałe we współpracy z interesariuszami projektu. W każdej kategorii znalazły się elementy, które uznano za kluczowe dla danego segmentu turystyki. Oczywiście, niektóre z nich są wspólne. Przyporządkowanie elementów poszczególnym rodzajom turystyki ma służyć lepszemu dopasowaniu oferty do odbiorców (danego segmentu).

PRODUKT AKTYWNY

Zintegrowanym produktem turystycznym dla obszaru gmin należących do LGD w oparciu o istniejące walory naturalne jest **Zalew Domaniowski** powstały na rzece Radomce jako „Atrakcyjny Region". Ze względu na odosobnienie tego akwenu rozwijana może być wyłącznie jedno lub kilkudniowa turystyka żeglarska, polegająca najczęściej na przyjeździe nad zalew na jeden dzień lub pobycie dłuższym i codziennym i wypożyczeniu sprzętu pływającego (rowery wodne, kajaki, pontony czy żaglówki). Zachodzi zatem potrzeba istnienia wypożyczalni wyposażonych w sprzęt pływający o różnych parametrach, dobrze rozwiniętej bazy gastronomicznej i noclegowej wzdłuż linii brzegowej oraz odpowiednio rozmieszczonych parkingów. Decydującym elementem świadczącym o atrakcyjności tego miejsca będzie urządzona plaża nad zalewem, jako miejsce wypoczynku, relaksu i organizacji szeregu imprez. Zbiornik na Domaniowie to potencjalny rejon wypoczynkowy dla mieszkańców jak i osób przyjezdnych.

1. TURYSTYKA WODNA - ZALEW W DOMANIOWIE

Na bazie funkcjonującego zalewu powstałego na rzece Radomce, do którego dostęp bezpośredni mają trzy gminy zrzeszone w LGD „Razem dla Radomki"., tj. Przytyk - od strony południowej, Wieniawa - od strony północnej i Wolanów – od strony zachodniej) powinna powstać sieć nowoczesnych przystani przeznaczonych dla łodzi motorowodnych, kajaków, rowerów wodnych itp.

Ciekawsze atrakcje związane z Zalewem Domaniowskim oraz rzeką Radomką mogą stanowić m.in.

- turystyka wodna aktywna jak kajakarstwo, wioślarstwo i żeglarstwo,
- wyczynowe sporty wodne,
- zawody wędkarskie (zawodowo i amatorsko)

- turystyka motorowodna,
- turystyczne zwiedzanie rzeki na odcinkach krótkich lub długich,
- nabrzeża i brzegi rzeki, jako tereny turystycznych, spacerowych pieszych i rowerowych wędrówek.

Powstałe przystanie będą obsługiwały turystów korzystających ze sprzętu pływającego. Na terenie miejsc zagospodarowanych w infrastrukturę będzie również można wypoczywać, uczestniczyć w imprezach oraz korzystać z okolicznych atrakcji. Przystanie będą „drzwiami" do atrakcji gmin oraz miejscem sprzedaży ich oferty turystycznej.

Przystanie wraz z licznymi atrakcjami będą podstawowymi elementami infrastruktury w oparciu, o które zbudowany zostanie produkt turystyczny wspólny dla całego obszaru. Będą to miejsca oferujące atrakcje dla turystów, miejsca organizacji lub współorganizacji najważniejszych imprez na tym obszarze. Tutaj również turyści będą otrzymywać informacje o atrakcjach regionu.

Miejsca postoju zlokalizowane w gminach graniczących z zalewem Domaniowskim będą ważnym elementem ruchu turystycznego nie tylko nad akwenem czy Radomką, ale także miejscem wypoczynku w gminach, do których będzie napływać ludność.

Zagospodarowany zalew Domaniowski sprawi, że kompleksowa oferta turystyczna stanowić będzie wizytówkę całego obszaru i w sposób naturalny stworzy wspólną tożsamość obszaru. W ramach produktu poszczególne gminy należące do LGD „Razem dla Radomki" będą realizowały jego własny element – przystanie, pomosty przeznaczone dla cumowania sprzętu pływającego. Wspólne działania na rzecz produktu jakim jest Zalew Domaniowski wymaga od gmin współpracy przy tworzeniu szczegółowych planów (biznes plany, studia wykonalności i projekty architektoniczne) i stworzenie spójnego rynkowo produktu, który będzie zawierał elementy związane ze świadczeniem wspólnych części usług, wspólnej działalności marketingowej, współpracy organizacyjnej czy wspólnym aplikowaniu o środki unijne.

Zaprezentowane poniżej wspólne elementy infrastruktury odzwierciedlają spójne działania gmin na rzecz rozwoju turystyki wodnej na Zalewie Domaniowskim. Oferta miejsc postoju (przystani) oraz propozycja programowa produktów i imprez zwiększy szanse rozwoju pod względem atrakcyjności, otwartości a przede wszystkim szeroko rozumianego zagospodarowania „perełki" - Morza Domaniowskiego.

Stanice wodne dla żeglarzy, kajakarzy itp.

Przystanie będą oferowały usługi związane z organizowaniem turystyki żeglarskiej, kajakowej. W wyodrębnionej części będzie istniała możliwość wypożyczenia sprzętu wodnego i sportowego. Będą to usługi przeznaczone głównie dla osób nie związanych bezpośrednio z żeglarstwem. W ofercie znajdą się: kajaki, rowery wodne, łodzie wiosłowe. Ponadto oferowane będą rejsy (spacery) łodziami motorowodnymi.

Przechowywanie sprzętu wodnego

Planuje się również usługę przechowywania sprzętu pływającego. W skład tej usługi wejdzie sezonowa lub całoroczna opieka nad sprzętem lub cumowanie łodzi w porcie w sezonie letnim, prowadzenie ewentualnych napraw sprzętu.

Usługi związane z infrastrukturą socjalną

Przystanie będą świadczyć usługi socjalno-bytowe o wysokim standardzie. W bezpośredniej bliskości pomostów, będą zlokalizowane nowoczesne toalety, prysznice i niewielkie zaplecze kuchenne.

Działalność handlowa

Przewiduje się zlokalizowanie sklepu żeglarskiego czy wędkarskiego oraz sklepu z artykułami spożywczymi i przemysłowymi. Sklep będzie oferował zaopatrzenie w podstawowe produkty potrzebne dla tej grupy klientów.

Usługi gastronomiczne i kulturalne

Planowane jest uruchomienie lokali gastronomicznych, które zostaną zlokalizowane w bezpośredniej bliskości zalewu Domaniowskiego. Będzie się w nich koncentrować życie rozrywkowe m.in. poprzez organizowane imprezy żeglarskie, wędkarskie. W trakcie dużych imprez organizowanych nad Zalewem tj. „Powitanie Lata" będą tworzone czasowe punkty gastronomiczne oferujące lokalne produkty.

Turystyka aktywna i imprezy sportowo-rozrywkowe

Oferta Zalewu Domaniowskiego obejmować będzie produkty turystyki aktywnej, rekreacyjnej i kulturalnej.

Proponowane produkty:

Program „Turystyka wodna na Domaniowie" ma na celu stworzenie kompleksowej oferty oraz interesujących sposobów spędzania czasu wolnego przez turystów odwiedzających ten obszar i korzystających z powyżej omówionych usług.

Regaty żeglarskie

Obecnie nie są organizowane na omawianym obszarze zawody związane z turystyką wioślarską czy żeglarską. Ze względu na atrakcyjność miejsca jakim jest Zalew Domaniowski zakłada się wprowadzenie tej formy turystyki z możliwościami uprawiania sportów i turystyki wodnej dla żeglarzy czy wioślarzy. Oferowane będą usługi związane z inauguracją sezonu, zawodami w regatach, połączone z odbywającymi się innymi atrakcjami.

Zawody wędkarskie

Na terenie Zalewu Domaniowskiego istnieją znakomite warunki do uprawiana wędkarstwa. Łowisko - Domaniów zapewnia satysfakcję z połowów nawet najbardziej wymagającym wędkarzom. Rozwój tej części produktu turystycznego wymaga stworzenia odpowiedniej infrastruktury w postaci kompleksowych i nowoczesnych przystani wodnych, wypożyczalni sprzętu wodnego, ośrodków wędkarskich, a także zaprogramowania szeregu ciekawych imprez. Planuje się wprowadzić do cyklicznych imprez zawody Euro Carp Domaniów, które przyciągałyby wędkarzy, nie tylko subregionu ale również gości – wędkarzy z zagranicy.

Powitanie Lata

Odbywająca się od kilku lat nad Morzem Domaniowskim przy plaży impreza kulturalna pn. „Powitanie lata" cieszy się ogromnym zainteresowaniem wśród lokalnej społeczności jak również przyjezdnych. Urozmaicenie imprezy o planowane dodatkowe atrakcje nad zalewem Domaniowskim to wspaniały element promocji na szerszą skalę.

Domaniowskie tawerny

Nie jest możliwe zorganizowanie imprez bez bazy gastronomicznej. Propozycja stworzenia Domaniowskich tawern, obiektów gastronomicznych, które będą obiektami łączącymi funkcje

gastronomiczne z rozrywkowymi przyczyni się do zintegrowania regionu i nadania wspólnych cech dla tego produktu. Największe natężenie ich działalności powinno przypadać od maja do października. Optymalną ofertę tawerny uzupełni pole piknikowe z zadaszonymi stolikami, sceną, podestem do tańca oraz miejscem pod ognisko i grill. Dla turystów spotkania w tawernie i przy ognisku będą okazją wymiany doświadczeń, słuchania muzyki oraz skosztowania potraw regionalnych.

Dla podniesienia oferty i klimatu żeglarskiego możliwe jest zorganizowanie imprez kreujących atmosferę tego miejsca tzn. piknik wioślarski, zlot wodnego karawaningu czy rejsy tratwami. Harmonogram imprez powinien zostać ustalony wspólnie przez organizatorów tak, aby oferta uzupełniała się i nie stanowiła konkurencji.

Wycieczki rekreacyjne i tematyczne

Atrakcją pobytu nad Zalewem Domaniowski będzie możliwość odbycia rejsu od 0,5 do 1,5 godz. po Zalewie na łodziach spacerowych, które będą mogły jednorazowo zabierać około 8-10 osób. Określonych zostanie kilka tras i tematów m.in. związanych z historią w regionie.

Nocne spacery po Domaniowie

Oferta wieczorna dla wszystkich, którzy chcieliby poznać uroki nocnej wyprawy po Zalewie. Podczas 2-3 godzinnego rejsu łodziami głównym punktem programu byłaby kolacja z lokalnymi specjałami i trunkami, imprezy tematyczne.

„Nie tylko na wodzie"

Bardzo ważne jest stworzenie nad zalewem plaży, na której odbywałyby się różnego rodzaju imprezy kulturalne, które będą uatrakcyjniały pobyt nad Domaniowem oraz przyciągną gości związanych nie tylko z turystyką motorowodną. Goście będą mieli okazję do wzięcia udziału w zabawach i poznaniu różnorodnych gier i konkursów. Będzie to produkt skierowany do dzieci i ich rodziców oraz do pozostałych wypoczywających „na brzegu". Podczas tej wyprawy w świat zabawy uczestnicy będą się przenosić w różne miejsca i w różne style zabaw. Elementami produktu będą m.in.:

- konkursy muzyczne (karaoke), taneczne (nauka tańców egzotycznych)
- konkursy i zabawy: krykiet, rzuty podkowami, polskie kręgle, wyścigi w workach, przeciąganie liny,
- piłka plażowa (siatkówka, piłka ręczna)
- plac zabaw dla najmłodszych, zjeżdżalnie, huśtawki itp.,
- pokazy konne, przejazdy wozami konnymi i samochodami terenowymi,
- pokazy sztucznych ogni,
- itp.

Oczywiście zakres oferty będzie dostosowany do potrzeb i zainteresowania oraz stopniowo rozszerzany wraz ze zwiększaniem się liczby turystów.

Spływy i zawody kajakowe

Obecnie turystyka kajakowa na obszarze funkcjonowania LGD „Razem dla Radomki" nie jest uprawiana. Dlatego widzi się potrzebę wydłużenia spływu kajakowego po Radomce na jej górnym odcinku od Przysuchy do Jedlińska. Spływ kajakami rzeką Radomką, która docelowo poprowadzi do Zalewu Domaniowskiego pozwoli na kontakt z przyrodą, a także dostarczy wrażeń szczególnie na stopniach wodnych i bardziej wartkich częściach szlaków. Wyznaczona zostanie trasa tak, aby turyści mogli samodzielnie lub w zorganizowanych grupach odbywać wycieczki i rajdy o różnych stopniach

trudności i zróżnicowanej tematyce. W późniejszym okresie organizowane będą również spływy, a także trasy połączone na przykład z: biegiem, jazdą na rowerze czy jazdą konną, mające charakter zawodów sportowych.

Imprezy kalendarzowe nad Morzem Domaniowskim

O atrakcyjności Zalewu Domaniowskiego i jego otoczenia będą stanowić organizowane imprezy, które dla mieszkańców jak i turystów oraz osób odwiedzających rodziny mieszkające na terenie Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" mogą stać się powodem przyjazdu w konkretnym terminie nad zalew.

Cechą charakterystyczną imprez jest również i to, że stają się one dobrym nośnikiem informacji o regionie i miejscu, w którym się odbywają. Ważna jest oczywiście tematyka i pomysł na imprezę, ale oprócz tego poinformowanie mediów o jej planowaniu i przebiegu. Proponowane imprezy to:

„Otwarcie i zamkniecie sezonu żeglarskiego nad zalewem w Domaniowie"

Organizacja imprez inaugurujących sezon żeglarski oraz promocja Zalewu Domaniowskiego i jego atrakcji, podkreślałby rangą znaczenie tego obszaru, jako ważnego miejsca dla turystów motorowodnych i kajakowych. Elementami imprez mogą być pokazy motorowodne, prezentacja sportowych łodzi motorowych, pokazy policji wodnej i WOPR. Impreza analogicznie do otwarcia odbywałaby się na zakończenie sezonu.

„Wędkowanie nad zalewem w Domaniowie"

Podobnie planuje się imprezy wędkarskie, podczas których organizowane będą zawody dla miłośników wędkowania. Przewiduje się różnego rodzaju konkursy, zawody związaną z tą formą rekreacji np. na największą złapaną rybę, zawody w obrabianiu ryb, uczty kulinarne. Oczywiście tym zawodom będą towarzyszyć imprezy uzupełniające.

Spotkania Wodnego Karawaningu na Domaniowie

Propozycja corocznego zjazdu ludzi połączonego z uroczystym rozpoczęciem zlotu, zawodami sprawnościowymi oraz wyborem najładniejszej łodzi. Impreza powinna również wykorzystywać ofertę pozostałych produktów turystycznych zaproponowanych w strategii. Podczas zlotu wodnego karawaningu, może odbywać się: sprzedaż pamiątek, plakatów, zdjęć, publikacji i albumów o tematyce wodnej, konkursy wiedzy o podróżnikach i podróżach, konkursy wiedzy o łodziach motorowodnych itp. Z czasem impreza może zyskać międzynarodowy charakter i dużą popularność wśród turystów krajowych i zagranicznych.

„Fale muzyczne nad Domaniowem"

Proponuje się organizowanie przeglądu piosenki dla fanów turystyki wodnej „wodniaków". Ciekawa aranżacja, scena umieszczona na plaży oraz zaproszeni wykonawcy, jak też wsparcie medialne pism branżowych pozwolą na wypromowanie obszaru objętego projektem jako miejsca przyjaznego wodniakom..

„Domaniowskie święto wody"

Będzie to cykl imprez i pikników żeglarskich. Organizowane będą zawody kajakarskie, wioślarskie. Imprezy te powinny przybrać przynajmniej częściowo charakter zawodów wyczynowych, o wyższym stopniu trudności tak, aby występy zawodników były interesujące dla publiczności. Całość powinny uzupełniać festyny. Z imprez tego typu można w przyszłości wyłonić część sportową np. zawody kajakarski lub wioślarskie.

„Domaniowska Majówka "

Planuje się stworzyć specjalny program na weekend majowy. Jest to coraz bardziej popularny czas tzw. małych wakacji i powinien być on wykorzystany, przez turystów poszukujących atrakcji i niejako rozpoczynających sezon wakacyjny. Ten program może być kompilacją produktów i imprez odbywających się nad Morzem Domaniowskim.

Domaniowska Noc świętojańska

Uroczyste puszczanie wianków z zapalonymi świeczkami po Zalewie na Domaniowie połączone z wyborem największego/najpiękniejszego wianka Nocy Świętojańskiej. Elementem kulminacyjnym będzie rozpalenie ogniska, a zebrani turyści i mieszkańcy będą świętować przy muzyce i tradycyjnej kiełbasce.

Potencjalne lokalizacje przystani dla sprzętu wodnego

Wybór lokalizacji poszczególnych przystani powinien nastąpić na podstawie szczegółowych analiz podczas sporządzanie biznes planów poszczególnych obiektów i przedsięwzięć. Poniżej zaproponowane zostały potencjalne lokalizacje dla obiektów w gminach graniczących z Domaniowem, których warunki lokalizacyjne umożliwiają taka inwestycję.

Tabela Lokalizacje przystani w poszczególnych gminach

Miejscowość	Lokalizacja
1. Domaniów (gm. Przytyk)	Rozbudowa istniejącej plaży, zagospodarowanie i urządzenie głównej przystani
2. Kaleń (gm. Wolanów)	W pobliżu miejscowości Kaleń – zagospodarowanie terenu na plażę oraz przystań
3. Brudnów (gm. Wieniawa)	W pobliżu tamy bocznej (msc.) Brudnów – zagospodarowanie terenu na przystań i plażę

Źródło: Opracowanie własne

2. TURYSTYKA ROWEROWA

Trasy rowerowe.

Na terenie LGD istnieją już wytyczone przez Związek Gmin „Radomka" ścieżki rowerowe. Do głównych zadań należy przegląd tras pod kątem ich atrakcyjności i przejezdności. Ponadto należy dokonać ewentualnej korekty tras, odnowienia znaków, postawienia tablic (najlepiej z wykorzystaniem nowych, trwalszych technologii), postawienia zadaszonych wiat, postawienia ławek i koszy na śmieci.

Turysta rowerowy potrzebuje bezpiecznie i dogodnie przewieźć rower oraz wygodnie go postawić w stojaku w czasie postoju, zwiedzania itp.

Wycieczki rowerowe:

- „Rowerem po Puszczy Rozwadowskiej" – wycieczka rowerowa z najbardziej dzikimi fragmentami Puszczy Rozwadowskiej"
- „Wycieczka rowerowa ze spływem kajakowym" – wycieczka rowerowa w Dolinie Rzeki Radomki
- „Wycieczka rowerowa z tradycją" – wycieczka rowerowa organizowana we współpracy z lokalnymi twórcami i gospodarstwami agroturystycznymi.

3. TRASY PRZYRODNICZE

Wycieczki przyrodnicze (np. ornitologiczne) - Powyższe wycieczki mogłyby znaleźć się w przewodniku oraz na stronach internetowych, m.in. www.razemdlaradomki.pl. Niektóre mogłyby być dodatkowo wydane w formie broszurek (bezpłatny materiał reklamowy) i stanowić trasy dla wycieczek np. wozami konnymi.

Trasy piesze (w tym nordic-walking)

Lasy przysusko-szydłowieckie oraz Dolina Rzeki Radomki to idealny teren do spacerów, joggingu i uprawiania narciarstwa biegowego.

Przykładowe wycieczki:

Zadania:

- Postawienie wiat przeciwdeszczowych, ławeczek, koszy na śmieci – przynajmniej na obrzeżach lasu.
- Dbałość o las, aby wycinki drzew były przeprowadzane bez naruszania estetyki krajobrazu i bezpieczeństwa turystów.
- Wyrównywanie tras przez leśnictwo, szczególnie przed sezonem zimowym.

4. TURYSTYKA JEŹDZIECKA

Turystyka jeździecka jest coraz bardziej popularną dziedziną turystyki i korzystają z niej bardzo chętnie zarówno osoby młode, jak i starsi, bardziej wytrawni jeźdźcy. Ten rodzaj podróżowania jest bardzo atrakcyjną formą czynnego wypoczynku, który sprawia zdecydowanie więcej przyjemności niż tradycyjna jazda na ujeżdżalni.

Trasy konne na terenie gmin „Razem dla Radomki" wymagają miejsc postojowych oraz gospodarstw, mogących przenocować konia i jeźdźca. Wszystkie wytyczone trasy tematyczne powinny uzupełniać miejsca postojowe oraz biwakowe. Będą one doskonałą podstawową do uprawiania turystyki aktywnej i specjalistycznej.

Stworzenie tras tematycznych, w oparciu o bogatą i ciekawą historię tych terenów, w połączeniu z ciekawostkami przyrodniczymi, daje mocne podstawy do organizowania zintegrowanych programów dla „zielonych szkół". Bogata historia obszaru połączona z licznymi skarbami przeszłości stwarza możliwość uczenia historii od czasów prasłowiańskich, aż po II wojnę światową. Ponadto bogata szata roślinna, pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej, są znakomitymi pomocami naukowymi na lekcje biologii i ekologii. Wspólnie należy zadbać o trasy tematyczne: rowerowe, piesze i konne, które będą eksponować następujące walory:

Do wytyczenia szlaku można wykorzystać istniejące tereny lasów przysusko szydłowieckich. Całość powinna zostać skoordynowana z istniejącymi ścieżkami rowerowymi.

Zadania:

- Opracowanie trasy.
- Oznakowanie w terenie.
- Oznakowanie na mapach stojących w terenie.
- Zaznaczenie tras na mapie.

Należy pamiętać, że tworzenie tras rowerowych i konnych będzie wymagało dodatkowej infrastruktury. W przypadku szlaków rowerowych są to wypożyczalnie rowerów, stanice rowerowe, parkingi, punkty widokowe, punkty serwisowe.

PRODUKT KULTUROWY

Jednym z ważniejszych elementów kształtowania wizerunku turystycznego regionu jest odwołanie się do jego kultury i wykorzystanie lokalnych tradycji i zwyczajów w kreowaniu oferty turystycznej. Tradycyjne obrzędy, rzemiosło i wyroby rękodzielnicze, regionalne potrawy czy stroje ludowe – to podstawowe składniki materialnego dziedzictwa, które mogą stać się ważnym elementem kreowania popytu turystycznego na ofertę regionu.

Idea produktu kulturowego zakłada, że będzie to dla turysty możliwość aktywnego udziału w wydarzeniach, że będzie miał możliwość nie tylko coś zobaczyć, ale również włączyć się w proces twórczy.

Warto przypomnieć w tym miejscu, że turystyka kulturowa jest dziś jedną z najlepiej rozwijających się form turystycznych. Potrzeba rozwoju osobistego, możliwość poznania historii i tradycji miejsc, w których spędza się czas wolny, to nowe potrzeby turystów.

Tematyczne trasy turystyczne

W wielu przypadkach, zwłaszcza mając do czynienia z turystami indywidualnymi, nie tyle istotne jest miejsce zamieszkania podczas pobytu, ile możliwości atrakcyjnego spędzenia czasu. Jedna gmina może dostarczyć atrakcji jedynie na kilka dni, wspólnymi siłami turystę można zatrzymać dłużej. W tym celu gminy wspólnie powinny stworzyć szereg tematycznych tras turystycznych, eksponujących atrakcje o charakterze ponadgminnym. Pojedyncze atrakcje z terenu jednej gminy posiadają znacznie mniejszą siłę przyciągania niż pełny program tematyczny. Dotyczy to przede wszystkim pobytów krótkoterminowych (głównie weekendowych). Współpraca i współodpowiedzialność społeczności za całość programu jest bardzo istotna.

Zadania:

- Opracowanie koncepcji szlaku kulturowego, pokazującego w terenie materialne dziedzictwo kulturowe regionu;
- Nawiązanie współpracy z najważniejszymi ośrodkami promującymi kulturę regionu – organizacja atrakcji na szlaku: Muzeum im. Oskara Kolberga, Muzeum Witolda Gombrowicza, Izby Regionalne, twórcy ludowi, zespoły taneczne i śpiewacze itp.;
- Przygotowanie mapy szlaków kulturowych (wykorzystanie już istniejących tras turystycznych w regionie), wraz z opisem atrakcji na trasie
- Wyznaczenie w terenie i oznakowanie tras turystycznych,
- Porozumienie w zakresie promocji oferty kulturowej oraz dystrybucji informacji o tej ofercie;
- Opracowanie szczegółowych programów warsztatów;
- Opracowanie szczegółowych koncepcji organizacji imprez kulturalnych
- Opracowanie ramowego kalendarza imprez i wydarzeń

Przykładowe projekty i szlaki kulturowe

- **Szlak Muzealny** - opracowanie koncepcji szlaku kulturowego we współpracy z najważniejszymi ośrodkami promującymi kulturę regionu.
- Ponadto **opracowanie „samoistnych" produktów turystycznych „Sławni mieszkańcy"**
    - we współpracy z Muzeum im. Oskara Kolberga,

Najważniejszą formą działalności placówki jest udostępnianie muzealnej kolekcji jest wystawiennictwo, którego istotnym uzupełnieniem są publikacje, programy edukacyjne, działania o charakterze artystycznym (koncerty). Program stałych ekspozycji muzealnych uzupełniają i wzbogacają wystawy czasowe, najczęściej etnograficzne, również z zakresu sztuki oraz lokalnej historii Przysuchy i okolic. Ekspozycje zmienne będą podstawową formą popularyzowania działalności Muzeum i decydują o bieżącej atrakcyjności oferty muzealnej dla środowiska lokalnego i regionu.

Ponadto przez Muzeum będą realizowane następujące projekty:

- organizacja kiermaszu sztuki ludowej, na którym można będzie nabyć rzeźby i inne wyroby twórców ludowych, monety itp.
- organizacja warsztatów etnograficznych dla twórczyń ludowych

- we współpracy z Muzeum Witolda Gombrowicza,

Muzeum Witolda Gombrowicza oprócz prowadzenia klasycznych form działalności muzealnej, takich jak wystawy czasowe, lekcje muzealne, prelekcje i wykłady, chce być miejscem spotkania i dyskusji Centrum i Prowincji, konfrontowania głośnych zjawisk literackich i artystycznych z wyrobioną publicznością żyjąca poza centrami kultury. Głównym zadaniem do realizacji w najbliższych latach jest przyciąganie młodych twórców i odbiorców kultury (młodych przede wszystkim nonkonformizmem i kreatywnością, a nie metrykalnie), a także „młodych" gombrowiczologów i wielbicieli twórczości Gombrowicza, także spoza ośrodków akademickich. Kolejne działania promujące Muzeum jako produkt turystyczny to promocja w portalach turystycznych, nawiązywanie kontaktów z przewodnikami.

Priorytetowe zadania:

- organizacja wspólnie z Urzędem Marszałkowskim międzynarodowego sympozjum gombrowiczowskiego, które nawiązywać będzie do tradycji pierwszych Festiwali Gombrowiczowskich;
- szeroka promocja placówki poprzez portal literacki skierowany do czytelnika europejskiego;
- organizacja festiwalu gombrowiczowskiego;
- organizacja rajdu kulturalno – turystycznego (np. rajd miłości, szlak miłości Gombrowicza);
- dołączenie do literackiego szlaku południowego Mazowsza.

Atrakcyjność Muzeum Witolda Gombrowicza dla turystów podniosą też planowane na najbliższe lata inwestycje. W najbliższych latach przywrócone zostaną stawy w parku we Wsoli. Rozpoczęta zostanie też budowa nowego budynku muzealnego oraz rewitalizacja parku.

- **Sławni Rycerze** - Powała z Taczewa oraz Mszczuj ze Skrzynna. W Taczowie (gmina Zakrzew) realizowany jest projekt z okazji zbliżającej się 600 rocznicy Bitwy pod Grunwaldem. Dominującym elementem całego projektu "Rycerze Bogurodzicy" będzie świątynia. Będzie ona zarazem mauzoleum pierwszego polskiego hymnu „Bogurodzica". Ponadto powstanie wielka

kompozycja rzeźbiarska. Organizatorzy przedsięwzięcia chcą również, aby w Taczowie rozpoczęły się obchody związane z wydarzeniami z przełomu 1409 i 1410 roku.

- **Szlak grodów i stanowisk archeologicznych -** Obszar objęty projektem obfituje w stanowiska archeologiczne, gdzie prowadzono prace wykopaliskowe w poszukiwaniu świadectw dawnej kultury materialnej. Połączenie dawnych grodzisk pozwoli na prześledzenie historii osadnictwa na tych terenach. Szlak w przyszłości powinny uzupełniać zrekonstruowane grody. Z uwagi na charakter zachowanych grodzisk trasa ta będzie miała specyfikę krajobrazową, a bardzo istotnym elementem w jej realizacji będą opisy.
- **Szlak dworków i pałaców -** Na obszarze objętym projektem znajdują się zespoły parkowo-pałacowe, godne obejrzenia. Założenia parkowo-pałacowe oraz wznoszone dworki szlacheckie są jednymi z najciekawszych i jednocześnie charakterystycznych elementów w historii architektury. Zachowane obiekty są tym cenniejsze, że w granicach dzisiejszej Polski (z uwagi na uwarunkowania historyczne) jest ich niewiele. Cenne i warte obejrzenia są również obiekty jedynie częściowo zachowane.
- **Przysmaki wiejskie** − trasa polecająca wybrane punkty gastronomiczne, np. z przepisami restauratorów;
- **Twórcy ludowi w naturalnym otoczeniu** - możliwość bliskiego kontaktu z twórcą przez rozmowę i nabycia dzieła artystycznego lub artystycznego drobiazgu. Produkt wykorzystuje potencjał twórczy mieszkańców gmin i jest dobrym sposobem na promowanie lokalnych artystów.
- **Warsztaty artystyczne**:
  - Warsztaty odwołujące się do tradycyjnych technik rzemieślniczych: garncarstwo, rzeźbiarstwo, wycinanki, plecionkarstwo;
  - Kilkugodzinne, warsztaty organizowane w tygodniu, dające możliwość praktycznego zapoznania się z daną techniką rzemieślniczą;
  - Warsztaty weekendowe, połączone w cykle miesięczne według techniki (każde zajęcia na bardziej zaawansowanym poziomie) lub też łączące różnorodne techniki (każde zajęcia poświęcone innej technice);

KULTURALNE IMPREZY CYKLICZNE

„Dni Kolbergowskie”, **„Ścięcie Śmierci”** oraz **„Apetyt na Gombrowicza”** z pewnością pozostaną kulturowymi produktami flagowymi obszaru LGD „Razem dla Radomki”. Należy położyć nacisk na promowanie w ich trakcie wszystkich miejsc i produktów, zachęcając tym samym do ponownego przyjazdu.

Propozycje nowych imprez:

- **„Festiwal tradycji” –** pokazy, warsztaty, wystawy twórców ludowych, wykłady itp. –Festiwal, na którym będą mogły zaprezentować się zespoły ludowe, orkiestry dęte i twórcy ludowi.
- **Noc Muzeów**- impreza kulturalna, polegająca na udostępnianiu muzeów, galerii i instytucji w wybranym dniu w godzinach nocnych. Organizatorzy przygotowują także specjalne atrakcje np. zwiedzanie obiektów zazwyczaj niedostępnych, koncerty, poczęstunki, warsztaty, scenki rodzajowe itp. Zwiedzanie umożliwiane jest za symboliczną kwotę płaconą przy pierwszym wejściu lub za darmo.
- **Targi sztuki ludowej**, na której odbywałyby się m.in. pokazy technik rękodzielniczych

PRODUKT RODZINNY/LETNISKOWY

Baza noclegowa: pensjonaty, kwatery, agroturystyka

Dłuższe pobyty wymagają rozwoju bazy noclegowej w cenach przystępnych, w przedziale 30−50 zł za miejsce. Ważny jest też dostęp do ogrodu, niekrępujące wejście, możliwość przygotowania posiłków (w przypadku kwater prywatnych) oraz oddzielna łazienka. Pojęcie „agroturystyka" odnosi się tylko do wynajmu pokoi przez rolników, których na terenie LGD jest bardzo wielu.

Zadania:

- Poszukiwanie zainteresowanych.
- Pomoc władz lokalnych dla potencjalnych inwestorów/właścicieli obiektów (np. bezpłatne doradztwo prawne).
- Stworzenie korzystnej polityki finansowej dla powstających obiektów.
- organizacja szkoleń z zakresu pozyskiwania środków na remonty i adaptacje budynków na rozwój agroturystyki.

Rolnictwo ekologiczne i produkty lokalne

Możliwość nabycia świeżych produktów od miejscowych rolników to duża frajda dla „mieszczuchów". Ruchy konsumenckie w ostatnich latach pokazują korzyści z nabywania produktów od miejscowych dostawców. Zadania:

- Zachęcanie rolników do wytwarzania produktów ekologicznych: warzyw, owoców, miodu, przetworów, również ziół i kwiatów.
- Stworzenie przyjaznej i estetycznej przestrzeni służącej do sprzedaży produktów ekologicznych (np. zachęta do sprzedaży kwiatów na dworcach, przy ciągach spacerowych).
- Pomoc w wypromowaniu produktów lokalnych i ich dystrybucji.
- Przygotowanie książek kucharskich z lokalnymi potrawami (np. w formie drukowanych
- broszur);
- Warsztaty kulinarne prowadzone głownie w weekendy, a także w tygodniu na zamówienie grup zorganizowanych;
- Organizowanie „wspólnego gotowania", zakończonego wspólną kolacją, obiadem itp., na bazie przygotowanych w trakcie warsztatu potraw.

Imprezy cykliczne

„Ogólnopolskie Dni Papryki w Przytyku " organizowane corocznie w Przytyku mogą stać się produktem flagowym obszaru LGD „Razem dla Radomki" promującą produkt lokalny oraz ułatwiającą dystrybucję papryki.

Niedziela na wsi – idąc za przykładem gminy Jedlińsk, w której organizowany jest „Turniej sołectw" w każdej z gmin może być organizowana impreza plenerowa. W programie: Turniej rodzin (rodziny biorą udział w różnego rodzaju konkursach sportowo-rekreacyjnych, wiedzy), występy zespołów zaproszonych i miejscowych oraz zabawa taneczna. Imprezie towarzyszą wystawy twórczości ludowej, stoiska handlowe, blok sportowy. Impreza cieszy się uznaniem wśród społeczności lokalnej gminy Jedlińsk.

Szkoła gotowania wykorzystująca tradycyjne przepisy kuchni regionalnej LGD „Razem dla Radomki";

PRODUKT EDUKACYJNY DLA DZIECI, MŁODZIEŻY I DOROSŁYCH

Ścieżki dydaktyczne – najczęściej przyrodnicze i geologiczne – są to specjalnie wyznakowane trasy, które biegną albo łącznie ze szlakiem turystycznym, albo są zupełnie od niego nie zależne i biegną własną wyznaczoną drogą. Ścieżki te mają przede wszystkim charakter dydaktyczny i biegną w terenie, który jest przykładem i wzorcem dla pewnych zjawisk czy to przyrodniczych czy geologicznych. Co kilkaset metrów występują tzw. przystanki, na których znajdują się tablice z opisem zjawiska, zabytku, itp. Są one przeznaczone głównie do prowadzenia zajęć w terenie głównie z zakresu biologii, geografii, historii i architektury. Mają one charakter interdyscyplinarny mimo że np. ścieżka jest zaklasyfikowana jako przyrodnicza. W dyrekcji parku zazwyczaj można otrzymać materiały i wydawnictwa oraz mapy ścieżek.

Występują też ścieżki dydaktyczne nie oznakowane – w tym przypadku nie występują znaki prowadzące z przystanku na przystanek. Poruszać po ścieżce możemy się wg mapy ścieżki dydaktycznej, którą jak już wspomniano można otrzymać w dyrekcji parku. Poza tym ścieżka ta niczym nie różni się od opisanej powyżej.

Ścieżki dydaktyczne wykonywane są na zlecenie administracji obszarów chronionych lub wyznakowane w rejonach szczególnie atrakcyjnych pod względem poznawczym. Ich przebieg, treść krajoznawcza i informacyjna stanowisk przy szlaku itp. ustalane są i finansowane przez instytucję zlecającą.

Szlaki tematyczne nawiązujące do programu szkolnego

- Szlaki literacko – historyczne;
- Szlaki przyrodnicze;
- Archeologiczna ścieżka edukacyjna (wyznaczenie terenu szczególnie na terenie Przysuchy i Wieniawy)
- Szlak poetów i pisarzy (wersja ogólna lub okres międzywojnia).
- Szlak militarny 1939−1945.

Lekcje muzealne

- Lekcje na temat sztuki ludowej w Izbach Regionalnych na terenie LGD.
- Lekcje literatury w Muzeum Gombrowicza.
- Lekcje na temat etnografii i folkloru w Muzeum im. Oskara Kolberga
- Lekcje przyrody w terenie (Dolina Rzeki Radomki).

Warsztaty dla grup szkolnych

- Warsztaty taneczne we współpracy z lokalnymi zespołami ludowymi.
- Warsztaty we współpracy z twórcami ludowymi.
- Warsztaty artystyczne organizowane przez miejskie/gminne ośrodki kultury.

Oferta rekreacyjna: Ogniska, kuligi, przejażdżki bryczkami (stajnie, właściciele bryczek).

Zadania:

- Przygotowanie kompleksowej oferty.
- Wykonanie ścieżek rekreacyjno-edukacyjnych w Puszczy Rozwadowskiej.

KONKURSY DLA DZIECI I MŁODZIEŻY

- Podczas zajęć szkoleniowych młodzież poznaje historię naszego regionu, lokalną tradycję, obyczaje
- W programie przewidziany jest konkurs fotograficzny, jak również zajęcia muzyczne i plastyczne

Konkurs fotograficzny

Konkurs zorganizowany zostanie z myślą o popularyzacji dziedzictwa obszaru LGD "Razem dla Radomki". Konkurs przewidziany jest dla młodzieży zamieszkującej obszary gmin LGD. Zgromadzone publikacje zostaną wykorzystane do promocji obszaru gmin, publikacji. Zdjęcia zostaną ocenione następujących kategoriach: przyroda, architektura, ludzie, kultura, obyczaje.

Nowe formy turystyki

- Geocaching – ukrywanie „skarbów" i zostawianie informacji na specjalnej stronie internetowej. Wykorzystując dane ze strony oraz odbiornik GPS, turyści udają się na poszukiwanie „skarbu", zwykle ukrytego w atrakcyjnej okolicy.

  Zadanie: Kreowanie mody na ukrywanie „skarbów" i zamieszczanie informacji na stronie internetowej www.geocaching.com. Przyciągnęłoby to szczególnie turystów z segmentu rodzinnego, ale również edukacyjnego.
- Questing − zabawa w podchody, zagadki, odkrywanie tajemnic, historii. Idealna dla grup rodzinnych, szkolnych i grup przyjaciół, w tym młodzieży.

  Zadanie: Opracowanie questingu dla obszaru LGD i umiejętna promocja jako ciekawego sposobu zwiedzania.

PRODUKT BIZNESOWY (TURYSTYKA KONFERENCYJNA)

Baza noclegowa i gastronomiczna

Jest to podstawa tego typu turystyki (odpowiednia liczba miejsc noclegowych o dobrym i bardzo dobrym standardzie, sale konferencyjne, sprzęt, gastronomia na odpowiednim poziomie). Ośrodki we Wsoli, Zbożennej, Milejowicach i Zameczku najlepiej spełniają wymienione powyżej warunki.

Atrakcje

Połączenie produktu biznesowego z produktem aktywnym i kulturowym może spowodować powstanie ciekawej oferty turystycznej w otoczeniu nieskażonej przyrody terenów LGD „Razem dla Radomki".

9. BUDOWA TOŻSAMOŚCI MARKI TURYSTYCZNEJ LGD „RAZEM DLA RADOMKI"

W działaniach realizowanych przez Stowarzyszenie „Razem dla Radomki" związanych z turystyką niezmiernie ważnym zagadnieniem są sprawy związane z promocją, jak również upowszechnieniem informacji dotyczących zadań i akcji podejmowanych przez LGD.

Musimy pamiętać, że w dzisiejszych czasach – łatwy i szybki dostęp do informacji stanowi podstawę funkcjonowania każdej organizacji. Dlatego dobrze rozwinięta promocja marki turystycznej, oparta na wykorzystaniu różnorodnych narzędzi, pozwala na dotarcie do szerokiej grupy odbiorców – i stanowi główny składnik budowy potencjału każdego produktu. Istotnym aspektem jest również skierowanie działań z zakresu promocyjno-informacyjnych na dwutorową drogę.

Z jednej strony należy kreować wizerunek i promocję o turystyce na obszarze objętym działaniem Lokalnej Grupy Działania. Natomiast z drugiej strony, należy pamiętać, – aby obszar podlegający działaniom LGD „Razem dla Radomki" stał się również rozpoznawalny przez szersze grono odbiorców i turystów. Dzięki takiemu procesowi – teren działania LGD staje się atrakcyjny dla turystów i inwestorów, którzy zawsze niosą ze sobą kapitał, niezbędny dla rozwoju danego obszaru. Dlatego koordynacja obydwu obranych kierunków działań, może przynieść zamierzone efekty.

Promocja marki jest też działalnością długofalową, na jej efekty trzeba pracować latami. Należy w niej uwzględnić mniej obecne – a bardziej przyszłe trendy. Działania promocyjne wymagają przystosowania się do zachodzących zmian, dobierania coraz skuteczniejszych narzędzi. Dynamika rozwoju każdego produktu, w tym również turystyki, zależy w dużej mierze od przeprowadzanych działań promocyjnych. W dobie silnej konkurencji konieczne jest ciągłe wzbogacenie wielokierunkowych działań skoncentrowanych na promocję marki.

Odpowiadając na wyżej przedstawione wytyczne, przedstawiamy strukturę budowy marki turystycznej Stowarzyszenia LGD „Razem dla Radomki. Zawieramy w nim najważniejsze aspekty powiązane ze Stowarzyszeniem i przejawami jego aktywności.

9.1. BUDOWA WIZERUNKU MARKI LGD „RAZEM DLA RADOMKI"

Stworzenie silnej marki LGD „Razem dla Radomki" stanowi jeden z najważniejszych elementów Strategii. Jest ona efektem świadomego działania, zgodnego z założeniami tożsamości marki danego produktu. Silna marka turystyczna produktu stanowi podstawę w procesie rozwoju każdego produktu i tworzenia wizerunku obrazu jako atrakcyjnego turystycznie.

Wizerunek produktu turystycznego stanowi odzwierciedlenie w świadomości klienta obrazu obszaru turystycznego, tworzonego także za pomocą określonych działań, w tym procesu komunikacji marketingowej. Dlatego tożsamość w ujęciu marketingowym to świadomie kreowany przekaz pośrednio wpływający na „image" marki.

Marka stanowi narzędzie służące do przekazania zaplanowanej informacji do osób w bliższym i dalszym otoczeniu. Dlatego konstruując schemat marki, musimy stworzyć założenia, które ma ona skutecznie przekazywać. Marka to nazwa, znak, symbol, termin lub kombinacja tych elementów opracowana w celu oznaczenia produktu turystycznego lub usługi turystycznej oraz ich odróżnienia od innych ofert. Dlatego marka jest również ważnym argumentem poza konsumpcyjnym, który podnosi wartość oferty handlowej, powoduje zwiększenie sprzedaży i przyśpiesza decyzję wyboru danego produktu.

Marka to identyfikacja. Wyróżnia pochodzenie produktu i gwarantuje jego autentyczność. Upraszcza proces decyzyjny w momencie zakupu, gdyż stanowi element rozpoznawczy produktu, zapewniając nabywcy gwarancję. Klient ufa, że dana marka gwarantuje mu wysoką jakość usług i niezawodność. Produkt posiadający markę, jest pozytywnie identyfikowany przez konsumentów, co wpływa na jego sukces.

9.2. MARKA W TURYSTYCE

Definiując pojecie marki w turystyce, określamy jej zadanie jako skoncentrowane na przekazaniu informacji o produkcie turystycznym. Marka w turystyce służy również do identyfikacji i rozpoznania produktu turystycznego.

Marka wyróżnia ofertę turystyczną na tle konkurentów i tworzy konfigurację atrybutów, które w łatwy sposób identyfikują ją z ofertą i walorami, które w sobie zawiera. Dlatego też, ważną kwestią jest wizualizacja, wyraziste i czytelne logo, które ułatwiają wybór danej marki przez Klienta. Dlatego, chcąc wyróżnić ją z pośród ofert konkurencji, należy odpowiednio dobierać elementy produktu turystycznego i tak ułożyć treść przekazu reklamowego, aby wzbudzić zainteresowanie turysty i skierować jego uwagę na proponowane usługi i walory danego produktu turystycznego.

Budowa marki ma za zadanie przekształcenie oferty turystycznej obszaru w atrakcyjny i wyróżniający się zestaw produktów i usług na rynku turystycznym. Kształtując markę, należy wybrać, które produkty stanowić będą o sile marketingowej obszaru LGD.

Wszystkie gminy wchodzące w skład LGD „Razem dla Radomki" posiadają podobny profil oraz format społeczny, gospodarczy i przestrzenny, co w pewien sposób uzasadnia i warunkuje ich integrację oraz „kampanię" przeprowadzaną na ich zintegrowanym obszarze przez LGD „Razem dla Radomki".

Produkt turystyczny LGD należy do rynku turystyki wiejskiej. Charakter przestrzenny i geograficzny obszarów gmin stwarza doskonałe pole do realizacji i promocji również turystyki przyrodniczej. Dlatego też, głównym aspektem w budowie marki turystycznej jest promocja turystyki przyrodniczej, która ma przybliżyć wizerunek regionu, do którego kieruje się turysta. W obrębie takich działań należy ukazać wartość produktu turystyki przyrodniczej, rozlokowanych na obszarach wiejskich.

Kreując markę „Razem dla Radomki" powinniśmy korzystać z następujących cech produktów:

- pokazania różnorodności walorów kulturowo-historycznych,
- pokazania atrakcyjności imprez kulturalnych, obyczajów oraz walorów krajoznawczych.

Są to cechy, których nie można podrobić. Razem stanowią o atrakcyjności rozrywkowej i rekreacyjnej – kreując fundament marki. Założeniem przy budowie marki „Razem dla Radomki" jest dotarcie do potencjalnej grupy docelowej nastawionej na turystykę wodną, wiejską, przyrodniczo – krajoznawczą, aktywny wypoczynek, jak również dla osób chcących poznać historię i kulturę danego obszaru. Dlatego budowa marki to wieloetapowy proces, w którym musimy określić grupy docelowe, do których jest ona tworzona. Dążenie do zaspokojenia potrzeb grupy docelowej, określonej w procesie segmentacji powinno być punktem wyjścia do zbudowania marki.

Przy budowie marki turystycznej, musimy założyć, iż obszar zintegrowanego Produktu powinien mieć przygotowaną na odpowiednim poziomie infrastrukturę materialną turystyczną, rozrywkową, sportową.

Podstawowym elementem w procesie budowania marki jest ustalenie szkieletu marki, który reprezentuje esencję tożsamości, z zadaniem określenia znaczenia, zamiaru i powołania marki.

Powinno to oddawać charakter i przesłanie atrakcyjności produktu turystycznego „Razem dla Radomki" jak również specyfikę produktów turystycznych, usług turystycznych z tym związanych.

9.2.1. SYSTEM IDENTYFIKACJI WIZUALNEJ

Wizualizacja marki

Nazwa i znak stanowią cechy identyfikacyjne, stanowiąc źródło tożsamości marki. Są one również głównym wyróżnikiem produktu, albowiem ich zadaniem jest budzenie skojarzenia z produktem i jego głównymi cechami. Nazwa i znak ułatwia również komunikację, gdyż odróżnia daną ofertę od innych ofert na rynku.

Znak – jako element graficzny przedstawia wizerunek produktu, prezentując jego walory i zalety. Powinien być łatwy do zapamiętania i wzbudzać pozytywne uczucia. Znak graficzny jest kluczową częścią marki i głównym elementem odróżniającą ją od konkurentów. Posiada swój standard, niezmienny kształt i kolorystykę, prezentując się na materiałach promocyjnych (strona internetowa, reklamy, ulotki, plakaty, banery). Odpowiednie zestawienie kolorów, wpływa nie tylko na czytelność znaku, lecz przyciąga do niego uwagę, wzbudzając skojarzenia. Kolor niebieski – oznacza stabilizację i bezpieczeństwo, zieleń – jest wyznacznikiem przyrody, środowiska naturalnego.

STRONA INTERNETOWA www.razemdlaradomki.pl

Dzięki nowoczesnej stronie internetowej, która posiada bogato rozwiniętą strukturę LGD „Razem dla Radomki" może:

- Promować LGD zarówno na terenach objętych jego działania, jak również poza jego terenami
- Promować turystykę, kulturę, dziedzictwo historyczne jak również najważniejsze wydarzenia artystyczne
- Informować o aktualnie przeprowadzanych działaniach
- Przekazywać informacje dla mieszkańców z zakresu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich jak również informacje o funduszach i dotacjach z UE

Nowoczesna strona internetowa jest jednym z najważniejszych narzędzi promocji każdego produktu. Strona internetowa stanowi wizytówkę każdej firmy. Tak również jest w przypadku produktu turystycznego. Na stronie internetowej możemy odnaleźć kompleksową i wyczerpującą informację o wszystkich aspektach związanych z funkcjonowaniem Lokalnej Grupy Działania, jak również z turystyką tego obszaru.

Strona internetowa powinna eksponować te same elementy, co broszura informacyjna, ale w sposób rozbudowany. Witryna umożliwia łączenie ze sobą różnych informacji poprzez odwołania, co w sposób bardziej przystępny i kompleksowy umożliwia poznanie walorów i atrakcji produktu.

Stronę internetową cechuje niski koszt utrzymania i możliwość dotarcia do szerokiego grona odbiorców. Dodatkowo poprzez łatwość i możliwość dokonywania zmian, można za jej pomocą przekazywać najświeższe informacje. Ważną kwestią jest również adekwatność nazwy strony internetowej do kreowanego produktu turystycznego.

Niezbędne jest również promowanie strony na różnych portalach internetowych, jak również pozycjonowanie adresu www, aby wielokrotnie zwiększyć liczbę odwiedzin. Właściwe

pozycjonowanie w katalogach oraz wyszukiwarkach ułatwia dotarcie do osób poszukujących informacji w Internecie.

9.2.2. DZIAŁANIA SŁUŻĄCE REALIZACJI CELÓW STRATEGII

PRASA LOKALNA I SAMORZĄDOWA

Ważnym aspektem kształtowania wizerunku marki produktu turystycznego, jest również jej **promocja w mediach**. Publikowanie informacji o LGD w prasa lokalnej i samorządowej, umożliwia przekazanie informacji dla mieszkańców obszaru LGD o działaniach i celach LGD. Stanowi również bardzo ważną metodę do promocji marki turystycznej, w obrębie obszaru zamieszkiwanego przez lokalną społeczność.

PRODUKCJA FILMU MULTIMEDIALNEGO (DVD)

Film multimedialny, zrealizowany na temat LGD „Razem dla Radomki" stanowi przykład odpowiedniej promocji, jak i zarazem przekazuje informacje o gminach objętych działaniem LGD

NAWIĄZANIE WSPÓŁPRACY Z INNYMI LGD - WYJAZDY STUDYJNE

Wyjazdy studyjne przyczynią się do promocji LGD Stowarzyszenie „Razem dla Radomki" poza jego granicami, stanowiąc informację dla turystów i inwestorów Umożliwią obserwacje „dobrych praktyk" i dzielenie się doświadczeniem.

PUNKT INFORMACYJNY LGD NA IMPREZACH I WYDARZENIACH NA TERENIE OBSZARU

- Umożliwia bezpośrednie dotarcie do beneficjentów.
- Spełnia również ważną rolę w procesie integracji z mieszkańcami gmin.
- Konsultacje z ekspertami w zakresie pozyskiwania funduszy z Unii Europejskiej na rozwój przedsiębiorczości.

TABLICE I MATERIAŁY INFORMACYJNE

Druki, plakaty informacyjne, ulotki, foldery promujące walory mikroregionu

- Zamieszczone w siedzibach Urzędach Gmin, jak również w siedzibach organizacji członkowskich
- Umożliwiają skuteczne przekazanie informacji dla mieszkańców

Materiały promocyjno-informacyjne, ich opracowanie i kolportaż (plakaty, gadżety, ulotki, foldery)

- Promocja i informacja o działalności LGD
- Informacja dla mieszkańców obszaru LGD o realizowanych projektach, jak również informacja o działaniach i celach LGD
- Informacja dla innych osób z poza obszaru LGD

IMPREZY O CHARAKTERZE TURYSTYCZNYM, KULTURALNYM I SPORTOWYM

O atrakcyjności gmin położonych nad Rzeką Radomką będą stanowić organizowane imprezy, które dla turystów odwiedzających gminy mogą stać się powodem przyjazdu w konkretnym terminie lub wydłużenia pobytu.

Cechą charakterystyczną imprez jest również i to, że stają się one dobrym nośnikiem informacji o regionie i miejscu, w którym się odbywają. Ważna jest oczywiście tematyka i pomysł na imprezę, ale oprócz tego poinformowanie mediów o jej planowaniu i przebiegu.

PROMOCJA LOKALNYCH IMPREZ W MEDIACH I NA PLAKATACH

Imprezy kulturalne stanowią doskonałą okazję do promocji obszarów LGD. Stanowią znakomity produkt promocyjny, dzięki któremu można rozwinąć turystykę i informację o obszarze LGD.

SPOTY REKLAMOWO-INFORMACYJNE W LOKALNYCH ROZGŁOŚNIACH RADIOWYCH

- Informacja dla mieszkańców obszaru LGD o realizowanych projektach, jak również informacja o działaniach i celach LGD
- Informacja dla innych osób z poza obszaru LGD
- Promocja działań i dokonań LGD

SPOTKANIA INFORMACYJNE W GMINACH, KONFERENCJI, WARSZTATY, SEMINARIA

- Spotkania i wymiana informacji w ramach LGD
- Spotkania z beneficjentami
- Promocja i informacja o LGD

WSPÓŁPRACA Z REGIONALNYMI ORGANIZACJAMI TURYSTYCZNYMI

- Promocja turystyki i produktów regionalnych na obszarach objętych działaniem LGD „Razem dla Radomki"

PROMOCJA PRODUKTÓW TRADYCYJNYCH I LOKALNYCH

A. DZIAŁANIA INFORMACYJNE

Realizację celów strategii należy rozpocząć od akcji informacyjnej. W pierwszej kolejności należy poinformować producentów produktów tradycyjnych i lokalnych o korzyściach, jakie płyną z zarejestrowania tychże produktów. Należy ich poinformować o projekcie stworzenia lokalnej bazy produktów tradycyjnych i lokalnych oraz zachęcić, aby zamieszczali tam informacje o swoich wyrobach. Byłby to I etap prowadzący zarówno do rejestracji produktów tradycyjnych, a także do zwiększenia ich sprzedaży.

Do najpowszechniejszych działań informacyjnych należałyby: zamieszczanie artykułów w prasie lokalnej oraz spotkania z producentami.

B. PROWADZENIE SPISU PRODUKTÓW TRADYCYJNYCH I LOKALNYCH

Lokalna baza – spis produktów tradycyjnych i regionalnych - byłaby prowadzona przez Lokalną Grupę Działania „Razem dla Radomki". Spis produktów byłby publikowany również na stronie internetowej. Produkty zamieszczane w spisie zostałyby posegregowane wg dwóch kategorii: „produkt tradycyjny", „produkt lokalny". Zamieszczane byłyby alfabetycznie w poszczególnych kategoriach. Kliknięcie na nazwę produktu przekierowywało będzie do szczegółowych informacji na temat produktu i jego wytwórcy oraz informacji dotyczących możliwości i miejsc nabycia produktów. Obok nazwy produktu wskazane byłoby zamieszczenie fotografii przedstawiającej produkt. Takie rozwiązanie ułatwi wszystkim zainteresowanym odnajdywanie informacji na temat produktów tradycyjnych i lokalnych regionu. Stworzenie spisu produktów tradycyjnych i lokalnych będzie miało na celu również oswojenie i przekonanie producentów do rejestracji ich produktów, najpierw na szczeblu krajowym, a w późniejszym czasie na szczeblu wspólnotowym.

C. DZIAŁANIA PROMOCYJNE

Lokalna Grupa Działania przygotuje materiały promocyjne, dotyczące produktów zgłoszonych na listę produktów tradycyjnych i lokalnych, w formie folderów i ulotek promocyjnych. W tych

opracowaniach można będzie też zawrzeć krótką informację o możliwościach i warunkach wpisania produktów na Listę Produktów Tradycyjnych.

Na stronach internetowych zainteresowanych (jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, osób prywatnych) umieszczone zostaną linki przekierowujące do utworzonej strony, na której zostanie zamieszczony spis produktów tradycyjnych i lokalnych.

W początkowym okresie koszty promocji pokrywać będzie LGD. W miarę postępu komercjalizacji i rozwoju rynku produktów lokalnych i tradycyjnych, finansowanie materiałów promocyjnych w coraz większym stopniu przenoszone będzie na zainteresowanych producentów.

Planuje się również:

- organizację szkoleń w zakresie prowadzenia działalności turystycznej i agroturystycznej oraz warsztatów związanych z wykorzystaniem walorów lokalnych dla rozwoju turystyki kreujących postawy proekologiczne wśród mieszkańców obszaru
- działania informacyjno-doradcze w zakresie turystyki i rekreacji,
- prowadzenie badań i analiz dotyczących zasobów lokalnych i możliwości ich wykorzystania, wykonanie studiów wykonalności i planów rozwoju turystyki aktywnej,
- działania związane z informowaniem i promocją walorów turystyczno - rekreacyjnych wraz z aktywizacją społeczności lokalnej,
- szkolenie lokalnych liderów i kadr biorących udział we wdrażaniu LSR w zakresie turystyki wiejskiej i rekreacji,
- przeprowadzenie szkoleń dla producentów z zakresu prowadzenia efektywnego i ekologicznego gospodarstwa rolnego, prowadzenia i rozwijania działalności gospodarczej, pozyskiwania zewnętrznych środków na realizację inwestycji, konkurowania na otwartym rynku, promocji własnych produktów i usług, uzyskiwania certyfikatów, zawiązywania porozumień producenckich,
- zorganizowanie konkursu pt.: „Kulinarne dziedzictwo LGD „Razem dla Radomki”;
- opracowanie i wydanie folderu promującego potrawy regionalne,
- organizację cyklu szkoleń dotyczących rękodzieła ludowego i produktów lokalnych.

D. DZIAŁANIA PROWADZĄCE DO ZWIĘKSZENIA SPRZEDAŻY PRODUKTÓW TRADYCYJNYCH I LOKALNYCH

Główną zaletą produktów tradycyjnych jest to, że są one wytwarzane zgodnie z dawnymi metodami, z naturalnych składników, są więc to produkty wysokiej jakości. Podobnie wygląda sprawa produktów lokalnych z naszego regionu. Dlatego ważne jest dostarczenie odpowiednich informacji kupującemu, które mogą spowodować, że podejmując decyzję o zakupie nie będzie się on kierował wyłącznie ceną, ale również będzie mieć na względzie to, co jest atutem produktów tradycyjnych i lokalnych – ich wysoką jakość, tradycyjne wykonanie, naturalne składniki itp.

E. MARKA LOKALNA

Oprócz informacji należy również zadbać o to, żeby produkt tradycyjny i lokalny był rozpoznawalny przez odbiorców. Kluczowym elementem strategii produktu, mającym istotny wpływ na atrakcyjność oferty, a jednocześnie ułatwiającym identyfikację produktu, jest marka. W przypadku produktów lokalnych i tradycyjnych byłaby to marka lokalna. Marka lokalna nie tylko ułatwiłaby identyfikację produktów, ale również chroniłaby specyficzne elementy produktów przed imitacją. Symbolika marki

lokalnej niesie ze sobą pewne idee związane z jakością produktu lokalnego i tradycyjnego, pomaga skojarzyć produkt z regionem, z którego pochodzi oraz przywiązuje klientów do tego produktu. Mając powyższe na względzie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Radomki" podejmie działania zmierzające do opracowania logo marki lokalnej, ustali zasady, na podstawie, których produktowi zostanie przyznana marka lokalna.

F. UDZIAŁ W RÓŻNEGO RODZAJU TARGACH

- Celem targów jest promocja turystyki jako szansy rozwojów obszarów wiejskich.
- Udział w Targach Agrotravel w Kielcach – kwiecień 2010

G. OPAKOWANIE

Kolejnym elementem charakteryzującym produkt jest jego opakowanie. Wskazane byłoby, gdyby produkty lokalne i tradycyjne posiadały na swych opakowaniach elementy informujące o tym, że pochodzą właśnie z naszego regionu (np. ujednolicona nazwa na etykietach – wydzielona część przestrzeni etykiety lub „wisząca wizytówka" dołączana do produktów z logo marki lokalnej, na której widniałby napis. Logo umieszczane byłoby nie tylko na opakowaniach jednostkowych, ale również na opakowaniach zbiorczych. Dzięki niemu produkty z naszego regionu wyróżniałyby się wśród innych i byłyby łatwiej rozpoznawalne, a kupujący mogliby szybciej do nich trafić.

10. KONTEKST KRAJOWY I REGIONALNY

Prezentowana Strategia nie jest jedynym dokumentem strategicznym realizowanym na tym obszarze. Trafność i skuteczność Strategii jest uzależniona od uwzględnienia istniejących programów, by w sposób zintegrowany można było realizować działania zmierzające do podniesienia poziomu życia mieszkańców i przyczynić się do rozwoju obszarów wiejskich.

Niniejszy dokument uwzględnia więc następujące dokumenty planistyczne szczebla krajowego i wojewódzkiego:

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020

Cel nadrzędny: Wzrost konkurencyjności gospodarki i równoważenie rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie jako podstawę poprawy jakości życia mieszkańców.

Cel strategiczny – Poprawa spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej regionu w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Cel pośredni 1 - Rozwój kapitału społecznego 1.3. Wzrost zatrudnienia w regionie i przeciwdziałanie bezrobociu.

Cel pośredni 2 - Wzrost innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu.

Cele pośredni 4 - Aktywizacja i modernizacja obszarów pozametropolitalnych.

4.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich

4.5 Ochrona i rewaloryzacja środowiska przyrodniczego dla zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju

5. Cel pośredni – Rozwój społeczeństwa obywatelskiego oraz kształtowanie wizerunku regionu

5.2. Poprawa i promocja atrakcyjności inwestycyjnej w regionie;

5.3. Promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego;

5.5. Współpraca międzyregionalna i międzynarodowa

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

2.3 Poprawa warunków funkcjonowania środowiska przyrodniczego

2.4 Ochrona i wykorzystanie wartości kulturalnych

Strategia rozwoju turystyki dla województwa mazowieckiego na lata 2007-2013

CEL NADRZĘDNY STRATEGII - Zwiększenie znaczenia gospodarczego turystyki w województwie mazowieckim

OBSZAR PRIORYTETOWY 1.: Produkt turystyczny

CEL STRATEGICZNY 1: Rozwój oferty produktowej integrującej walory turystyczne regionu mazowieckiego dostosowanej do potrzeb odbiorców

OBSZAR PRIORYTETOWY 2.: Zasoby ludzkie

CEL STRATEGICZNY 2: Wzmocnienie potencjału ludzkiego Regionu oraz przygotowanie kadr do recepcji ruchu turystycznego

Cel operacyjny 2.1: Rozwój wysokowykwalifikowanych kadr gospodarki turystycznej

Cel operacyjny 2.2: Przygotowanie służb publicznych oraz pracowników sektora usług okołoturystycznych do obsługi ruchu turystycznego

Cel operacyjny 2.3: Przygotowanie mieszkańców województwa do recepcji turystów

OBSZAR PRIORYTETOWY 3.: Wsparcie marketingowe

CEL STRATEGICZNY 3: Osiągnięcie spójności działań marketingowych

Cel operacyjny 3.1: Wykreowanie marki województwa mazowieckiego

Cel operacyjny 3.2: Wdrożenie zintegrowanego regionalnego systemu informacji turystycznej

OBSZAR PRIORYTETOWY 4.: Przestrzeń turystyczna

CEL STRATEGICZNY 4: Zrównoważony rozwój przestrzeni turystycznej na terenie całego województwa mazowieckiego

Cel operacyjny 4.1: Zwiększenie dostępności turystycznej województwa

Cel operacyjny 4.2 Zagospodarowanie przestrzeni turystycznej województwa zgodnie z potrzebami turystów

Cel operacyjny 4.3: Rozwój infrastruktury turystycznej, paraturystycznej i okołoturystycznej na terenie województwa mazowieckiego

OBSZAR PRIORYTETOWY 5.: Wsparcie instytucjonalne

CEL STRATEGICZNY 5: Zbudowanie efektywnego systemu instytucjonalnego działającego na rzecz rozwoju turystyki w województwie

Cel operacyjny 5.1: Wzmocnienie instytucji, organizacji i podmiotów funkcjonujących na rynku turystycznym

Cel operacyjny 5.2: Stworzenie platformy wielopłaszczyznowej trójsektorowej współpracy

Cel operacyjny 5.3: Podniesienie znaczenia turystyki jako dochodowej gałęzi gospodarki Regionu

W ramach istniejących instrumentów finansowych UE brak jest instrumentów w całości przeznaczonych na finansowanie przedsięwzięć z dziedziny turystyki. Turystyka korzysta ze wsparcia finansowego oferowanego przez różne europejskie instrumenty finansowe. W okresie 2007–2013 rozwój działalności, usług i infrastruktury turystycznej będzie finansowo wspierany w ramach funduszy strukturalnych oraz innych programów UE.

Komisja przewidziała możliwość finansowania projektów związanych z turystyką za pośrednictwem Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) w ramach wspierania rozwoju społeczno-gospodarczego. W ramach celów „Konwergencja", „Konkurencyjność i zatrudnienie" oraz „Europejska współpraca terytorialna" EFRR będzie zapewniał wsparcie dla bardziej zrównoważonych wzorców turystyki w celu wzmocnienia dziedzictwa kulturowego i narodowego, rozwoju infrastruktury zapewniającej dostępność i mobilność oraz promowania technologii informacyjno-komunikacyjnych, innowacyjnych MŚP, sieci i klasterów przedsiębiorstw, usług o wyższej wartości dodanej, wspólnych transgranicznych strategii turystycznych oraz międzyregionalnej wymiany doświadczeń.

Ze względu na potencjał tworzenia zatrudnienia rozwój turystyki jest ważnym obszarem interwencji Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). EFS współfinansuje między innymi projekty

ukierunkowane na programy edukacyjne i szkolenia w celu wzmocnienia produktywności i jakości zatrudnienia oraz usług w sektorze turystycznym.

EFS zapewnia również ukierunkowane szkolenia połączone z niewielkimi premiami dla nowozakładanych mikroprzedsiębiorstw turystycznych. Działania te okazują się bardzo skuteczne w stymulowaniu działalności gospodarczej i zatrudnienia. Fundusz finansuje także działania wspierające mobilność zawodową pracowników.

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich zapewnia wsparcie na rzecz:

- poprawy jakości produkcji i produktów rolnych;
- poprawy stanu środowiska i terenów wiejskich;
- wspierania działalności turystycznej w ramach celu dotyczącego dywersyfikacji gospodarki wiejskiej;
- studiów i inwestycji związanych z utrzymywaniem, renowacją i modernizacją dziedzictwa kulturowego;

W ramach **Europejskiego Funduszu Rybołówstwa (EFR)** jednym z obszarów priorytetowych jest „*zrównoważony rozwój obszarów rybołówstwa*". Ma on na celu złagodzenie społeczno-gospodarczych skutków restrukturyzacji sektora rybołówstwa i rewaloryzacji obszarów zależnych od rybołówstwa poprzez dywersyfikację i tworzenie alternatywnych miejsc zatrudnienia. Jednym z obszarów, który może stać się dla rybaków nową dziedziną działalności, jest ekoturystyka.

Wsparcie na przedsięwzięcia z dziedziny turystyki można również uzyskać ze środków przeznaczonych na realizację ramowych programów: na rzecz konkurencyjności i innowacji; w dziedzinie badań, rozwoju technologicznego i działań demonstracyjnych.

Państwa członkowskie, regiony, władze lokalne oraz branża powinny współpracować na wszystkich szczeblach, aby zapewnić turystyce pełne korzystanie z europejskich instrumentów finansowych i uwzględnianie jej w planowaniu wszystkich odnośnych projektów.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego

Priorytet IV. Ochrona powietrza i energetyka

Priorytet VI. Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji

Program Operacyjny Kapitał Ludzki

Priorytet VIII: Regionalne kadry gospodarki w zakresie wsparcia zatrudnienia, kadr dla gospodarki, przedsiębiorczości, integracji społecznej

Priorytet IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach w zakresie

następujących obszarów: rozwoju systemów kształcenia przez całe życie, rozwoju wykształcenia i kompetencji, rozwoju potencjału adaptacyjnego

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko

Priorytet IX: Infrastruktura energetyczna przyjazna środowisku i efektywność energetyczna

Priorytet XI: Kultura i dziedzictwo kulturowe

Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka

Priorytet 4. Inwestycje w innowacyjne przedsięwzięcia Działanie 4.4 Nowe inwestycje o wysokim potencjale innowacyjnym w zakresie zastosowania nowych rozwiązań

technologicznych lub organizacyjnych w produkcji i usługach ograniczających szkodliwe oddziaływanie na środowisko; Działanie 4.5 Wsparcie inwestycji o dużym znaczeniu dla gospodarki – wsparcie przeznaczone jest dla przedsiębiorców na nowe inwestycje w sektorze produkcyjnym i usługowym o charakterze innowacyjnym

Priorytet 6. Polska gospodarka na rynku międzynarodowym – działanie 6.4. Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym

Priorytet 7. Budowa i rozwój społeczeństwa informacyjnego w zakresie następujących obszarów: budowa platform e-usług dla obywatela

Strategia pozostaje zgodna z następującymi dokumentami strategicznymi szczebla lokalnego:

A. POZIOM POWIATÓW

POWIAT PRZYSUSKI Strategia Rozwoju Powiatu Przysuskiego na lata 2005 – 2015

4 CEL STRATEGICZNY

Zwiększenie atrakcyjności turystycznej powiatu

4.1. Poprawa stanu środowiska naturalnego

4.2. Podniesienie estetyki powiatu

4.3. Ochrona obiektów kulturowych i przyrodniczych

4.4. Wzbogacenie oferty turystycznej

4.5. Informacja i promocja turystyczna

POWIAT RADOMSKI Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2020 roku

Cel strategiczny: Wzrost konkurencyjności gospodarki, zatrudnienia i przedsiębiorczości mieszkańców

Cele operacyjne:

1.1. Likwidacja niedoborów w sferze infrastruktury technicznej oraz ochrona środowiska przyrodniczego

1.3. Rozwój aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu

1.4. Rozwój infrastruktury turystycznej

B. POZIOM GMIN

Odniesienie celów i przedsięwzięć zawartych w Lokalnej Strategii Rozwoju do dokumentów strategicznych i planistycznych gmin

GMINA JEDLIŃSK

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO GMINY JEDLIŃSK

Planowane działania w celu poprawy stanu środowiska naturalnego

Rozwijanie polityki trwałego i zrównoważonego rozwoju środowiska odbywać się będzie z uwzględnieniem następujących kryteriów:

- zachowania terenów naturalnych o walorach przyrodniczych i krajobrazowych
- utrzymania przestrzennej ciągłości systemu przyrodniczego
- pieczą nad obszarami i obiektami przyrodniczymi objętymi ochroną prawną

- likwidację źródeł zanieczyszczeń wód podziemnych i powierzchniowych drogą porządkowania gospodarki wodno– ściekowej (budowa sieci kanalizacji sanitarnej w miejscowościach posiadających wodociąg, likwidacja nieszczelnych szamb)
- prowadzenie maksymalnej ochrony lasów ze szczególnym uwzględnieniem lasów szczególnie chronionych tzw ochronnych.

Planowane działania w celu poprawy warunków i jakości życia mieszkańców.

W zakresie rozwoju społeczno gospodarczego:

- utrwalania budowanych podstaw dla gospodarstw agroturystycznych oraz rolnictwa ekologicznego i produkcji zdrowej żywności,
- tworzenie warunków do dalszego rozwoju indywidualnego budownictwa rekreacyjnego i mieszkaniowo-wypoczynkowego poprzez dalsze wskazywanie i przygotowywanie terenów dla funkcji rekreacyjnych
- dążenia do koncentracji ludności i zagospodarowania w ukształtowanych zespołach tworzenie warunków (rezerwowania terenów) do rozwoju infrastruktury usługowej.

W zakresie rozwoju przestrzennego:

- przygotowywanie nowych terenów pod zainwestowane zgodnie z zaistniałymi potrzebami i predyspozycjami terenów,
- kształtowanie nowej zabudowy w nawiązaniu do otoczenia i krajobrazu,
- podnoszenie ładu przestrzennego w zagospodarowaniu gminy,
- utrzymywanie harmonijnego krajobrazu naturalnego na obszarze gminy.

GMINA PRZYTYK

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO dla GMINY PRZYTYK na lata 2004-2013

- Planowane działania w celu poprawy stanu środowiska naturalnego.

  Działania realizowane są w oparciu o opracowany przez Związek Gmin „Radomka" program ochrony zlewni rzeki Radomki. Główne założenia wynikające z tego programu w gminie Przytyk to: dokończenie wodociągowania gminy poprzez wybudowanie dwóch nowych ujęć wody w Glinicach i Wólce Domaniowskiej oraz budowa oczyszczalni ścieków w Zameczku i Wólce Domaniowskiej.

- Planowane działania w celu poprawy stanu środowiska kulturowego.

  Utrzymywanie układu przestrzennego miejscowości Przytyk jako układu zabytkowego oraz sprawowania nadzoru nad obiektami wpisanymi do Centralnego Rejestru decyzją Konserwatora Zabytków: w Przytyku, Wrzeszczowie, Wrzosie, Oblesie i Zameczku

- Planowane zmiany w strukturze gospodarczej.

  W związku z wybudowaniem zbiornika wodnego „Domaniów", którego jedną z funkcji jest funkcja rekreacyjna, gmina opracowała plan miejscowy dla terenów przyległych dla zbiornika.

  Plan wskazuje tereny do powstania przystani wodnej, obiektów szkoleniowo-wypoczynkowych, obiektów usługowych o charakterze gastronomicznym itp., a także terenów pod zabudowę mieszkaniowo-letniskową. Założenia wynikające z planów powinny stworzyć nowe miejsca pracy. Miejsca pracy powinny powstać obsługi dla nowych obiektów o charakterze komunalnym.

  Planowane zmiany w sposobie użytkowania terenu.

Oddanie zbiornika wodnego „Domaniów" wzmogło zapotrzebowanie na organizowanie rekreacji na terenach przyległych. Zaszła potrzeba przekształcania gruntów rolnych w klasach V i VI na tereny rekreacyjne, szczególnie pod zabudowę letniskową. W miarę zagospodarowania tych terenów będzie zachodzić potrzeba zmiany użytkowania dalszych terenów na tereny rekreacyjne.

GMINA PRZYSUCHA

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO GMINY i MIASTA PRZYSUCHA na lata 2004-2013

W Planie Rozwoju Lokalnego do realizacji przyjęto projekty i zadania polegające na poprawie sytuacji na danym obszarze.

- Planowane działania w celu poprawy stanu środowiska naturalnego.

  Położenie i ukształtowanie gminy Przysucha wskazuje na potrzebę racjonalnego dbania i poprawę stanu środowiska naturalnego. Rozwijanie polityki trwałego i zrównoważonego rozwoju środowiska odbywać się będzie z uwzględnieniem następujących kryteriów:
  - zachowania terenów naturalnych o walorach przyrodniczych i krajobrazowych
  - utrzymania przestrzennej ciągłości systemu przyrodniczego
  - pieczą nad obszarami i obiektami przyrodniczymi objętymi ochroną prawną
  - likwidację źródeł zanieczyszczeń wód podziemnych i powierzchniowych drogą porządkowania gospodarki wodno – ściekowej (budowa sieci kanalizacji sanitarnej w miejscowościach posiadających wodociąg, likwidacja nieszczelnych szamb)
  - Prowadzenie maksymalnej ochrony lasów ze szczególnym uwzględnieniem lasów szczególnie chronionych tzw. ochronnych.
- Planowane działania w celu poprawy stanu środowiska kulturowego

  Planowane działania to dbałość o ich stan techniczny, przeciwdziałanie zagrożeniom i utrzymywanie ich w sposób umożliwiający korzystanie przez jak najszerszą rzeszę mieszańców i turystów
- Planowane działania w celu poprawy warunków i jakości życia mieszkańców oraz w zakresie rozwoju społeczno gospodarczego:
  - osiągnięcie wielofunkcyjnego rozwoju gminy zapewniającego poprawę warunków życia mieszkańców z zachowaniem równowagi między rozwojem gospodarczym a ochroną środowiska,
  - utrwalania budowanych podstaw dla gospodarstw agroturystycznych oraz rolnictwa ekologicznego i produkcji zdrowej żywności,
  - tworzenie warunków do dalszego rozwoju indywidualnego budownictwa rekreacyjnego i mieszkaniowo-wypoczynkowego poprzez dalsze wskazywanie i przygotowywanie terenów dla funkcji rekreacyjnych,
  - dążenia do koncentracji ludności i zagospodarowania w ukształtowanych zespołach tworzenie warunków (rezerwowania terenów) do rozwoju infrastruktury usługowej

STRATEGIA ROZWOJU LOKALNEGO GMINY I MIASTA PRZYSUCHA DO ROKU 2020

Cel strategiczny: Wzrost jakości życia mieszkańców Gminy i Miasta Przysucha poprzez rozwój kapitału społecznego

Cel operacyjny 1.2

Wyrównywanie szans rozwojowych i wspomaganie zmian strukturalnych na obszarach wiejskich.

1.2.1 Propagowanie rozwoju agroturystyki i innych form działalności gospodarczej.

Cel operacyjny 1.3

1.3.1 Stwarzanie warunków sprzyjających zachowaniu tradycji lokalnych i rozwojowi twórczości ludowej.

1.3.2 Budowa ogólnodostępnych obiektów sportowo-rekreacyjnych

1.3.3 Tworzenie warunków do uprawiania sportu, rekreacji i turystyki

Cel strategiczny Rozwój gospodarczy poprzez podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Gminy, rozwój infrastruktury technicznej i społecznej przy jednoczesnej ochronie i poprawie środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Cel operacyjny 2.2

Kształtowanie warunków przestrzennych, prawnych i organizacyjnych dla rozwoju gospodarczego i społecznego.

2.2.1. Opracowanie i wdrażanie planów w zakresie e-rozwoju Gminy, ochrony środowiska, rozwoju turystyki

2.2.2. Poprawa efektywności miejskich struktur przestrzennych poprzez rewitalizację zdegradowanych obszarów miasta.

2.2.3. Rewitalizacja obiektów zabytkowych i cennych architektonicznie z przeznaczeniem na rozwój turystyki i przedsiębiorczości.

2.2.4. Wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy (agroturystyka, turystyka, obsługa rolnictwa, rzemiosło artystyczne, itp.).

Cel operacyjny 2.3

Wykorzystanie potencjału wewnętrznego Gminy dla aktywizacji społeczno-gospodarczej jej mieszkańców.

2.3.1. Budowa szlaków turystyki pieszej i rowerowej do atrakcyjnych miejsc przyrodniczo-kulturowych Gminy

2.3.2. Wykorzystanie walorów przyrodniczych, potencjału kulturowego i usług turystycznych jako czynnika zrównoważonego rozwoju szczególnie południowych obszarów Gminy poprzez budowę elementów infrastruktury sprzyjającej rozwojowi turystyki.

GMINA WOLANÓW

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO GMINY WOLANÓW

- Planowanie działania w celu poprawy stanu środowiska kulturowego.

  Ochrona obiektów wpisanych do rejestru zabytków, a także obiektów umieszczonych w ewidencji dóbr kultury, przez ich zachowanie i utrzymanie we właściwym stanie technicznym. Wszelkie prace przy obiektach i na terenach wpisanych do rejestru zabytków i do ewidencji dóbr kultury oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone za zezwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- W zakresie rozwoju przestrzennego:

- kształtowanie nowej zabudowy w nawiązaniu do otoczenia i krajobrazu
- porządkowanie zagospodarowania terenów osadniczych,
- utrzymywanie harmonijnego krajobrazu naturalnego na obszarze gminy,
- podnoszenie ładu przestrzennego w zagospodarowaniu gminy,
- przygotowywanie nowych terenów pod zainwestowanie zgodnie z zaistniałymi potrzebami i predyspozycjami terenów

- Planowanie zmiany w sposobie użytkowania terenu

  Na terenie gminy wyznacza się obszary letniskowo- wypoczynkowe w miejscowościach: Wolanów, Wymysłów, Mniszek, Rogowa, Bieniędzice i Zabłocie.

  Oddanie zbiornika wodnego „Domaniów" wzmaga zapotrzebowanie na organizowanie rekreacji na terenach przyległych. Zaszła potrzeba przekształcenia gruntów rolnych w klasach V i VI na tereny rekreacyjne, szczególnie pod zabudowę letniskową. W miarę zagospodarowania tych terenów będzie zachodzić potrzeba zmian użytkowania dalszych terenów na tereny rekreacyjne.

- Planowanie działania w celu poprawy warunków i jakości życia mieszkańców.

  W zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego:

  - wykorzystanie sprzyjających warunków glebowo- rolniczych do prowadzenia wysokotowarowej produkcji rolniczej i dalszej aktywizacji ukształtowanego kierunku produkcji roślinnej i zwierzęcej.
  - tworzenie warunków dla rozwoju funkcji ruchu rekreacyjno-turystyczno
  - dążenia do koncentracji ludności i zagospodarowania w ukształtowanych zespołach osadniczych

GMINA WIENIAWA

STRATEGIA ROZWOJU GMINY WIENIAWA

Cele strategiczne:

<u>Cele przyrodnicze obejmują:</u>

- zahamowanie procesów degradacji środowiska,
- zachowanie istniejących wartości środowiska,
- zachowanie wartości krajobrazowych, krajoznawczych i rekreacyjnych
- rozwój funkcji rekreacyjnej,
- określenie zakresu prawnej ochrony wartościowych elementów środowiska.

<u>Cele kulturowe obejmują:</u>

- zachowanie tożsamości kulturowej obszaru,
- zachowanie otwartych przestrzeni o wybitnych walorach krajobrazu przyrodniczo-kulturowego,
- określenie zakresu prawnej ochrony obiektów

<u>Cele przestrzenne obejmują</u>m.in.:

- właściwe wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego.

- Planowane działania w celu poprawy stanu środowiska naturalnego

  Zwiększenie udziału funkcji pozarolniczych ze wspieraniem rozwoju modernizacji i budowy infrastruktury technicznej, oraz gałęzi otoczenia rolnictwa w tym m. in. przetwórstwa rolno-spożywczego, wypoczynku, turystyki i agroturystyki.

- W zakresie rozwoju społeczno gospodarczego:
  - tworzenie warunków dla rozwoju funkcji obsługi ruchu rekreacyjno-turystycznego,
  - tworzenie warunków do rozwoju funkcji usługowo-produkcyjnych (wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich) z dostosowaniem kierunków rozwoju do możliwości surowcowych (przetwórstwo rolno-spożywcze) oraz wymogów środowiska,
  - tworzenie warunków (rezerwowania terenów) do rozwoju infrastruktury usługowej.

11. WDRAŻANIE I MONITORING STRATEGII

Opracowanie strategii jest pierwszym, koniecznym etapem osiągnięcia celu, jakim jest rozwój turystyki na naszym obszarze. Nie jest to jednak warunek wystarczający. Nawet najlepsza strategia pozostanie dokumentem martwym, o ile nie nastąpi faza decydująca: wdrażanie.
Aby niniejsza Strategia mogła przynieść zaplanowane efekty, konieczne jest sukcesywne jej wdrażanie, czuwanie nad jej realizacją i kontrolowanie jej przebiegu. Dlatego niezbędne jest stworzenie jednolitego systemu wdrażania i monitoringu, który będzie angażował wszystkie podmioty i instytucje zaangażowane w rynek turystyczny, przy wiodącej roli samorządów gminnych. Wdrażanie Strategii jest procesem długotrwałym i nie należy oczekiwać, że samo jej posiadanie rozwiąże wszystkie problemy gmin oraz jej mieszkańców.

Etap ten wymaga połączenia wysiłku wielu instytucji, organizacji, osób prywatnych oraz zrozumienia mechanizmów, jakie rządzą procesami społecznymi i gospodarczymi, w tym mechanizmu podstawowego: wszystkie zasugerowane w dokumencie rozwiązania mogą być realizowane jedynie na bazie dobrowolnego uczestnictwa. Jest to więc dokument, który może być wykorzystany przez wszystkich na zasadzie dobrowolności, gdyż stanowi bazę wiedzy, która powstawała z udziałem wielu podmiotów.
Należy tu podkreślić, że strategia, bazując na szeregu sprawdzonych na naszym obszarze imprezach i inicjatywach, ma przede wszystkim za zadanie rozbudowanie tej oferty o nowe elementy i uporządkowanie jej w spójną całość.

Rola Stowarzyszenia LGD „Razem dla Radomki" we wdrażaniu strategii i mierzalne cele w tym zakresie
Dla realizacji Strategii niezwykle istotne jest partnerstwo na poziomie całego obszaru jak też partnerstwo gminne. Udział lokalnych liderów i lokalnej społeczności będzie czynnikiem wspierającym lub w wielu przypadkach determinującym procesy implementacyjne. Zasadnicza odpowiedzialność w tej kwestii spoczywa jednak na władzach gminnych, – do których należy realizacja polityki rozwojowej, w tym dbanie o rozwój gospodarki turystycznej.

Za proces wdrażania i aktualizacji niniejszego dokumentu odpowiedzialne jest Stowarzyszenie „LGD – Razem dla Radomki". Odpowiada ono za powierzone jej środki publiczne - za ich wykorzystanie zgodnie z zaplanowanymi działaniami i poprawne rozliczenie.

W procesie wdrażania i aktualizacji Strategii Rozwoju Produktu Turystycznego biorą udział następujące podmioty:

- Zarząd Stowarzyszenia
- Rada Stowarzyszenia
- Walne Zgromadzenie Członków Stowarzyszenia
- Komisja Rewizyjna Stowarzyszenia
- Pracownicy biura LGD
- Inne podmioty (np. doradcze), o ile zaistnieje taka potrzeba.

Stowarzyszenie LGD „Razem dla Radomki" jako inicjator powstania strategii jest podmiotem, który będzie wspierał wdrażanie i monitorował strategię w miarę swoich kadrowych możliwości.

Głównym celem przygotowania niniejszej strategii, z punktu widzenia LGD, było wykreowanie inicjatyw i pomysłów, które mogłyby wpisać się w Cele ogólne i szczegółowe LSR.

W czasie prac nad strategią wyłoniło się wiele pomysłów, opisanych w niniejszym opracowaniu, które mają szanse przełożyć się na konkret w postaci składanych wniosków i realizowanych działań w ramach Osi 4 LEADER PROW na lata 2007−2013.

Stowarzyszenie, działając na obszarze LGD (sześć gmin) i posiadając narzędzia wsparcia finansowego dla podmiotów i działań na tym terenie, tak istotne z punktu widzenia wdrażania, może monitorować wdrażanie posługując się wskaźnikami produktu i rezultatu określonymi w LSR.

PLANOWANE PRZEDSIĘWZIĘCIA WRAZ ZE WSKAŹNIKAMI PRODUKTU I REZULTATU

Tabela 10: Planowane przedsięwzięcia wraz ze wskaźnikami produktu, rezultatu i oddziaływania

LP	PRZEDSIĘWZIĘCIA	WSKAŹNIKI REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA
1	Dolina Rzeki Radomki atrakcja turystyczną i rekreacyjną	Wskaźniki oddziaływania: – wzrost dochodów z prowadzenia działalności pozarolniczej w formie agroturystyki – wzrost liczby podmiotów gospodarczych z sektora usług okołoturystycznych – wzrost liczby produktów turystycznych związanych z Doliną rzeki Radomki – poprawa stanu przestrzeni publicznej gmin – spadek stopy bezrobocia na obszarze działania LGD – wzrost dochodów gmin z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych
		Wskaźniki rezultatu: – Do końca 2014 r. 5 imprez zorganizowanych w związku z promocją Doliny rzeki Radomki – Do końca 2014 r. ok. 10 liczby zróżnicowanych imprez sportowych, rekreacyjnych i kulturalnych związanych z Doliną rzeki Radomki – Do końca 2014r. powstanie ok. 2 gospodarstw agroturystycznych – Do roku 2014 r. ok. 2 podmioty gospodarcze będą świadczyć usługi turystyczne i okołoturystyczne związane z Doliną rzeki Radomki – Do końca 2014r. powstanie 6 pozarolniczych miejsc pracy – Do końca 2014r. 2 liczby opracowań promujących ofertę spędzania wolnego czasu na terenie Doliny rzeki Radomki – Do końca 2014. ok. 100 uczestników działań szkoleniowych w zakresie na rzecz rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej związanej z rozwojem funkcji turystycznej i rekreacyjnej obszaru LGD

2	Budowa spójnej oferty turystycznej mikroregionu LGD „Razem dla Radomki”	Wskaźniki oddziaływania: – wzrost dochodu gminy z tytułu prowadzenia działalności turystycznej – spadek stopy bezrobocia – wzrost ilości gospodarstw rolnych uzyskujących dodatkowe dochody z działalności okołoturystycznej – wzrost dochodów podmiotów gospodarczych świadczących usługi z zakresu obsługi turystyki – rozwój oferty turystycznej na obszarze LGD – poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych – poprawa estetyki przestrzeni publicznej
		Wskaźniki rezultatu: – Do końca 2014r. zostanie zorganizowanych 11 imprez promujących obszar LGD – Do końca 2014r. ok 2 powstanie gospodarstw agroturystycznych – Do roku 2014 r. ok. 2 podmioty gospodarcze będą świadczyć usługi turystyczne i okołoturystyczne – Do końca 2014r. ulepszenie o 40% stanu infrastruktury turystycznej – Do końca 2014r. 1 000 osób skorzysta z nowej infrastruktury turystycznej
3	Kultura i tradycja elementami spajającymi społeczność wiejską i promującymi obszar LGD „Razem dla Radomki”	Wskaźniki oddziaływania: – Wzrost zainteresowania ofertą kulturalną – Poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych – Poprawa estetyki przestrzeni publicznej – Zachowanie i promocja dziedzictwa kulturalnego obszaru
		Wskaźniki rezultatu: – Do końca 2014r. ok. 10 obiektów kulturowotwórczych zostanie dostosowanych do potrzeb społeczności lokalnej – Do końca 2014r. 2 obiekty historyczne zostaną zagospodarowane na cele publiczne – Do końca 2014r. zorganizowane zostaną ok. 10 imprez kulturalnych związanych z obiektami zabytkowymi, miejscami historycznymi i miejscami pamięci
5	Wykreowanie markowego produktu lokalnego	Wskaźniki oddziaływania: – Wzrost dochodów podmiotów gospodarczych zajmujących się produkcja i obrotem lokalnymi produktami – Wzrost liczby produktów powstałych z przetworzenia produktu lokalnego oferowanych na terenie LGD

		– Wzrost liczby podmiotów gospodarczych świadczących usługi na rzecz producentów żywności wysokiej jakości (handel hurtowy i detaliczny, transport, magazynowanie, promocja, poszukiwanie rynków zbytu itp.) – Spadek stopy bezrobocia na terenie LGD
		Wskaźniki rezultatu: – Do końca 2014r. ok. 10 gospodarstw rolnych prowadzących produkcję żywności wysokiej jakości potwierdzoną odpowiednimi certyfikatami – Do końca 2014r. ok. 2 podmioty gospodarcze świadczące usługi dla producentów żywności wysokiej jakości – Do końca 2014r. zorganizowanych 6 imprez promujących lokalne produkty i wysoką jakość produktów żywnościowych – Do końca 2014r. 5 działań edukacyjnych w zakresie prowadzenia efektywnego i ekologicznego gospodarstwa rolnego, prowadzenia i rozwijania działalności gospodarczej, pozyskiwania zewnętrznych środków na realizację inwestycji, konkurowania na otwartym rynku, promocji własnych produktów i usług, uzyskiwania certyfikatów, zawiązywania porozumień producenckich, itp. – Do końca 2014r. 100 uczestników działań szkoleniowych

Źródło: opracowanie własne

LGD będzie także wspierać i monitorować działania określone w Strategii Rozwoju Turystyki, szczególnie te, związane z obszarem LGD, a wyniki będzie przedstawiać na corocznym Walnym Zebraniu członków. Mamy nadzieję, że działania wdrożeniowe Stowarzyszenie LGD „Razem dla Radomki" oraz władz lokalnych dadzą impuls do pojawienia się na rynku „producenta oferty turystycznej", który będzie produkty tworzył, integrował, promował oraz sprzedawał poprzez kanały dystrybucji. Brak takiego podmiotu w chwili obecnej jest podstawowym problemem na analizowanym obszarze. Nie istnieją tutaj Lokalne Organizacje Turystyczne, a sektor biznesowy − biura podróży (agencje) sprzedają ofertę wyjazdową. Jest to ogromne ograniczenie limitujące dalszy rozwój produktów i ich urynkowienie. Być może w najbliższym czasie wyłoni się przedsiębiorca, który będzie zainteresowany oparciem swojego biznesu na m.in. turystyce lokalnej, niemniej jednak wcześniej muszą mieć miejsce pewne działania wspierające, szczególnie z zakresu wspólnej promocji, o których była mowa na początku tego rozdziału.

BIBLIOGRAFIA:

1. Fidos R., Zarychta -Wójcicka A., Przysucha i okolice. Przewodnik turystyczny, Przysucha 2008
2. Gierała Z., Opowieści przydrożnych kapliczek, Warszawa 2009
3. Gmina Zakrzew wczoraj i dziś, red. K. Smolińska, M. Piwowarczyk, Zakrzew 2009
4. Guldon Z., Dzieje Przysuchy w XVIII w., Przysucha 1995
5. Informator turystyczny ziemi radomskiej, red. Cz.T. Zwolski, C. Nowek, Radom 2002
6. Informator Wieniawski, red. E. Ambrożek; A. Ślifirczyk, Wieniawa 2007
7. Palacz T., Człek Boże Igrzysko. Jan Kochanowski w Radomskiem, Radom 1998
8. Parafia Jankowice, red. E. Mosioł, M. Olszewski, C. Rogala, Jankowice 2005
9. Pawlik Edward, Wspomnienie dawnej Przysuchy, Przysucha 2008
10. Piasecki K, Radomskie szlaki piesze. Znakowane szlaki turystyczne województwa radomskiego, Warszawa 1990
11. Potkański K., Puszcza Radomska, Radom 1997
12. Powiat radomski od średniowiecza do współczesności, red. S. Piątkowski, Radom 2009
13. Pół wieku Parafii Bierwce, red. Pod. Kier. Ks. P. Turzyńskiego w składzie: ks. W. Kosiec, ks. Maciej Będziński, H. Krupa
14. Radom i region radomski w dobie Rzeczpospolitej Szlacheckiej, praca zbiorowa, red. S. Witkowski, Warszawa 1995
15. Radomskie wędrówki regionalne, red. Janusz Pulnar, Radom 2000
16. Rosiński S., Wojna Polsko-Austriacka. Bitwa Jedlińska 11 czerwca 1809 roku, Jedlińsk 2009
17. Rosiński S., Jedlińsk. Parafia i gmina w prasie dziewiętnastowiecznej, Jedlińsk 2008
18. Rosiński S., Jedlińsk – okruchy historii. Jedlińskie kusaki, Jedlińsk 2006
19. Wiśniewski J., Dekanat radomski, Kielce 2006
20. Zwolski Cz. T., Radom i region radomski: turystyka, krajoznawstwo, kultura. Vademecum, Radom 2003